

Sokolová-Seidlová, Fr. Táborský; v kritickém smyslu byly vedeny slovenské rubriky v »Čase« a »Lidových Novinách«, provádějící intence Jar. Vlčka a T. G. Masaryka. O literatuře slovenské referovali horlivě žáci literárně historické školy Vlčkovy Albert Pražák, Jan Menšík a František Frýdecký. V anketě, kterou o poměru česko-slovenském r. 1913 uspořádala (ale teprve r. 1919 uveřejnila) revue »Prúdy«, horlila většina českých účastníků pro jednotu literární a kulturní a mnozí, byť zakrytě, toužili také po jednotě státní.

[Mimo soustavná díla o celém literárním vývoji slovenském na Slovensku spadají sem tyto práce: Fr. Frýdecký »Mladé Slovensko« 1918, Jan Menšík »Črty zo slovenskej literatúry« 1920, týž, »Literárna rukoväť pre najvyššie triedy stredných škôl« II. vyd. 1931 a »Slovenská krásna literatúra v 20. stol.« (v Orlově encyklopedii 20. stol. d. VII., 1934), Ján Smrek »Literárne glossy« (ve »Sborníku mladej slov. liter.« 1924), Albert Pražák »Slovenská literárna prítomnosť« (ve »Sborníku prednášok I. sjezdu profesorů« 1929), Ján Hamaliar »Hlasy nášho východu« (1929); viz i antologie Jana Menšíka »Nová poesie slovenská« («Světla« VIII 1928) a R. Brtáně »Výbor zo súčasnej lyriky«. (Čítanie študuj. mládeže« XXXV, 1933).]

České duchovní vědy od let 80. do války světové.*)

Naukový život český, mocně vzpružený rozdělením Karlovo-Ferdinandovy university, jež znamenalo samostatnost vysokého učení pražského, stál ve znamení vědeckého pozitivismu, ovládajícího tehdy valnou část duševní oblasti evropské. Poznání rázu vědeckého, na něž se omezovala také filosofie odmítavě odvrácená od metafysiky poznatků transcendentálních, se zakládalo výhradně na empirii a rozpadávalo se v atomismu, druhdy velice nebezpečném, na naukové odbornictví jednotlivých věd, které netvořily jednotného a jednotícího celku. Analytický zřetel při sbírání a třídění jevů empiricky zjištěných převládal, a na pečlivou heuristiku i ostražitou kritiku dáván důraz největší; přitom namnoze osobnost vědce z badatelského postupu vylučována. Myšlenková synthesisa, budoucí z jednotlivých poznatků jednotný světový názor, ale ucelující harmonicky také odborné

*) Tyto úvodní úvahy i následující kapitoly obsahují, navazující na podání na str. 589—637, výklad o dvou obdobích v literatuře obrozeného národa, o době zápasu snah národně výchovných se západnickým umělectvím a o době kritického a sociálního realismu i reakce proti němu.

disciplíny, většinou chyběla a k odborné metodice nauk v sobě se uzavírajících a soběstačných nepřistupovala jejich filosofie; tak na př. historie, honosící se jak v oboru dějepytu, tak dějepisu úctyhodnou tradicí a prohloubená nyní vydatně zdokonalenou metodikou, nechovala se v celém tomto období k žádné své disciplíně lhostejněji než k filosofii dějin. Tato úskalí pozitivismu a empirismu ve vědě světové vůbec postihl Masaryk, nejmohutnější myslitelská osobnost této doby, na samém prahu pozitivistické éry české v »Základech konkrétní logiky«, pozoruhodném pokusu o soustavu a třídění věd, vycházejícím ze zásad pozitivistických, ale neztotožňujícím se s nimi.

Naukový život český za pozitivistického a empirického období, jež označováno také jako realistické, byl určován zvláštními poměry domácími a potřebami časovými. Netoliko na mladé universitě, ale ve vědeckém snažení vůbec převládala horlivost budovatelská, jevící se zvláště v mladých ústavech vysokoškolských, zřizovaných podle vzoru cizího, hlavně německého; počet pomocných věd se obohacoval, a nové nauky na př. sociologie, srovnávací jazykověda, fonetika, experimentální psychologie k nám z ciziny uváděny; v mnohých oborech se pracovalo teprve o vědeckém názvosloví. Měrou dotud nebývalou udržovány styky s badáním zahraničním jako důkaz souvislosti světové, ač tyto snahy, pokud by znamenaly svéprávnost vědy národní, vyzouvající se z rakouského centralismu, byly vládou brzděny. Ale přes požadavek úplné mezinárodnosti setrvala praxe jednostranných styků s učením německými, která skrývala dvojnásobné nebezpečí: jednak nauková práce česká byla prosáknuta německými názory a metodami, jednak ti čeští vědci, kteří pro mezinárodní forum publikovali své články i knihy po německu, počítáni byli na vrub naukového písemnictví německého. Stále se vracela veřejná rozprava o tom, zda má český badatel psát své práce výhradně mateřským jazykem, či zda smí užívatí pro mezinárodní čtenářstvo také některé ze světových řečí, a to i mimo případ, kdy informuje cizinu buď o vlastním badání, sděleném rodákům mateřštinou, neb o vědeckém ruchu své vlasti. Národně nejuvědomělejší a skutečně velké osobnosti učeného světa českého se rozhodly pro řešení první, nezanedbávající ovšem výhrad naznačených; i ozdobili mužové jako Masaryk, Mareš, Gebauer, Vlček, Král, Goll, Pekař svými čelnými vědeckými díly písemnictví české. Doby, kdy v duchu Jungmannově a Purkyňově národní věda česká tíhla hlavně k popularisaci naukového poznání, ovšem minuly, třebaže i nadále učenci katedroví i soukromí rádi seznamovali obecnost s pokroky vědy

ve veřejných přednáškách, zorganizovaných účelně od počátku XX. stol. hlavně v extensích universitních.

Nastalé zesvětovění české vědy, souběžné s kosmopolitickým proudem v básnictví lumírovském, přineslo s sebou četné změny. Více a více opouštělo vlastivědné pojetí buditelské, ač v praxi se učenci i nadále většinou zabývali látkami a náměty domácími. Snažili se však je uvésti v souvislost s vývojem obecné vzdělanosti evropské. To je vedlo namnoze k plodnému postupu srovnávacímu, odnaučovalo je přeceňovati autonomnost dění domácího i slovanské prvky v české vzdělanosti, pomáhalo jim hodnotiti význam osobností i děl naší minulosti věcněji a spravedlivěji, osvobozovalo je od nekritického přepínání národních tendencí v dějinách i v přítomnosti. Tento význačný rys revisionistický stavěl se vždy rozhodněji proti naukovému tradicionalismu staršího pokolení, pokračujícího ve snahách národně obrozenských. Bojem o pravost obou domněle staročeských Rukopisů, Královédvorského a Zelenohorského, nabyla srážka obou směrů, tradičního a kritického, úpornosti a krutosti nevšední, takže se věda česká rozdělila do dvou táborů až do krve zneprátelených, před jejichž zápasem ustoupily do pozadí naukově důsažnější rozpory učeného světa pro toto období charakteristické: ve filosofii mezi stoupenci kritického realismu Herbartova, hájícími teoretickou autonomii myšlení, a mezi pragmatickými vyznavači positivismu, nedočkavými na praktické užití ideí; v historii mezi přívrženci názoru o autonomním dějinném vývoji českém a zastánci jeho organického včlenění do evropské souvislosti; v literárním dějepise mezi příslušníky postupu popisného a mezi hlasateli metody kulturně ideologické; ve filologii mezi epigony směru Schleicherova a příslušníky školy mladogramatické.

V bojích rukopisných, zkalených také politicky a zneuctěných osobními nedůstojnými nízkostmi, když běželo jedněm o vznešenost tradice a druhým o majestát pravdy, došlo k rozštípení veškeré obce vědecké, a to stejně na universitě Karlově jako v České akademii věd a umění; teprve když pokolení staromilců vymřelo, nadcházel jen zvolna klid, potřebný pro vědeckou diskusi, jež však politicky vypočítaví kazimírové občas rušivají. Odpůrci pravosti Rukopisů, v jejichž čele stáli mužové vědeckého věhlasu Gebauerova, Gollova, Masarykova, nejen podali přesvědčivé důkazy podvrženosti a novověkého původu obou sporných památek, ale osvětlili novými, průkaznými a zároveň podnětnými metodami pravou podobu staročeského jazyka a písemnictví staročeských poměrů společenských a hospodářských i křesťanských počátků na naší půdě atd. Přitom dokázali vzácnou schop-

nost nauk duchovědných, postupujících kriticky, kdežto přírodní vědy, pokud se do sporu vmísily, nedovedly přes okázalou osobivost nic pevně rozhodnouti. Konstruktivní výsledky českých nauk duchovědných nebyly naráz oceněny. Spíše bylo patrné, kterak kritický revisionismus český krok za krokem vyvracel názory národního obrození, zvláště v jeho romantickém období jungmannovském, proti němuž sám stavěl svůj podiv pro osvicenství s postavou Dobrovského v čele, zamítaje cit, pokud brání přesnému rozumovému poznání, podceňuje smělou vědeckou fantasií a vynášeje naopak holou střízlivost analyzy; nejednou si zakládal na svých vlastních nedostacích, daných samou podstatou směru pozitivistického, ale zesílených poměry českými.

Vady a omyly obého původu poznány na počátku XX. stol. za podnětů vědecké ciziny také u nás, a nálada pozitivistická počala obecně ustupovati tendencím metafysickým. Nejprve se ozvala v české filosofii protipositivistická kritika duševědy a teorie poznání; ještě do doby předválečné spadá Marešův boj za idealismus v psychologii a noetice. Pak rozšířena protipositivistická fronta idealistická, zejména Em. Rádlem na vědy všecky, ať přírodní a duchovní a vytýkány jim upřílišený objektivismus, nedostatek osobního pojetí, vnější chápání věcí bez pronikání jejich skutečného smyslu, který se vymyká čiré empirii, v důsledku toho i mravní neodpovědnost poznání. Rozvoj tohoto novoidealismu filosofického i vědeckého, na jehož zmohutnění u myslících osobností útlého svědomí jistě spolupůsobily otřesy válečné, přesahuje již hranice období tuto charakterisovaného — předáci vědy pozitivistické požívali sice veřejné autority a moci, ale duchovní cesty vývojové se od nich vzdalovaly.

Kritickou revuí celé oblasti naukové bylo v l. 1884—1893 Masarykovo »A t h e n a e u m«, obnovené nakrátko a beze zdu r. 1920—21 Em. Rádlem jako »Nové Atheneum« a r. 1923 ještě jednou jako »Atheneum«; na samém sklonku tohoto období založil Antonín Beer s vědeckými přáteli r. 1914 kritický měsíčník »V ě d a č e s k á«, přezvaný pak na »N a š i v ě d u«, který doposud vychází a v kritikách i přehledech sleduje soustavně veškerou vědeckou produkci domácí.

[Mimo statí »Památníku České akademie na oslavu panovníckého jubilea« r. 1898 (uv. na str. 478), které jsou rázu většínou knihopisného, podává dějiny české vědy X. sv. »Č e s k o s l o v e n s k é v l a s t i v ě d y«, vydaný r. 1931 s n. »O s v ě t a« za redakce Ot. Kádnera.]

10. Filosofie a estetika v období pozitivismu. Literatura pedagogická a školská. Písemnictví náboženské.

Když se v 80. letech přežil herbartismus, který po čtyři desetiletí byl ovládal české myšlení, nastával v české filosofii rušný kvas. S ním padla výhradní nadvláda německé filosofie v Čechách, a pozitivističtí duchové francouzští a angličtí, jmenovitě Comte, Taine, Stuart Mill a Spencer, z jejich předchůdců D. Hume, nabyli rozhodnějšího vlivu. Jejich návodem obrácena pozornost k řadě filosofických oborů zanedbaných neb vůbec neznámých, k sociologii, filosofii náboženství, filosofii dějin, a tak myšlení filosofické těsněji se přiblížilo životu a potřebám soudobé kultury; po čase se však tato praktická pragmatičnost ukázala nebezpečnou ryzímu myšlení vpravdě filosofickému. Pracováno také v etice a v psychologii, čímž upevněny i teoretické základy horlivě a všestranně pěstěné pedagogiky; logice a noetice nevěnován však zájem žádoucí. Filosofický proud, zčeřený bohatou a podnětnou osobností T. G. Masaryka, se rozlil po obecném životě kulturním, vědeckém a literárním; též někteří odborní pracovníci historičtí i kritičtí, pedagogové i státovědci, přírodopyskci i bohoslovci uvědomují si nutnost filosofické průpravy a snaží se svým pracím dáti filosofické základy; také v krásné literatuře se ozývají ohlasy přemítání filosofického.

Zmocněný zájem filosofický plynul z několika zdrojů. Na samostatné universitě české k filosofickým výkladům, které vedle zástupce herbartovského směru Durdíka konal mluvčí nových filosofických proudů T. G. Masaryk, přistoupila záhy praktická cvičení, jež otvírala mladému pokolení rozhled po práci a literatuře zahraniční. Postupně se habilitovali na české filosofické fakultě noví filosofičtí odborníci. Drtina, Čáda a Krejčí, již vydali řadu speciálních prací ve svých oborech, pedagogice, noetice a dušesloví, a kromě toho podali vynikající příspěvky k dějinám filosofie; oni působili na své žáky.

Myšlenkový směr universitních učitelů filosofie se přikláněl k pozitivismu buď čirému neb osobně obměněnému, při čemž náboženské zanícení teisty Masaryka značí pravé, radikální empirický realismus Fr. Krejčího křídlo levé. Novou formu vědeckému pozitivismu českému, aby se od něho pak nadobro odvrátil, dal samorostlý žák Masarykův, jenž od zkoumání biologického a studia přírodní filosofie dospěl kritiky myslitelských soustav a pak i kritiky veřejného života, Emanuel Rádl. Na prahu nového věku se ozývá důrazný odpor proti filosofickému realismu — a ku podivu, přichází z přírodovědeckého tábora, v němž dotud

měli i u nás hlavní slovo materialističtí empirikové. Studie o pramenech lidského poznání dovádějí odborného fyziologa Mareše ke kritice noetické vůbec a přibližují jej idealismu Kantovu; mladší myslitelé se přiklánějí buď k němu, nebo k příbuzným směrům německým, k intuitivní filosofii francouzské a posléze, v době již poválečné, k americkému pragmatismu. Takto vystřídán jest pozitivismus mocným proudem novoidealistickým, jenž byl předcházen novoidealismem a mysticismem básníků a literárních kritiků. Jinou, zprvu strnulou, pak novým životem vzkvétající formou novoidealismu jest filosofie katolická, již nechybí horlivých pěstitelů.

Značný vliv měly i překlady klasických děl filosofických, které od polovice 80. let vycházely hojněji a jež se od konce 90. let soustředily v Laichtrově »Výboru nejlepších spisů poučných«, v jeho »Otázkách a názorech« a v Pelclově »Knihovně Rozhledů«, částečně i v Sokolově »Vzdělávací bibliotéce«. Pro období časného realismu byly příznačny překlady hlavních děl Comtových a Humových, vzniknuvší za přímého podnětu Masarykova, k nimž pokrokové hnutí připojilo vedle opožděně ztlumočených děl Draperových (1892 a 1908—10) i Leckyho (1902) překlady ze Stuarta Milla, pozdější realismus výtah filosofie Spencerovy. Z oblasti literární kritiky vyšel živý zájem o práce Nietzscheho, jež byly hojně k nám na rozdíl od pomíjených prací Schopenhauerových uváděny, a posléze o díla Bergsonova. Učebný prospěch vzešel z uvedení Falckenbergovy učebnice dějepisné (1899), k níž později přibýly populární příručka Brothierova (1919), Höffdingovy dějiny novověké filosofie (1926) a konečně přístupné americké dílo Durantovo (1937); do základních problémů filosofie zasvěcovaly překlady úvodů od Külpeho (1900), Windelbanda (1921) a Russella (1927).

Překlady ty, řízené výběrem nahodilým a nesoustavným, mají větší význam formální než věcný. Jsou školou českého názvosloví filosofického, cvičištěm jasného slohu, jenž vždy více se uchyluje od zdobné a výlučné, ale často vyumělkované dikce vytvořené Josefem Durdíkem, který však má pro českou terminologii filosofickou význam základní. Tu se plně jeví těsnější spojení filosofického myšlení s potřebami životními, snaha po proniknutí filosofie ze škol a z odborných kruhů mezi lid, slovem popularisačně výchovné úsilí filosofické, zvrhující se však jednou v planou frazeologii, po druhé v zneužívání filosofie k účelům stranickým. Jadrná konkrétnost, rušná živost, důraznost a vroucnost výkladu, plastická úsečnost jsou ideály nového českého slohu filosofického. Z českých spisovatelů filosofických vy-

nikají Fr. Čáda a Fr. Mareš jasností a přesností výrazovou, v níž se projevuje pevná průprava vědecká. T. G. Masaryk píše mluvou živou, aforistickou, úsečnou, která problémy nadhazuje, ale neřeší jich, podněcující čtenáře, aby domýšlel a dožíval dále otázku zajímavě formulovanou svůdným iniciátorem; v tom stojí mu blízko Em. Rádl. Fr. Drtina jest i v slohu vzorem přístupného, klidného a utěšeného popularisátora, jenž vykládá, poučuje, káže.

Odborného orgánu česká filosofie dlouho neměla. Stati, referáty, charakteristiky z jejího oboru přinášely po »Osvětě« revue »Athenaeum«, »Naše doba«, »Rozhledy«, »Hlídka« a časopisy vychovatelské, zejména »Paedagogické rozhledy«. R. 1900 založen »Jednotou filosofickou« měsíčník »Č e s k á m y s l« za redakce Fr. Drtiny, Fr. Čády a Fr. Krejčího, jenž po přestávce válečné vychází jako kvartálník; ve vedení se vystřídali A. Uhlíř, Fr. Krejčí a Em. Rádl. Málo štěstí a systému měly filosofické podniky »České Akademie«, z nichž se vydává »F i l o s o f i c k á b i b l i o t é k a« (od r. 1906) ve II řadách, první obsahuje příspěvky historické a dokumentární, druhá klasiky filosofické a příručky k studiu. Laichtrova »F i l o s o f i c k á k n i h o v n a« se ustavila za řízení J. B. Kozáka až po převratu.

Při vstupu Masarykově do duševního života českého dohořival herbartismus posledními slabými plaménky; vůdčí jeho hlasatel Josef Durdík byl již dávno překročil zenit svého myšlení a kulturního vlivu, a mezi jeho žáky byli sice dobří odborní pracovníci, nikoli však tvůrčí myslitelé. Z nich hojnější a významnější práce podali Gustav Zába a František X. Procházka. Překladatel Kanta a Platona a dějepisec české filosofie G u s t a v Z á b a (1854—1924) náleží k nejvěrnějším stoupencům Durdíkovým; osvojil si nejen esteticky umělecké záliby, ale i sloh svého mistra, ač pěstuje obory poněkud odlehlé od zájmů Durdíkových. Hlavní jeho práce »P y r r h o n i s m u s« (1890) zabývá se na základě historického problémem noetickým; informačním úkolům znamenitě slouží jeho »L o g i k a« (1906), psaná po způsobě vědeckého katechismu. F r a n t i š e k X. P r o c h á z k a (1854—1911) nepodal kromě »K a t e c h i s m u d ě j i n f i l o s o f i e« (1890) většího díla souborného, zato uveřejnil řadu jasně a poutavě psaných noetických a dušeslovných článků po časopisech a shrnul výbor jejich v »Z á b a v á c h p s y c h o l o g i c k ý c h« (1901). Pomocné a popularisační práce filosofické sestavili bibliograf A n t o n í n K r e c a r (1851—1914) a O t a k a r J o s e k (1854—1926), životopisec Hanušův a Kalouskův.

Z herbartismu vyšel také samostatný myslitel, jičínský profesor Oldřich Kramář (1848—1924), poslední přírodní filosof český. Vedle české knihy »Některé základní názory ku theorii mluvy« (1879) vydal hlavní své díla filosofická »Das Problem der Materie« (1871) a »Die Hypothese der Seele« (1898 ve II dílech) německy; některé výňatky z nich tlumočil po česku články časopiseckými: »Základy metafysiky« (1900), »O citech a obrazotvornosti« (1901—1903), tištěnými jmenovitě v »České mysli«. Oldřich Kramář pracoval s velkou výzbrojí přírodovědeckou a stavěl na moderně upraveném principu atomistickém; svou široce rozvětvenou nauku, neužívaje korektivu empirie, sledoval cestou metafysické spekulace do nejmenších podrobností. Nebyl však pouze abstraktním přírodním filosofem, stojícím mimo život, nýbrž náležel myslivým hlavám, které podnikaly ostrou kritiku soudobého školství a hojnými návrhy usilovaly o jeho nápravu.

Vůdčím duchem soudobé české filosofie byl tvůrce československé samostatnosti, **Tomáš Garrigue Masaryk** (1850—1937). Narodil se 7. března 1850 v Hodoníně na Moravě z rodiny po otci Josefu slovácké, po matce Terezií hanácké, ale poněmčené a přísně katolické. Mládí ztrávil v různých vesnicích a městečkách moravského Slovácka, kde otec jeho, panský služebník, často střídal působiště, hlavně v Čejkovicích; než vstoupil na gymnasium, byl učedníkem zámečnickým a pomocníkem školským. Gymnasium vystudoval v l. 1865—1872 v Brně, filosofii v l. 1872—1876 ve Vídni, kdež se zabýval nějakou dobu klasickou filologií a přírodními vědami. Doplňiv studia filosofická a filologická ve Vídni a v Lipsku, i na cestách po Německu a Rusku, odkud si přinesl hojné myšlenkové i kulturní podněty (a přivedl choť Charlottu Garrigueovou, jejíž dívčí příjmení připojil k svému jménu), habilitoval se r. 1879 ve Vídni spisem o »Sebevraždě«, r. 1882 jmenován mimořádným profesorem české university, r. 1896 profesorem řádným. R. 1902 a 1907 vykonal vědecké a propagační cesty po Spojených státech severoamerických, r. 1911 se léčil na Capri. Vedle činnosti universitní proslul tehdy též jako literární a vědecký organisátor, zakladatel a redaktor kriticko-naukových revuí »Athenaea« a »Naší doby«.

Masarykova politická činnost se počíná r. 1891, kdy (do r. 1893) byl poslancem ve straně mladočeské; r. 1900 zorganizoval realistické hnutí, které bylo dotud kritickým a vědeckým směrem, jako samostatnou stranu politickou, r. 1907 byl znovu zvolen do rady říšské. V druhém tomto období politickém horlivě

se v t. zv. při Wahrmundově zastal svobody učení na universitách a zasáhnul úspěšně do tří t. zv. velezrádných procesů srbských proti zahranič. úřadu rakouskému, vytušil úsilí vídeňské diplomacie strhnouti Srby do války. Když r. 1914 vypukla vojna světová, vydal se 18. prosince 1914 po dorozumění s vynikajícími vlastenci českými za hranice, aby zjednával po boku Dohody politickou přízeň pro samostatnost českého státu a jeho vyproštění z moci habsburské. Cesty vedly obětavého a neúnavného exulanta přes Švýcarsy do Anglie a Francie, kde všude získával pro národní věc mocné přátele a šířil (zvl. také na londýnské universitě) známost o své vlasti a jejích tužbách politických. Po ruské druhé revoluci, která povalila carství, se odebral z jara 1917 na Rus a zorganizoval tam pro podporu osvobozovací akce československé legie vojenské, jejichž úspěchy proti německé armádě na Ukrajině a proti bolševikům v Evropě i na Urale vzbudily světovou pozornost a naklonily vůdčí státníky dohodové pro Masarykovo snažení o rozbití Rakouska a o stát národní. I mohl 18. října 1918 v americkém Washingtoně prohlásiti samostatnou republiku Československou, a když deset dní poté vlast s Prahou v čele odhodila panství Habsburků, zatím vojensky přemožených, a přihlásila se k samostatnému státu, bylo dílo Masarykovo, v němž ožily snahy Palackého, Havlíčkovy a Riegrovy, dokonáno. Dne 14. listopadu 1918 zvolen Masaryk Národním shromážděním za presidenta republiky československé a vrátiv se dne 20. prosince 1918 přes Anglii, Francii a Itálii do vlasti, byl tam celým národem vítězoslavně přijat jako osvoboditel a otec národa. Presidentem republiky, který moudře vládl v osvíceném kompromisu mezi maximalismem osobních zásad sociálně politických a životními potřebami mladého státu, byl pak znovu zvolen r. 1920, 1927 a 1934; dne 14. prosince 1935 se vzdal úřadu presidentského a s čestným názvem »presidenta Osvoboditele« se trvale uchýlil do ústraní na zámku v Lánech, kde 14. září 1937 zemřel; stát i národ vystrojily mu na hřbitov lánský pohřeb stejně slavný jako vznešený.

T. G. Masaryk jako myslitel není vědecký a filosofický specialista, nýbrž duch všestranný a encyklopedický, jenž se dotkl všech hlavních stránek filosofie teoretické i konkrétní, působě nabádavě a klada zvláštní důraz na odvětví u nás zanedbávaná neb podceňovaná. Do literatury vstoupil T. G. Masaryk r. 1876 článkem »Theorie a praxis« (v »Mor. orlici«); první jeho filosofickou statí jest úvaha »Plato jako vlastenec« v almanachu »Zora« 1877 (novotisk v 2. sv. spisu Jar. Doležala »Masarykova cesta životem« 1921). Habilitací na ví-

deňské universitě se počíná soustavná publikační činnost filosofická. V prvním období 1880—1889 střídá T. G. Masaryk rychle obory svého přemýšlení a zkoumání; od r. 1890 se věnoval soustavně třem hlavním odvětvím praktické filosofie, sociologii, filosofii dějin a filosofii náboženství, při čemž se stále ozývá silné jeho etické citění. Z prvního období vedle menších spisků psychologických »O h y p n o t i s m u« (1880), noetických »P o č e t p r a v d ě p o d o b n o s t i a H u m o v a s k e p s e« (1883), z dějin filosofie »Blaise Pascal, jeho život a filosofie« (1883) a z filosofie dějin »Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea« (1884) a »Slovanské studie« (1889, pouze I. část, jednající o I. V. Kirějevském a o národnostní filosofii ruské a slovanské) i estetických »O studiu děl básnických« (původně v »Lumíru«, kn. 1884, obsahuje Masarykovu krasovědu a poetiku) pochází velké dílo sociologické, zároveň však mravně nabádavé, »Sebevražda hromadným zjevem společenským moderní osvěty« (vydáno původně r. 1881 německy s n. »Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Zivilisation«, česky v překl. Ant. Žáčka až r. 1904) a obsáhlý samostatný pokus o třídění a soustavu věd »Základové konkrétní logiky« (1885). V prvním tomto období byl Masaryk občasným pronikavým kritikem literárním (v. na str. 1075—1076).

V druhém období, které předchází horlivá politická i kritická činnost za obrodu českého života kulturního, vstupuje do popředí filosofické práce T. G. Masaryka hledání české dějinné filosofie na základě historického rozboru našeho literárního a politického obrození. Články tohoto řetězce jsou knihy: »Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození« (1895), »Naše nynější krise. Pád strany staročeské a počátkové směrů nových« (1895; oba spisy v krit. vyd. Škrachova souboru spisů Masarykových v 5. sv. 1936), »Jan Hus. Naše obrození a naše reformace« (1896), »Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení« (1896) a »Palackého idea národa českého« (z r. 1898, něm. vyd. 1898, české 1912). Ze soustavného sociologického díla podal T. G. Masaryk pouze ukázky (»Rukověť sociologie«, namnoze to korektiv »Konkrétní logiky«, hl. o metodě sociologie, v »Naší době« 1901), zato v rozsáhlém díle s názvem »Otázka sociální« (1898) zevrubně rozebral a kriticky zhodnotil »základy marxismu sociologické a filosofické«. Nábožensko-filosofické své snahy vyslovil v řadě zásadních článků v »Naší době« 1896—

1898, hlavně cyklus většinou literárně kritický »Moderní člověk a náboženství« (knižně 1934) a v souborné knížce »V boji o náboženství« (1904). Časovým otázkám etiky společenské věnoval T. G. Masaryk spisky »Mnohoženství a jednoženství« (1899), »V ýznam procesu polenského propověru rituelní« (1900), »Ideály humanitní« (1901) a »O ethice a alkoholismu« (1912). Většina jich vznikla z populárních přednášek lidových, kdežto na universitních lekcích jest založen cyklus »J a k p r a c o v a t« (z r. 1898, kn. až 1926), na extensních kursech podnětná skizza »V ývoj evropské společnosti v 19. stol. (1899 v »Mor. revui« a v II. sv. »Masarykova sborníku«), »N á r o d n o s t n í f i l o s o f i e d o b y n o v ě j š í« (1905) a »P r o b l ě m m a l ě h o n á r o d a« (z r. 1905, knižně až 1937).

Studie o slavjanofilství u Kirějevského, stati o Dostojevském i úvahy o moderním titanismu na straně jedné, rozbor problému revoluce v knize o Havlíčkovi a o sociálním převratu v díle o marxismu na straně druhé připravovaly půdu pro rozsáhlý spis, jenž byl původně myšlen jako úvod do ideového rozboru Dostojevského, k němuž se T. G. Masaryk vracel od r. 1892 (srvn. T. G. M a s a r y k a »S t u d i e o D o s t o j e v s k ě m« s rukopisnými poznámkami vydal Jiří Horák 1932). Ale studie ty se pak proměnily v rozsáhlé dílo o duchovních proudech v Rusku v stol. XVIII. a XIX. Kniha vyšla původně po německu jako »Russland und Europa« (1913), potom česky »R u s k o a E v r o p a« (1919—1921, 2 svaz.); první rozměrná část o 2 sv. nadepsána »K ruské filosofii dějin a náboženství«, kdežto 3. sv. uváží za života Masarykova v poznámkách a náčrtech.

Od počátku 20. stol. sahal Masaryk opětovně k peru publicistickému, jímž vládl s havlíčkovskou vervou a působivostí; jest celá řada brožur, kde otiskl své novinářské stati, své veřejné i parlamentní řeči, své politické kritiky a polemiky, týkající se programu strany realistické, boje s klerikalismem, zahraniční politiky rakousko-uherské atd. Tato činnost zesílila za války. Z publicistických prací válečné doby, jimiž se vyslovil Masaryk Osvoboditel, jest vedle vstupní přednášky londýnské »P r o b l ě m m a l ý c h n á r o d ů v e v r o p s k é k r i s i« (čes. kn. až 1926) a přednášky pařížské »S v ě t a S l o v a n ě« (čes. kn. 1919) hlavní programní spis, počatý uprostřed ruské revoluce a dokončený v Americe, »N o v á E v r o p a. S t a n o v i s k o s l o v a n s k é« (1920). Masarykovy válečné řeči a projevy, mezi nimi i plamenné proslovy k vojsku, shrnul Pr. Maxa a Jar. Papoušek: »M a s a r y k o v y p r o j e v y a ř e č i z a

války« (1919 a 1920); k nim se druží »Projevy presidenta T. G. Masaryka od doby jeho zvolení do dnů jubilejních« (uspoř. Th. Kratochvíl 1920) a »Cesta demokracie« (posud 3 sv. 1933, 1934 a 1936, zahrnující projevy presidentské z let 1918—1927), jež obsahují i velkorysá první jeho poselství se stolce presidentského; tu závažnost chvíle a poslání okřídli Masarykovu výmluvnost, jindy příliš improvizátorskou.

Své politické, zároveň však filosofické spisovatelství vyvrcholil Masaryk kmet rozsáhlým dílem »Světová revoluce. Za války a ve válce 1914—1918« (1925), které sám označil jako »zprávu o své zahraniční činnosti za světové revoluce«. Jest to však daleko více: vzpomínkový a osobně dokumentární živel ustupuje před ideologickým rozbořem motivů a příčin světové války, která se T. G. Masarykovi jeví zároveň světovou revolucí, a před dějinně filosofickým výkladem obrozenského i osvoboditelského hnutí v politice české. S pronikavostí, ale i s úporným apriorismem vysvětluje myslitel válečnou politiku jednotlivých států z povahy jejich národů, a v humanitě a v jejím zosobnění, politické demokracii, nachází trvalý program pro československý stát také v budoucnosti, nezapomínaje na syntesu mezi Východem a Západem a na osvětlený kosmopolitismus.

[Souborné vyd. spisů Masarykových red. V. K. Škracha obsahuje od r. 1926 posud 6 sv. Autentický ráz Masarykovy osobnosti až do výrazu jazykového mají »Hovory s T. G. Masarykem« (ve 3 sv. 1928—1935), vedené i zaznamenané bystře Karlem Čapkem, kdežto německý publicista, Emil Ludwig v interviewech »Duch a čin, Rozmluvy s T. G. Masarykem« (1935), autorisovaných staříčkým účastníkem, nedovedl zapřítí své zájmy a záměry.]

Na rozdíl od českých vyznavačů učení Heglova neb Herbartova a zvláště od Josefa Durdíka odpoutal Tomáš G. Masaryk české filosofické myšlení od Německa: kam dotud kladen v Čechách Kant, tam dosadil T. G. Masaryk Huma, aby se teprve mnohem později sám povznesl k spravedlivějšímu ocenění kulturního významu Kantova; místo psychologie Herbartovy volil psychology anglické a vlastním svým východiskem učinil, ač byl žákem Němce Brentana, positivismus Comtův a Spenceřův, nikoliv aby je prostě tlumočil a v jejich duchu pokračoval, nýbrž aby je kriticky zpracoval, své osobnosti a vnitřní potřebě přizpůsobil a posléze je překonal, jmenovitě nábožensky a eticky. Toto oprostění od spekulace německé a poukaz české-

mu myšlení k novým cestám jest první filosofický čin Masarykův, důležitý to krok k odněmčení českého ducha.

Druhým jest snesení filosofie, kde nikdy nejevil zálibu ani schopnost pro systematiku, se svrchované výše nad vědami a nad životem a postavení jí jednak po bok vědám speciálním, jednak v sousedství náboženství a umění, přímo do středu života, což plynulo pro T. G. Masaryka již z jeho utřídění věd, zvláště však z jeho praktického a pragmatistického založení, které daleko přesahovalo schopnost spekulativní i zvědavost metafysickou. Výsledkem tohoto zkonkretisování a zrealnění filosofie jest požadavek, aby celý život, jak jednotlivce, tak národa, proniknut byl duchem filosofickým, aby se veškeré konání uvědoměle, soustavně a důsledně neslo k určitému cíli, aby jako on sám pohlížel každý vzdělanec na svět normativně, »pod zorným úhlem věčnosti«. Požadavek ten není již pouhým postulátem filosofickým, nýbrž příkazem mravním, a že T. G. Masaryk tento etický hlas vždy znovu burcoval, toť další a neméně jeho zásluha, i když nelze přehlížeti skryté tu nebezpečí pragmatismu, jemuž neunikl nakonec sám, zaměniv filosofii za politiku a hodnotě často cenu nauk myslitelských jejich praktickou důsazností v politice.

V době náboženské a mravní lhostejnosti, trpného liberalismu a jalového utilitářství přišel T. G. Masaryk, vroucí theista a nadšený vyznavač Dostojevského. Hroze se nemoci století, společenské krise a mravního úpadku, volal po obrodě mravní, po opravdovosti náboženské, po svědomí sociálním; proto mu nemohly vyhovovati ani historický empirismus, ani indiferentnost školy positivisticke, ani hospodářský determinismus marxistických materialistů. Byl však spíše kritikem než dogmatikem. V studiích o moderní poesii, psaných ostrým perem etického posuzovatele, málo se ohlízejícího na umělecký ráz rozbíraných děl, v bojích proti nepravým Rukopisům, namířených krutě i proti nejušlechtlejším strážcům vžité a pragmaticky kdysi ceněné tradice, v pracích o myšlenkové povaze našeho náboženského vývoje a jeho spojitosti s národním obrozením často vystupovala v popředí negace analytikova, kritické ostří odmítajícího soudce. Ale bystřejšímu čtenáři nemohl uniknouti kladný obsah: theisticky založená idea humanity, požadavek dovršiti po moderním způsobě dílo reformace a pokračovati v životním programu českobratrském; tu přímo vstupoval do šlépějí Palackého.

Modernost Masarykova se zračí zvláště také v tom, že svému křesťanskému positivismu dává široký základ sociální, — a že byl v Čechách prvním průkopníkem tohoto sociálního

nazírání, jest z jeho zásluh největší. Uvedl k nám po skromném Lindnerově náběhu v duchu herbartovském sociologii jako vědu; učinil moderní socialismus Marxův a Engelsův předmětem naukové a filosofické kritiky; zabýval se pečlivě otázkou dělnickou a ženskou, jakož i problémy společenské hygieny; poukázal k potřebě sociální výchovy a nejen jako učenec a spisovatel, nýbrž i jako politik přispěl k pochopení, že národní osvobození dlužno dovršiti osvobozením sociálním.

Veškeré své ideje, pojaté celou bytostí neobyčejně vznětlivou a stále šířanou vnitřním ohněm, i prožívané vášnivě při zdánlivé střízlivosti, proměňoval T. G. Masaryk hned v čin: od doby klidných a patriarchálních klasiků Palackého a Purkyně nebylo ducha takového organisačního nadání jako temperamentní a útočný T. G. Masaryk. Vytvořil v »Athenaeu« orgán vědecké kritiky; postavil »Naší dobou« revui moderního rázu proti stárnoucí »Osvětě«; dal podnět k vydávání »Ottova Slovníku naučného«, jež si představoval jako velkou vědeckou encyklopedii; povznesl boj o pravost Rukopisů z otázky filologické na záležitost kulturně národní; ukázal nové cesty našim naukovým překladům; pokusil se občerstviti mladočeskou politiku a založil si konečně vlastní stranu. Byl profesorem na universitě a v extensích, přednášečem pro dělníky, redaktorem, novinářem, poslancem. Vynutil si na veřejnosti oba činitele, kteří pro kulturního pracovníka jeho rázu jsou životními podmínkami: nadšené žáky a stoupence, hlavně v mládeži a učené inteligenci, mezi studenty, učiteli a dělníky, ale i významné odpůrce, k nimž se řadí všickni vyznavači konservatismu, liberalismu a nacionalismu; ač od původu katolík, uvádí do naší novodobé vzdělanosti výrazně typ protestantský, namnoze cizí prostředí, jež T. G. Masaryka přijalo a kolem něho se soustředilo.

Kouzlo jeho osobnosti, která poutala svými krajnostmi a svou umíněnou jednostranností, svádělo žáky i odpůrce, aby proti němu polemisovali, brání však posud namnoze objektivní a soustavné kritice jeho ideí. Jeho třídění věd se neujalo; jeho pojetí národního obrození bylo literárními i politickými historiky většinou zamítnuto; jeho výklad moderní sebevražednosti z náboženské krise neuspokojuje zcela; jeho synthese positivismu a theismu i s půvabnou koncepcí »synergetismu« vyhovuje pouze jeho osobnímu způsobu; jeho ztotožnění mravně náboženských požadavků křesťanských s osvícenskými a revolučními zásadami humanity a demokracie jest sotva udržitelné; jeho metoda etické kritiky literární vystihuje jen jednu a to nikterak nejvý-

značnější složku slovesných děl; a jistě počet takových kritických námitek a pochybností časem poroste.

Teprve v době národního osvobození politického se však ukázalo, do jaké míry shrnuje T. G. Masaryk ve velkorysé své osobnosti vůdčí myšlenky a tužby, které naplňovaly český život i české písemnictví od let probuzenských. To, co bylo přirozeným důsledkem Jungmannova jazykového buditelství a co Palacký vyvodil ze svého poznání dějinného vývoje, oč Rieger a jeho političtí druhové usilovali státoprávně, vytvoření samostatnosti politické, dokonal tento jejich pokračovatel, který v duchu Havlíčkově pojal úsilí národní demokraticky a jako generace Májová i jako stoupenci pokrokového hnutí zároveň sociálně; také v politice zůstal věren svému humanitismu, i když byl v obraně nucen tasiti meč a doplňovati Chelčického Žižkou. V době, kdy románskou kulturou vykojené pokolení Lumíra v souhlase s některými prozíravými politiky českými usilovalo o odněmčení české myšlenky a českého vkusu, posílil tuto snahu Masaryk, vyživený vzdělaností anglosaskou, měrou neobyčejnou, a ač k těmto svým vrstevníkům, jak k Vrchlickému, tak k Sládkovi, ctiteli básnictví anglického, projevoval zřejmou nechuť, přece se sdílel o jejich kult poznání básnického. Ve smyslu našeho národního probuzení, vyjádřeném po Kollárovi zvláště Šafaříkem, neustával řešiti českou otázku v rámci slovanském a stal se také nejvlivnějším českým učitelem mladšího vzdělanstva slovanského, zvláště na Jihu. O stmelení české a slovenské složky národa si získal ještě před válkou zásluhy nevyrovnatelné. Ježto vyjadřoval takto celou náplň českého veřejného myšlení a citění, nalezl za sebou všecek národ, který se k »tatíčkoví Masarykovi«
přihlásil skrze československé legie i souhlasem nekrvavé revoluce domácí. Ale Masaryk nebyl jenom dědicem národních tradic, nýbrž zároveň mluvčím novodobého ducha evropského, takže k revolučnímu osvoboditeli a k náčelníku mladého státu vzhlížel vedle Slovanstva politický a kulturní Západ, uctívaje v něm největšího syna národa Husova a Komenského v přítomnosti.

V příručce literárně dějepisné zasluhuje zvláštní pozornosti Masarykova t. zv. »Česká filosofie«, zabývající se jmenovitě otázkou národního obrození a určující také jeho hodnocení českého písemnictví. Jest to apriorní stavba, vyhovující mravním a náboženským požadavkům Masarykova světového názoru, zdůrazňuje nově a plodně náboženskou stránku obrozeníského procesu, dotud namnoze opomíjenou, ohlíží se důmyslně proti upřílišnému zřeteli k vlivům cizím po tradičních koře-

nech domácích, postihuje na evangelických předácích buditel-
ského hnutí správně jádro jejich myšlení. Ale Masarykova teo-
rie, kterou od »České otázky« přes »Jana Husa« po »Světovou
revoluci« několikrát obměnil a nakonec značně zmírnil, není
ničím méně než historicky a empiricky podepřenou dedukcí,
jak ukázal Josef Pekař v pronikavém spisku kritickém »Masa-
rykova česká filosofie« (1912), odkudž přejímáme trest zásad
Masarykových, uložených v »České otázce« a »Janu Husovi«:
»Naši buditelé našli pevný základ pro své snahy v humanitě.
Našli jej ve filosofii německé; Kollár jej formuloval nejurči-
těji, přejav Herderovu filosofii dějin. Svobodomyslné hnutí čes-
ké přirozeně odkazovalo k reformaci české, k tradicím bratr-
ským a husitským; naši buditelé pokračovali tam, kde reakce
přervala vývoj. Tím překlenuli propast způsobenou protirefor-
mací. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký jsou obhájci vzne-
šených tradic české reformace a svobody svědomí, hlásají Bratr-
ské ideály humanity. Naše znovuzrození je tedy historický
vývoj docela přirozený; idea humanity docela přirozeně pojila
se k snahám české reformace. Humanitní ideál, hlásaný Dob-
rovským a Kollárem, náš ideál obrodný znamená nám náš ná-
rodní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším Bratrstvím;
humanitní ideál jest všecek smysl našeho národního života.
Humanita, čistá člověckost, skutečně není než ideál všeobecné-
ho bratrství, ideál naší Jednoty, ideál v pravdě český. Naše
národní obrození je pokračování ideí reformních, za něž Hus
podstoupil smrt mučednickou. Ideál humanitní, základní a stě-
žejní idea, vedoucí všecko úsilí buditelské, jest idea naší re-
formace; humanita je jen jiné slovo pro bratrství. Naše ná-
rodní idea humanitní netoliko nám, ale i národům ostatním
musí býti pevným základem. Česká idea humanitní, česká idea
Bratrství — toť vůdčí idea celému člověčenstvu.«

Názory tyto se setkaly s nesouhlasem, jakmile byly vysloveny.
V duchu národního liberalismu odmítl Josef Kaizl »Českými
myšlenkami« (1895) Masarykovo náboženské pojetí českého ži-
vota a českého obrození; odbornými studii literárně dějepis-
nými ukázali M. Murko, Jar. Vlček a Jan Jakubec, že naši bu-
ditelé nenavazovali tak na tradici národně reformační, jako
spíše na západoevropské ideje osvícenské a romantické, dílem
i na některé myšlenky slovanského Východu. Zd. Tobolka a
Em. Chalupný novinářsky analysovali apriornost vývodů Ma-
sarykových; Jos. Pekař v uvedené studii, nesené duchem vě-
deckého pozitivismu, historickou kritikou vyvrátil četné ideje
Masarykovy »české filosofie«; Dobrovský nemohl a nemínil

pokračovati v nauce reformační, jíž neznal; moderní humanita s českým Bratrstvím nemá nic společného; vůdčí idea našeho obrození jest spíše národnostní než náboženská; evropské osvobození na rozhraní XVIII. a XIX. věku nesouvisí nikterak s reformací; demokratický ideál našich dějin, ježž Masaryk předpokládá, není než obměnou Herderova a pozdějšího romantismu; Masaryk není realistický znalec a vykladač historie, nýbrž ideolog. Na této kritice, proti níž Jos. Pekař v »Smyslu českých dějin« r. 1929 postavil svou pozitivní teorii vlastní, nemohly mnoho změnit pokusy Masarykových přívrženců, Zd. Nejedlého, Em. Rádlu, Alb. Pražáka, F. M. Bartoše a Jana Slavíka, které dílem otupovaly ostří Masarykových vývodů, dílem snášely pro ně další skutečné i domnělé důvody, dílem však je plodně vykládaly z osobnosti a pragmatických záměrů jejich původce.

Osobnost T. G. Masaryka i mimo oblast osvobození měla pečeť geniality; současně naše kulturní dějiny nelze si bez ní představit, stejně jako politické dějiny naše uvedl na dráhu zcela novou. Osobitost jeho se zrcadlí i v slohu; jest prudký a vášnivý, úsečný a napovídavý, vroucí a nabádavý; bez ozdob, bez epitet a bez obrazů, spíše vyvolávající dojem diskuse než četby; opravdu sloh muže, ježž stále vzrušeně a pohnutě vedl dialog, ať se svou dobou nebo s hlasem svého svědomí.

Knihopis neúplněji u Bor. Jakovenka v »La Bibliographie de T. G. Masaryk« (Praha 1935), nejpřehledněji v Jos. Krále »Československé filosofii« (1937, str. 310—316). Zhuštěný, ale v stručnosti vyčerpávající úvod do poznání osobnosti, vývoje díla i myšlení T. G. Masaryka podávají obě encyklopedie: do »Masarykova slovníka naučného« podal přehlednou a spolehlivou stať redaktor Masarykových spisů V. K. Škrach (1929), v »Ottově Slovníku naučném nové doby« (1936) se rozdělili o práci: Jos. Borovička (podrobný životopis), J. B. Kozák (Masaryk jako filosof) a Josef Navrátil (Masarykova sociologie a knihopis). »Časopis pro studium života a díla T. G. Masaryka«, »Masarykův sborník« (1925—1931) za redakce Škrachovy zašel 6. sv. Životopisné údaje a ovzduší i lidský vývoj podal nejprve Jan Herben ve spisku »T. G. Masaryk. Nástin životopisný« (1910) a znovu úplněji, ač ne vždycky spolehlivě v 3 sv. »Zlatorohu« (1926—1927); úplně s vydatným použitím osobních i důvěrných dokumentů Jaromír Doležal, »Masarykova cesta životem« ve 2 sv. 1920 a 1921 (s knihopisem děl Masarykových i prací o něm, dodatkem k tomu »Ohlasy M. osmdesátin«, 1931); monumentálně založená monografie Zd. Nejedlého »T.

G. Masaryk« postoupila (1930—1937) v 5 sv. k r. 1886. Mnohostranné osvětlení činnosti Masarykovy podaly nejprve slavnostní číslo »České mysli« (1910) a »Sborník k šedesátým narozeninám T. G. Masaryka« (1911); z něho vzbudila významnou polemiku Vančurova stať »Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu« v statích K. Krofty v »Přehledu« 1910 a 1912 a Jos. Pekaře v »Čes. Čas. Hist.« 1912; J. Herben zasáhl do sporu stranicky brožurou »Masarykova sekta a Gollova škola« (1912). Filosofickou osobnost charakterisují Fr. Krejčí v souboru statí »O Masarykovi« (1927), J. B. Kozák, »Masaryk filosof« (1925), Josef Král, »Na okraj Masarykovy Sebevraždy« (Sborník university Komenského 1927) a »Masaryk filosof a sociolog« (1931), J. L. Hromádka, »Masaryk« (1930) a K. Vorovka, »Dvě studie o Masarykově filosofii« (1926). Politickou osobnost Masarykovu v jejím vývoji nakreslil nejosobitěji Jar. Werstadt, »Od České otázky k Nové Evropě« 1920, jeho poměr k Slovanstvu Adolf Černý, »Masaryk a Slovanstvo« (1921), Masarykovo dílo revoluční, vojenské a státnické sborník »Masaryk osvoboditel« (red. K. Velemínský) 1920. Vztah k literatuře osvětlili Jindř. Vodák (v »České mysli« 1910), Jan Laichter (ve »Sborníku« 1911), Arne Novák (v »Krajanech a sousedech« 1922), Jan Jakubec (ve »Slavii« 1922), Alb. Pražák (»Masaryk a československá literatura« 1935), P. Fraenkl (»Masaryk a moderní titanismus« ve sborníku »Vůdce generací« 1930), Jiří Horák (»Masaryk a Dostojevskij« 1931) a o témže tématě J. L. Hromádka (1931). Z příležitostné literatury r. 1918 a 1919 vynikají: spisek Fr. Veselého »Masaryk, jeho život a dílo« (1918), sborník »České stráže« »Masaryk, o jeho životě a práci« (1918), A. Denis, »První prezident republiky československé« (1919), Em. Rádl, »Masarykův ideál moderního hrdiny« (1920), Fr. Pražák, »Masaryk jako spolutvůrce české výchovy« (1919).

Prímým žákem a věrným stoupencem Masarykovým byl jeho posluchač a soudruh na universitě, obratný eklektik a smírný synkretik, **František Drtina** (* 3. října 1861 v Hněvšíně, † 14. ledna 1925 v Praze). Po klasických a filosofických studiích v Praze a na vysokých školách německých a francouzských habilitoval se r. 1891 na české universitě pro dějiny filosofie, přešel však k pedagogice, jejímž profesorem byl r. 1898 jmenován. V l. 1907—1911 byl činný politicky jako poslanec, v l. 1918—1920 organisoval jako státní tajemník školství v nové republice.

Nejstarší větší stati Drtinovy jsou obsahu psychologického,

kdežto však »Třídění jevů duševních v řecké filosofii« (1891) tíhne k dějinám filosofie, hlásí se v článku o »Apercepci a významu jejím ve vyučování« (1896) směr pedagogický. V obou těchto oborech pracoval Fr. Drtina soustavně. Po průpravných studiích »Myšlenková povaha středověku« (1898) a »Středověk a křesťanství« (1898) přistoupil k přehledným dějinám »Myšlenkového vývoje evropského lidstva« (1902) od antiky až k úsvitu doby moderní. Tu na látce pečlivě snesené a bohatě dokumentované zvláště pro středověk a dobu renesanční vyložil svůj názor, že naše soudobá vzdělanost jest synthesou anticko-renesančního naturalismu a reformačně křesťanského mravního ideálu a že tíhne k uskutečnění úměrné humanity. Především první části díla, objímající antiku a středověk, všeobecné úvahy o výměru filosofie, o jejím poměru k náboženství a k vědě, vydal spis znovu jako historickou část »Úvodu do filosofie« (1914); v definitivním vydání přibyla posmrtně část druhá (1926), podávající obraz vývoje novověké filosofie až po Kanta, ve druhých dvou třetinách redakční spoluprací J. B. Kozáka. [Srv. i jeho spisky »Křesťanství a česká reformace« (1901), »Přírodní vědy a humanistické vzdělání« (1907), »Základy novověkého názoru životního« (1909), »Filosofie 19. stol. a vědy přírodní« (1912) a řadu statí o Komenském a Masarykovi.]

Do služby těchto vůdčích ideí, které vyvěrají z radostného povědomí stálého organického pokroku v oblasti mravní, staví Fr. Drtina všecko výchovu a všecko vzdělání, a tak se stává obroditelem české pedagogiky. Jejím filosofickým historikem ukázal se ve spisku »Ideály výchovy« (1900), stopujícím těsnou souvislost kulturních proudů a směrů výchovných, pak v monografiích »Nástin dějin vyššího školství a teorií paedagogických ve Francii« (I. díl 1898), »Vyšší výchova dívčí ve Francii« (1899) a »Dívčí školství u nás a jinde« (1905). I tato díla proděna jsou evoluční ideí, která vede Fr. Drtinu k reformním snahám ve prospěch středních škol, vysokoškolského učitelského vzdělání, dívčí výchovy, reformy universit, zejména pak lidového vzdělání přednáškami, t. zv. universitní extense, jejíž tvůrcem a organisátorem byl u nás. Všem těmto snahám věnoval četné statí v »Naší době«, »České mysli«, jejichž byl spoluzakladatelem, a v »Paedagogických rozhledech«, jejichž byl redaktorem, pak hojně brožurky, přednášky atd. V sebr.

spisech Drtinových, zahájených »Úvodem do filosofie« a redigovaných J. B. Kozákem, shrnuty jeho pedagogické práce do svazků: »Ideály výchovy« (1930), »Reforma školství« (1931) a »Universita a učitelstvo« (1932).

Drтина, duch skrovné originality, jest spíše historik, jako jeho německý učitel Paulsen, než filosof: obzírajícím zrakem přehlížel v jednotné souvislosti veškeré jevy kulturní a hledal za nimi vůdčí principy; přehlednost a jasnost názoru stupňoval přehledností a jasností výkladu; vroucí své přesvědčení o nepřetržitém pokroku mravnosti a civilisace uměl sdělit čtenáři oduševnělým a půvabným slohem. Vynikal darem šťastného synkretismu; nerazil-li v zmatené době myšlenkového přerodu samostatných cest, vykouzloval přece útěšně a přesvědčivě radostné perspektivy kulturních nadějí. [Srv. ocenění Fr. Drtiny a Fr. Čády Ot. Chlupem v »Čech. Revue« 1907 a oba sborníky, k 50. narozeninám s čl. Fr. Čády, Ot. Kádnera, Jos. Tůmy a Okt. Wagnera (1911) i k 60. narozeninám za redakce J. V. Klímy (1921), pak stati Jos. Tvrdeho a Ot. Chlupa v »Naší době« (1925) a Jos. Patočky tamže (1932).]

Pragmatické tíhnutí české filosofie, ustavené T. G. Masarykem a představované také Fr. Drtinou, které myslitele vede nejen k usilování společensky reformistickému, ale přímo do života politického, mělo mezi filosofy vysokého učení Karlova dalšího stoupence ve **Františku Krejčím** (1858—1934). Rodák z Hostinného (* 21. srpna 1858) byl povoláním klasický filolog středoškolský, jenž dlouho působil na venkově, hlavně v Novém Bydžově a přeložen r. 1897 do Prahy, habilitoval se až v 40 letech a jako muž 47letý se stal profesorem; na Karlově universitě působil do r. 1928, poslední dobou značně vyčerpáván politickou činností i parlamentní, v níž neměl ani štěstí ani autority. Zemřel v Praze 24. května 1934. První jeho práce se týkaly klasické filologie a srovnávacího bájesloví; pak se obrátil k psychologii, zprvu rázu herbartovského; teoreticky vylučoval psychologii z filosofie. Krejčí pokládá za cíl poznání uvědomění vztahu mezi individuem a okolím, jež by zaručovalo možnost života. K tomu netřeba více, než poznati skutečnost relativní, které se naše vědomí zmocňuje smysly: nežádejme si více — neboť nemůžeme poznati a prožívatí než svět jevů; každé transcendentno našemu poznání uniká a Nepoznatelno se může státi leda předmětem pokorné úcty rázu pantheistického. Mravní normou života jest shoda jednotlivcova s celkem, k tomu spěje celý vývoj, vědecký, společenský, umělecký; zde jsou principy evoluční mravnosti, čím dále tím sociálněji za-

barvené; etický positivismus, jímž jeho mravověda vrcholí a který si myslitel občas formuloval jako shodu s drahými mu zásadami socialistickými, ho sblížoval s Masarykem. Ta nám pomáhá přispívati k světovému dění, o jehož cíli ničeho nevíme. Tedy v oboru poznání positivistský a naturalistický agnosticismus, v oblasti mravnosti etika sociální. Vlastním působištěm Krejčího jest dušesloví, čistě empirické, založené experimentálně a na psychofysickém paralelismu, s fanatickým vyloučením jakýchkoli žvlů metafysických, místy na základě pozitivního badání anglického a německého; ani Fr. Krejčí jako prof. Fr. Drtina nebyl myslitelem samostatným, nýbrž tlumočnickem a průkopníkem zásad cizích, za hranicemi již větřajících a opuštěných. Vedle monografií »Element psychologický« (1895) a »Zákon associační« (1897) i učebnic »Psychologie pro školy« (1897) a »Logika pro školy« (1898), kde se jen zvolna zhošťoval hledisek herbartovských, napsal velkou a soustavnou »Psychologii« (1902—1926 v VI dílech: I. Základy psychologie, II. Čítí a vnímání, III. Představování, IV. Psychologie myšlení, V. Psychologie citění, VI. Psychologie vůle). Dílu tomu se dostalo však příkře odmítavé kritiky nejen se stanoviska odborné fyziologie (E. Babákem a K. Lhotákem), ale i s hlediska filosofického Fr. Marešem ve spise »Psychologie bez duše« (1912), kdež dovozeno, že krajní naturalista Fr. Krejčí chápe život pouze jako produkt anorganických sil, popírá veškerou tvořivost a místo vědy podává materialistické dogma. Kritický ten spor, v němž Fr. Krejčí nedovedl vyvrátiti námitky svých soudců, náleží k nejdůležitějším filosofickým událostem doby předválečné. Jako historik novodobé filosofie od polovice XIX. stol. podal ve »Filosofii přítomnosti« (1904) charakteristiku předních myslitelských osobností současných (zvláště obšírně svých oblíbenců Spencera, Nietzscheho a Tolstého), hlavně v poměru jejich k náboženství, a ve »Filosofii posledních let před válkou« (1918) výklad positivistského myšlení také slovanského na přelomu století a reakce proti němu; sem spadají též jeho hojné stati časopisecké, prudce do polemiky zaostřené kritiky, hlavně odpůrců idealistického směru, a překlady ze Spinozy, Kanta a Hegela. Pravé historické pochopení myslitelských zjevů bylo Krejčímu nedostupno, ježto zpravidla proti zjevům, vybíraným dosti libovolně, zdůrazňoval a ozřejmoval stanovisko vlastní. Ve »Svobodě vůle a mravnosti« (1907) rozbírá základní otázky praktické filosofie s krajním determinismem, ve »Filosofických zá-

kladech mravní výchovy« (1920) poměr náboženství a mravnosti ve výchově s ostrým hrotem proti pozitivnímu náboženství; v »Positivní etice« (1923) rozvíjí dopodrobna svou soustavu a v »Politice a mravnosti« (1932) ji aplikuje na život veřejný a státní. Českou genesi volného myšlení pokusil se horlivý historik českého myšlení, jenž charakterisoval v menších pracích Durdíka, Hostinského, Masaryka, tendenčně objasnit spisem »A u g. S m e t a n a v b o j i o n á b o ž e n s t v í« (1905); z něho i překládal. Spisy Krejčího, určené nikoliv odborníkům, nýbrž vzdělavcům vůbec, vynikají mocným vědomím kulturním a hlásají tři vůdčí ideje filosofie Krejčího: pantheismus na pozitivistické podstavě, nezávislost mravnosti na náboženství a nadřazenost sociálního blaha všemu životu individuálnímu, v čemž Krejčí se shodoval s hnutím »Volné myšlenky«. I v slohu se Krejčí vyznačuje důraznou rozhodností, těžkopádnou výmluvností, směsí bodrosti a nadšení. [Viz »Sborník ku počtě Fr. Krejčího« (1929) s bibliografií, nekrolog od J. L. Fischera v »Naší vědě« (1934) a od Jos. Krále v nekrologích Č. Akad. 1935; nekriticky žakovská jest monografie Ant. Klimta (1918), v duchu idealismu zahroceno ocenění od K. Vorovky v jeho knize »Polemos« (1926).]

Třetí ze zakladatelů »České mysli«, Pražan rodem i působením, **František Čáda** (1865—1918), rovněž profesor Karlovy university, vyznačoval se přísnou věcností, úzkostlivou akribií, vyrovnanou úměrností výkladu i slohu čistě vědeckého, jakož i nedůvěrou k pevné filosofické tendenci; není nesnadno poznati školeného filologa a specialistu v noetice a logice. Poměr k naléhavým potřebám myslitelským v pragmatických službách života Čáda neměl. Vztah jeho k starší filosofii předpositivistické nebyl nikterak odmítavý: Platona vyšetřoval nejen historicky, ale i ideově, v Herbartově nauce nacházel prvky dalšího života a rozvoje schopné a hledal jejich vztahy k novokantovství a k Stuartu Millovi. Ve znamení tohoto velkého logika stály jeho první práce, jmenovitě »N o e t i c k á z á h a d a u H e r b a r t a a S t u a r t a M i l l a« (1894). Vlastním předmětem jeho filosofického zkoumání jest noetika, kdež usiluje zjistiti povahu, původ, rozsah i hodnotu poznání lidského. Jako typický probabilista zdůrazňuje, že hlavním znakem našeho poznání jest jistota, kterou možno nazvati také přesvědčením neb věrou; vědění jest zahrnuto v rozsahu víry; tento stav duševní se však přiči každému dalšímu rozboru. Noetickým otázkám věnoval Čáda také přehledné studie po soudobé literatuře filosofické v »České mysli« od r. 1903. Z pozůstalosti (nekriticky Fr.

Šerackým) vydána jeho »Etika individuální« (1920), omezující se většinou na popis a nezdůrazňující dostatečně jednotlivcovu odpovědnost.

Před ostatními odborníky se Čáda ponořil do soustavných studií dětské duše, a kromě řady referátů a informačních statí, otiskovaných v »České mysli« a v »Paedagogických rozhledech«, napsal cenné monografie »Dětské kresby« (1903), »Studium řeči dětské« (II seš. 1906 a 1908) a »Výzkum žactva. O studiu individuality žákovské« (1912); nejdůležitější práce shrnul v »Rozpravách z psychologie dítěte a žáka« (1918). V poslední době přiveden byl zkoumáním duševních poruch mládeže (paedopathologií) i k odbornému badání o mládeži slabomyslné, v tom spolupracoval s odborníkem lékařským Karlem Herfortem (* 1871). Přesností filologickou a pronikavostí filosofickou se vyznačují Čádovy podrobné práce k dějinám čes. filosofie v období obrozenském, »Hynovo Dušesloví« (1902) a vydání »Filosofických spisů Vincence Zahradníka« s obsáhlým úvodem (1907—1918 v 5 sv.), pak úvahy o A. Markovi, Amerlingovi, Klácelovi, Štorchovi a Komenském. Mnoho vědecké pozornosti věnoval také dějinám řecké filosofie, zvláště Platonovi (četné články v »L. filolog.« od r. 1890). Moderního myšlení se týká srovnávací monografie »R. Wagner a Schopenhauer« (1917). (Srovn. nekrolog s bibliografií od Fr. Drtiny v »Alman. Čes. Akad.« 1920 a sborník vyd. k 50. narozeninám 1915.)

Významně a namnoze protiváhou proti filosofům katedrovým zasáhli do českého myšlení někteří přírodovědci. Koncem let 60. bere u nás za své vliv německé filosofie přírodní, dotud převládající, a vynikající botanik Ladislav Čelakovský (1834—1902) postupuje od ní uvědoměle k evolucionismu darwinovskému, jehož spekulativním obhájcem se stává; Haecklův materialistický monismus nalézají stejně horlivého jako neobratného zastávce v lékaři Josefu Bulovovi (1840—1903). Ale v celku přírodovědecký materialismus a darwinovské hnutí jako filosofie nezapustily v Čechách hlubších kořenů. Přírodověda se stává exaktní a vzdaluje se více a více od filosofie; pro to je příznačný vynikající profesor na universitě Karlově a vědecký organisátor, chemik Bohuslav Raýmann (1852—1910), úzkostlivý agnostik v duchu E. du Bois-Reymonda; prozrazuje-li něco ze svého myšlení, jest to materialistická metafysika a evoluční mechanismus. To hlásal i Raýmannův významný přírodovědecký časopis »Živa« (1890—1914).

Zásluha o obrat v duchu vitalismu a novoidealismu náleží bývalému profesorovi české fakulty medicínské, **Františku Marešovi** (* 20. října 1857 v Opatovicích), jenž široce a velkoryse založenou pětidílnou »Fysiologií« (r. 1906—1926: I. Všeobecná fysiologie, II. Pohyby a jejich innervace, III. Výživa, IV. Fysiologická psychologie a V. Fysiologie smyslů) se stal předním představitelem svého oboru, uvedeného J. E. Purkyněm do české literatury vědecké. V rozsáhlém díle noeticko-historickém, »Idealism a realism v přírodní vědě« (1901), podal duchem novokantovským a vitalistickým kritiku naturalismu přírodovědeckého a provedl úspěšný boj za vymýcení metafysiky z přírodních věd. Háje proti mechanistům a naturalistům pravdivost poznávajícího subjektu, položil důraz nikoli na mrtvé objekty zevního světa, nýbrž na to, co prožíváme a tvoříme; posléze se přiklonil v blízkost směrů irracionalistických. Zároveň narýsoval obraz moderních noetických soustav, hlásaje návrat ke Kantovi. Názory ty prohloubil studii »Principie theoretického poznání a mravního konání dle Kanta« (1902), »Naturalism a svoboda vůle« (1904), »Mravnost a kultura« (1910), »Život — tvůrčí síla« (1914), »Životní účelnost« (1916), shrnutými pak do svazku »Pravda nad skutečnost« (1918); později přibyly ještě úvahy »Pravda v citu« (1922) a z teoretické oblasti do praxe se přenázející soubor »Otázky filosofické, národní a sociální v politice« (1923), namířený proti humanitnímu demokratismu a doporučující místo něho zásadu národní autoritativnosti. Jsou to důsledky Marešova přechodu k činné politice, v jejichž tendencích tkvějí svými kořeny také jeho polemické spisy na obranu Rukopisů od r. 1927, vyvrácené odborníky filologickými; kulturně psychologické motivy svých nešťastných zájezdů do filologie a historie objasnil sbírkou stati »Strach z pravdy« (1937). Polemickými spisky »Konec sporu o idealism a realism« (1903) a »Psychologie bez duše« (1912) obrací se proti Haecklovi a Fr. Krejčímu. Novovitalistické studie z oboru noetiky, opřené o bohatou látku psychiatrickou, vydal Antonín Heveroch (1869—1927), profesor psychiatrie na lékařské fakultě pražské. Z tohoto ovzduší vyrostl také tragický zjev mladičkého idealisty-přírodopisce, padnuvšího jako oběť svého studia, Theodora Nováka (1879—1901), jehož »Stativbrané« (1902) obsahu přírodovědného a filosofického jsou oduševnělým svým monismem dokumentem celého pokolení.

Novoidealistická setba vzešla v české filosofii teprve později, kdežto před válkou světovou ovládal v myšlení stále positivismus, připravovaný již v l. 70. Josefem Mikšem (v. str. 980) a zastávaný na Karlově učení v různých odstínech Masarykem, Drtinou, Krejčím a Čádou. Na jejich žáky působily vědecká metoda ve filosofii, důraz kladený na empirii, výklad o relativnosti poznání, ale také kritický zájem o náboženství, zřetele sociologické. Živý smysl pro otázky mravní i proticírkevní opo-vice a duch společensky reformistický doprovázely — shodně s pragmatickým charakterem národním — tyto zásady »realistického« positivismu. V noetice a psychologii kotvil nejvěrnější žák Frant. Krejčího, jeho vykladač a kritik, G u s t a v T i c h ý (1880—1918); zlomen válkou odešel dříve, než mohl osobitěji rozvíti a knižní prací formulovati své myšlení, školené také na Spencerovi a Tolstém a zamítající s rozhodností jak poznání absolutna, tak intuici. Z laiků a ochotníků kritisoval samouk A. K. D o b r u s k ý (vl. Augustin Krauser, 1862—1927) positivismus v okruhu etiky, filosofie náboženské i právní zásady positivistické, kdežto B o h d a n K l i n e b e r g e r (1859—1928) čerpal z něho výzbroj pro své úvahy o citu náboženském, mravním a společenském, jejichž slovesné podání jest ceny nevalné. B. Klineberger i jeho mladší vrstevník J i n d ř i c h K o h n (1874—1935), rovněž advokát povoláním, důmyslný hlasatel regionalismu, pokusili se z positivistického myšlení vyvoditi důvody pro asimilaci česko-židovskou, jejímiž byli věrnými zastánci, zejména v době, kdy národně židovské hnutí sionistické dobývalo víc a více půdy, podporováno irracionalistickou náladou. Velký soubor Kohnových statí »A s i m i l a c e a v ě k y« (1936 ve 3 sv.) podává filosofii asimilace i mimo okruh problematiky česko-židovské.

Pro všechny tyto myslitele jest příznačná pozornost, věnovaná otázkám náboženským, spojená s orientací sociologickou, což ukazuje k přímému působení Masarykovu, ale všem se nedostává oné prožité opravdovosti zanícených theistů, jakou v oblasti praktické osvědčil Masaryk vyznavačským spiskem »V boji o náboženství« a v oblasti umělecké F. X. Šalda zpovědí o náboženské inspiraci v básnictví, »Umění a náboženství«. Naopak zcela patrný jest v českém náboženském životě předválečném, pokud se jeví také v písemnictví, radikalismus, libující si v krajnostech. Na jednom křídle stojí protikřesťanský a rozumářský positivismus s materialistickými sklony, soustředěný za duševního vůdcovství Fr. Krejčího, dočasně i sociologa L. Kunteho, ve »Volné myš-

lence« (v. str. 858 a 859), na druhém mystický spiritualismus s pověřčivým kultem nadsmyslného, jemuž se později v přírodovědci Jos. Velenovském (v. n.) dostalo obháje; onen rád a s neprávem se dovolává proticírkevní tradice české, tento závisí skoro výhradně na vzorech cizích. Jejich hojná publicistika nedosahuje zpravidla literární úrovně, avšak sledy obou hnutí jsou patrné také v krásném písemnictví. J. S. Machar, neúprosný diagnostik »jedu z Judey« a důsledný odpůrce křesťanství historického i živého, právem jest pokládán za básnického mluvčího »Volné myšlenky«; psychologové lidové duše podkrkonošské, romaneskní Antal Stašek a analytický Karel Sezima, důmyslně odkryli životní zdroje prostonárodního »duchařství«.

Sociologii jakožto nauku filosofickou uvedl k nám, po průkopnickém náběhu Lindnerově a skrovnějších pokusech právovědce Josefa Trakala (1860—1913), T. G. Masaryk, jenž podal řadu náčrtů k soustavnému teoretickému dílu sociologickému, ale nenapsal ho; jeho praktické spisy z nejrůznějších sociologických oborů působily v českém vzdělanstvu značným ohlasem. Na jeho podnět vydány i překlady vynikajících spisů cizích, z nichž díla jeho dvou hlavních sociologických učitelů, Comta a Spencera, měla vliv mocný; také uvedení k nám sociologové, Američan Giddings a Angličan Kidd, vzbudili svými systematickými díly živou pozornost. Ohlas těchto knih se pak shledává v nejedné ze studií českých, prozrazujících volbou předmětu, metodou práce i reformní tendencí školu Masarykovu. Zprvu, namnoze v duchu českého realismu vědeckého, ustupovalo teoretické badání sociologické úvahám praktickým a propagačním i sociologické kritice veřejného života; to platí jak o Masarykově nástupci na stoličce universitní B. Foustkovi, tak i o sociologických žurnalistech O. Jozífkovi a L. Kunteovi; též první práce E. Chalupného mají tento ráz. První skutečný profesor sociologie na české universitě **Břetislav Foustka** (* 5. února 1862 v Trpíně), horlivý překladatel sociologických, filosofických, politických a pedagogických knih z angličtiny a francouzštiny a tlumočnický klasických děl Baconových překladem i výkladem, obírá se ve svých spisech ze společenské hygieny, jmenovitě v habilitační práci »Slabí v lidské společnosti« (1904), onou stránkou sociologie, na niž Masaryk upozornil v »Sebevraždě«; i jemu jest vyšetřování patologických zjevů společenských, zvláště také sebevraždnosti, zároveň mementem veřejné reformní činnosti, řízené duchem optimistického meliorismu; kromě toho psal v masarykovském duchu hojně o ženské otázce a pokusil se se svým mistrem dáti eticko

sociologický podklad hnutí abstinentnímu. Do encyklopedického díla »Česká politika« (d. IV. r. 1911) podal rozsáhlou sociologickou a historickou monografii »Otázka sociální, socialism a sociální hnutí«. Důmyslný novinář a pronikavý pozorovatel života kolem sebe, Otakar Jozífek (vl. Josef Dyrhon, 1872—1919), v úsečných drobných statích, vydávaných zpravidla jen brožurkově, snesl hojnost sociologické látky o národní povaze a o politickém rozvrstvení českém. Ladislav Kunte (pseudonym Vladimír Nezmar a Futurus, * 1874), původně katolický kněz, později teoretik »Volné myšlenky«, vyličil svůj náboženský přerod zповědí »Cesty, kterými jsem šel« (1906). Po pronikavých pracích časopiseckých, zvl. v »Rozhledech« a v »České mysli«, kde od obecných zásad vývoje společenského přesnou logikou přikročuje ke kritice české přítomnosti, dospěl k sociologickému rozboru náboženství v spisích: »Vznik nového náboženství« (1920) a »Náboženství, socialism, národ« (1923). Jemným perem essayisty, vzdáleného soustavnosti a náchylného k aforismu, jsou stylisovány sociologické úvahy a dumy, jež po časopisech s pseudonymem Kirilov uveřejnil Ladislav Jarolímek (*1875), vynikající pracovník v politice školské.

Táborský advokát a brněnský profesor sociologie Emanuel Chalupný (* 14. prosince 1879), zprvu Masarykův epigon, dočasně jeho zavilý odpůrce, prošel školou novinářskou a soustředil v týdeníku »Přehledu« (1906—1910) kolem sebe hlavní zástupce protirealistické reakce; na jeho vývoj působil silně také Alb. Bráf. Břitké pero publicistické, vedené doktrinářstvím značně tuhým a často zatrhující v úporném osobním zaujetí, patrně jest z otisků jeho novinářských statí »Antika a moderní život« (1908), »Úkol českého národa« (1910), »Úvahy politické« (1911), »Boj za očistu české vědy a filosofie« (1912), »Feuilletony« (1913); v knize krajanské lásky a přírodního zanícení »Vltava« (1914) se povznáší E. Chalupný k výši básnické. Hojně jsou jeho spisy literárně kritické a historické, v nichž od důsledného popírání názorů Masarykových a jeho školy dospívá k jadernému tradicionalismu; schematičnost osnovy a násilnost »sociologického« pojetí namnoze umenšuje cenu těchto monografií. Největší pozornost věnoval Chalupný K. Havlíčkovi a J. Jungmannovi, z básníků soudobých O. Březinovi. O Havlíčkovi vydal »obraz psychologický a sociologický« (1908 a 1929), životopis v »Zlatorohu« (1911) a výklad »osobnosti a jejích kořenů« (1916); o Jungmannovi polemickou monografii (1909) a essay v

»Zlatorohu« (1912); zajímavě ocenil »J. V. Sládka lumírovskou dobu české literatury« (1916), »Dílo Josefa Holečka« (1926); kritické a estetické příspěvky k poznání O. Březiny, časově první z březinovských studií vůbec, zařazeny do svazku »Studie o Ot. Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie« (1912); kniha o »Žižkovi« (1924) i polemické spisy o Husově rodišti jsou libovolnými zájezdy do oblastí drahých srdci a cizích metodickému poznání autorovu.

Sociologické práce Chalupného se počínají již v jeho 26. roce »Úvodem do sociologie« (1905, v novém zpracování o 3 sv. 1925 a 1926) s pokusem o vlastní soustavu věd. Z pozitivismu Tainova vychází poutavý apriorní pokus o výklad »Národní povahy české« (1907), zpracovaný později jako »Národní povaha československá« (1932, rozšířeno 1935). R. 1916 přistoupil k vydávání soustavné »Sociologie«, rozpočtené na 15 dílů, z nichž pět prvních obsahuje sociologii obecnou, ostatek otázky sociologie speciální. Chalupný, blízký umírněnému individualismu Masarykovu, ač s ním polemizuje, chce se oprostíti ode všech předpokladů z jiných věd a s čistým empirismem v duchu kritického realismu bez příklony k určité škole sociologické podati výklad lidstva a civilizace se stejným zřetelem k jednotlivci a společnosti. Z díla soustavně uspořádaného, jasně podaného a přímo přetíženého kromě literárních odboček a osobních polemik poznatky i myšlenkami z různých věd, ale noeticky vadného tím, že zavrhuje výklad hodnot a tudíž i vědy normativní vůbec, vyšly svazky: I. Základy (1916, 2. v. 1927 a 1933 ve 2 sv.), II. Dějiny sociologie sv. 1. (1922), III. Statika, o činitelích civilizace (1919, 2. v. 1936), IV. Statika, o činnostech civilizace (1921), V. Vývoj lidstva (1917, 2. vyd. 1935); myšlenková apriornost a chvat u provedení zvláště formálním zmenšují cenu podniku odvážného, v němž Masarykův zrádný žák uskutečnil dávný požadavek mistrův. Z konkrétní sociologie vydal vedle spisků o V. Paretovi a R. Mukerdzím »Sociologii a filosofii práva a mravnosti« (1929) a »Český stát s hlediska sociologie« (1918). (Rozsáhlá sčítlost, všestranný rozhled naukový i kulturní, živý vztah k literatuře a k umění stavějí důvěrníka Březinova a Šaldova na čelné místo v české vzdělanosti, kde jako sociolog, kritik a novinář vykonává vliv mnohonásobný. Přes silnou pečť osobnosti nepřekonal eklekticismus, a apriornost východiska vlastně, byť proti vůli, realistického mu nedovoluje opřítí se tak pevně o domácí tradici, jak by si očitě přál. Nedovede býti ani nepodjatým ani

nadosobním a trpí tím sám, jak patrně i z křečovitosti slohu, z nedostatku kompozice, ze stálých odboček, rušících také jeho práce naukové smělych nároků myšlenkových.

Stranou katedrové filosofie universitní, projevující se k ní prudký odpor druhdy spíše slovní než zásadový, stanuli někteří myslitelé, inspirovaní silně naukou a silněji osobností Nietzscheovou*); až na Lva Borského jsou nesoustavnými aforistiky hy-

*) Osobnost Bedřicha Nietzscheho (1844—1900) byla významnější událostí pro české písemnictví krásné než pro filosofii, kde se pozitivisté s Masarykem v čele proti němu (až na Fr. Krejčího a jeho žáka G. Tichého) rozhodně vyslovili. V literatuře české zaznívá Nietzscheovo jméno po prvé r. 1893 a 1894, kdy Karolina Světlá upozorňuje Julia Zeyera na německého myslitele, ale záhy se odvrací oba od pozitivismu druhé periody Nietzscheovy k filosofům mystickým. Jar. Vrchlický charakterisoval Nietzscheho častěji veršem i prosou, ale bez zvláštního porozumění. Mnoho žáků a stoupců nachází Nietzsche v generaci 90. let, která si ho od r. 1894 zlomkovitě překládá. Z básníků přijímá J. S. Machar, jenž z Nietzscheho běže motta již r. 1894, od něho dějinnou filosofii o rozkladném účinku »jedu z Judey« na nejvyšší organizaci lidskou, za jakou pokládá hellensko-rímskou vzdělanost; Březina se od něho učí ideí o příští vyššího člověka, básníci z kruhu »Moderní revue«, která nejvíce učinila pro poznání Nietzscheho u nás, se podivují jeho etickému radikalismu i hrdé aristokratičnosti. Mezi kritiky si osvojil F. X. Šalda, hlavně v období »Bojů o zítřek«, jeho noetiku a jeho kult smyslů, dav se oplodnit i jeho slohem; F. V. Krejčí se pokoušel o syntesu sociálního chiliasmu a Nietzscheova nadčlověka, a mechanicky přejal Nietzscheovu kritiku Wagnera za princip při rozboru české hudby; Jiří Karásek vzal z něho aforistický a invektivně vyrocený sloh; Arnošt Procházka myšlení evolučně pozitivistické a okázalý amoralismus. Silný vliv, zvláště jako básník, měl na Ot. Fischera a zásadou vůle k moci přispěl k výstavbě titanismu dramatika Fr. Zavřela. Z filosofů přijal Fr. Krejčí jeho pudovost, Klíma, který jej kombinoval se Schopenhauerem, jeho solipsismus, Borský jeho vzestupnou biosofii. Ale u všech těch duchů zastřeno bylo působení Nietzscheho přečetnými vlivy jinými. Z Nietzscheho překládali u nás F. V. Krejčí (již 1896 »Zarathustru«); o něco později Arnošt Procházka (»Případ Wagnerův«, »Antikrista« a »Soumrak model«) a Jan Krejčí (»Nečasové úvahy«) s porozuměním; O. Fischer (»Tak pravil Zarathustra« r. 1914), jemuž se zalíbilo jako přebásniteli a žáku také v mistrově lyrice, s virtuositou. Úplné zčeštění Nietzscheho přineslo doposud, kromě »Zarathustry« a »Zrození tragédie« v překladu Ot. Fischera, jenom »Antikrista« a »Ecce homo«, jež ztlumočil jeho bratr Josef. Po válce vliv Nietzscheův na české půdě ochabuje. Česká literatura o Nietzscheovi, kromě překladu francouzské monografie H. Lichtenbergera (1900 Arn. Procházkou), vykazuje tyto závažnější práce: V. Kaliny (Jos. Mikše) »obraz kulturní a psychologický« v »Osvětě« (1897), spisek Fr. Krejčího »B. Nietzsche« (1902), který přešel do knihy »O filosofii přítomnosti« (1904), katolický rozbor Ant. Podlahy (1903), Lva Borského vývojeslovnou monografií, prosycenou živým a na-

perkritické vášně. Samotář, bohem a podivín **Ladislav Klíma** (1878—1928) vyšel noeticky z Berkeleyova idealismu, na něj narouboval Nietzscheův krajní individualismus, vystupňovaný až ve zbožnění svého já, nasyceného vůlí k moci a kultem fyzické síly; odpůrce humanity hlásá potřebu války a řadí národy podle zdatnosti bojovnícké. V paradoxu, jehož byl mistrem, dovedl na závěru svého života sloučiti pudové barbarství s noetickým nihilismem. Opovrhuje systematickou, psal výhradně formou aforistickou a mísil »pryskyrky« filosofické s nápady i výpady estetickými a politickými v knihách »Svět jako vědomí a nic« (1904 anonymně, znovu 1928), »Traktáty a diktáty« (1922), »Vteřina a věčnost« (1927), »Arknum. Cogitata. Sentence« (1934). Jeho objevitel a propagátor **Em. Chalupný** (»Drobné spisy« II, 1912) i **Jos. Kodíček** (v předmluvě k »Slavné Nemesis« 1932) nemírně přecenili význam Klímův, jehož radikalismus jest spíše slovní než myšlenkový. Svůj bytostný sklon ke grotesce projevil spoluprací na komedii Arnošta Dvořáka »Matěj Poctivý« (1922), romanem o záměně života a smrti »Utrpení knížete Sternenhocha« (1928) a drobnějšími prózami »Slavná Nemesis« (1932). [Kritické ocenění v nekrologu **J. L. Fischera** v »Slavische Rundschau« (1929).] Co se u **Lad. Klímy** zvrhlo ve výsměšnou a posléze cynickou grimasu, dovedl **Lev Borský** (* 1883), povoláním diplomat a novinář, vynikající zvláště v rozboru otázek zahraničních, organisovati ve filosofii mužnosti osobní i národní, spoléhající na darwinovský a spencerovský evolucionismus i na biologickou etiku Nietzscheovu, směřující k potření dekadence stárnoucího lidstva a k obrodě společenské. Když byl v díle »**Bedřich Nietzsche**« (1912) důmyslně vyložil osobní i myšlenkový růst svého učitele, podal v knize bohatě dokumentované z pokladů vlastní praxe politické, »**Vůdcové lidstva a jeho svědci**« (1934), hlavní zásady své protihumanitní a protipacifistické biosofie a biopolitiky. Radikální pozitivista, vycházející ze Spencera a **Fr. Krejčího**, ale nešetřící ani je své sžiravé kritiky, **Václav Sobotka** (* 1887), zvykl si formulovati své názory prudkou podšeným souhlasem (1912), **Ot. Fischera** literární studii (1913), **St. Popelky** stručný essay »**Tvůrce morálky o nadčlověku a jeho díle**« (1920), náčrt vnitřního vývoje myslitelova od **Zd. Nejedlého**, »**Nietzscheova tragédie**« (1926) a dvě srovnávací stati literárně kritické, od **P. Fraenkla** o poměru řecké filosofie individualistické k Nietzscheovi (v »**České mysli**« 1929) a **R. Habřiny** »**Březina a Nietzsche**« (1935). **Em. Rádl** vyšetřil poměr Masarykův k Nietzscheovi (»**Masarykův sborník**« 1910).

lemikou proti zjevům filosofickým, Masarykovi a Jamesovi, i literárním, Ibsenovi a Šaldovi, až došel ke kultu An. France, protikřesťanského skeptika a ironického positivisty. Hranatý Nietzscheovec z Valašska, František Tučný (* 1887), upozornil na sebe útoky na realismus a humanitismus a zbloudil posléze v mystických snahách slavjanofilské ideologie.

Kulturní směr pozitivisticko-realistický, vedený T. G. Masarykem, uvedl k nám mimo vlastní filosofické písemnictví řadu populárních děl myslitelských, rozšiřujících ideový obzor a podporujících hloubavost o věcech života a věčnosti. Shodně s Masarykovými tendencemi převládali spisovatelé ruští a angličtí resp. američtí. Z Ruska přicházely k nám náboženské podněty i etické zásady hlavně v podobě románové, jakou jim dali Dostojevskij a Tolstoj, z tohoto čítány horlivě také novokřesťanské traktáty (srv. str. 980—982). Anglie hovořila k českému čtenáři úvahami a rozpravami populárních filosofů, velice příznačných pro povahu anglosaskou. Z nich v 80. letech v lidových vrstvách zvláště byl oblíben praktický učitel energické svépomoci Sam. Smiles, píšící úsečně a prostonárodně a budící v době abstraktního horování a neplodného idealismu zdravý smysl pro výchovu vůle a činorodé pracovitosti. Později ho vystřídali angličtí a američtí novoidealisté Lubbock, utěšení eklektikové R. W. Trine a Swett Marden i daleko hlubší W. R. Emerson s H. D. Thoreauem; na nejvyšší vrstvy vzdělanstva působili vedle Stuarta Milla Thom. Carlyle a John Ruskin. Ale bez vlivu nezůstali ani někteří příznační myslitelé románští, G. Mazzini, H. Amiel, Ed. Rod a M. Maeterlinck.

Z tohoto ovzduší vyšel hranatý spisovatel zvláštní osobitosti, Jan Váňa (1848—1915). Poznáv puritánskou Anglii z přímého názoru a zamilovav si hlavně ducha skotského, věnoval jako učitel řečí, vydavatel mluvníc a slovníků, překladatel a popularisátor své síly především angličtině, pak i ruštině. Jsa v podstatě povahou protiuměleckou a moralistní, což ho vedlo k ostrým nájezdům proti Lumírovcům, duchem přemítavým a zároveň praktickým, dovedl se vyhnouti beletrii a volil pro své překlady spisy etické, filosoficko-historické, politické a náboženské, jež shrnoval ve sborníku »Světém« (1882—1889); později je vydával samostatně. Tak tlumočil, zčásti po prvé ve své mateřštině, Macaulaye, Ruskina, Lubbocka, Blackieho, Frouda, Sidney Smitha, Emersona, a to překlady druhdy kusými a spíše antologickými. Napsal i původní essaye a informační studie o těchto zjevech a sestavil je do několika sbírek, zvl. »Úvahy a povahy« (1892), »Zlomky a stromky« (1894), »A l-

bion hrdý a lidský« (1896), »Evropa cítící a myslící« (1897), »Knihy a lidé« (1898), »Doba a její lidé« (1898), »Nová brána vědění pootevřená« (ve 3 d.: »Nový rájsrdce a bludiště světa« 1901, »Svět a pravda« 1902, »Hlasové a znamení« 1903), »Ideály vědy a víry« (1912). Svárlivá a tvrdohlavá jeho osobnost se vždy znovu srážela s oficiálními představiteli českého světa, odkudž vznikly jeho dravé a vtípné, ale leckdy neomalené invektivy a paskvily ve formě epigramatické, zvláště rýmované »Kokrh y« (1891) a »Mé krákor y« (1893, nové vyd. »Kokrh a krákorů« 1896—1897).

Jan Váňa, českobratrský Skot v pražském Kocourkově, byl duchu příbuzný českému masarykovskému realismu, s nímž však také, z důvodů spíše osobních, krutě polemisoval. Sdílel se s ním o zájem náboženský v duchu protestantském, o horlivost mravní rázu až puritánského, o nechut k estetickému nazírání, především pak o významné úsilí po odněmčení české vzdělanosti a o stálou snahu přiblížiti ji myšlenkové oblasti anglické.

Z mladších populárních myslitelů českých, kteří vědomě konají úkol mravně výchovný, snažíce se postaviti život soukromý i veřejný pod zorný úhel věčnosti a odvésti jej od hmotařství i mechanismu soudobé civilisace, zasluhují zvláštní zmínky čtyři spisovatelé, i slovesně svérázní. Neúnavná překladatelka filosofů a romanopisců anglických, hl. Carlyla, Kiplinga a Besantové, P a v l a M o u d r á (provd. Mrhová, * 1861, v. str. 1025), vedle výmluvného a hloubavého řečníka pod zelenou, popularisátora přírodních věd zvl. chemie A l e x a n d r a B a ť k a (* 1874), nejlepší mistryně laického kázání, spojila spiritualistické a metafysické zanícení theosofčino s pokornou službou výchově vůle v duchu idealistickém a s hledáním idealistické tradice v myšlení a básnění českém, jak zvláště svědčí její »V ý b o r p ř e d n á š e k« (1918 a 1919), »M ů j o d k a z s v ě t u« (1925) a »Z e s t u d á n k y v o d y ž i v é« (1930). Jemný básnický i kritický tlumočnick umělecké myšlenky západní i východní, jenž vynikl zvláště jako překladatel R. Browninga, E. B. Browningové, R. W. Trina a Rabíndranátha Thákura, Frant. B a l e j (1873—1918), vybroušenými essayi, zvl. svazkem »O n o v ě h o ě l o v ě k a« (1920) ztělesnil svůj sen o harmonickém lidství, plně vyvinutém jak esteticky tak mravně a slučujícím osobnostní kulturu s činným povědomím sociálním. [Spisy v 6 sv. uspořádal (1920—1926) J. S. Machar.] Profesor občanského práva na Karlově universitě E m i l S v o b o d a (* 1878) vyšel z právnických studií, v nichž zákon nepojímá normativně, nýbrž jako

výsledek poměrů životních. Zahloubav se do Schopenhauera, Tolstého, Dostojevského a myslitelů indických, přijal z nich tvůrčí soucit, ale odmítl jejich důsledný pesimismus, snaže se jej překonati oduševnělou službou potřebám života věčného a stále schopného mravní evoluce. Zásady své s ušlechtilou výmluvností, nelekaje se občas kazatelských truismů a nabízej se za mluvčího »Volné myšlenky«, vyložil v »Myšlenkách o právu, etice a náboženství« (1920), v »Utopiích« (1922), ve »Stezce« (1924), »Obraně a útocích« (1926), »Životě a myšlenky« (1928), »Věcech všedních i nevšedních« (1931) a »Na vysoké hoře« (1934). Také Gustav Jaroš-Gamma (v. str. 1095) náleží svými umělecko-mravními exhortami do této skupiny.

Estetika česká se může vykázati jedinou významnou osobností, Otakarem Hostinským. Ten zaujímá v moderní estetice místo čestné jakožto samostatný myslitel, který Herbartův formalismus obcerstvil nejedním života schopným prvkem a zároveň sepial jej těsně s vítězným uměním moderním. Vedle O. Hostinského se ztrácejí naprosto postavy příležitostných estetiků, hl. z oboru poetiky, pěstujících spíše krasořečnění než krasovědu Antonína Karla Madiery (1831—1899) a Aloisa Saturníka (1854—1904).

Otakar Hostinský (1847—1910) narodil se 2. ledna 1847 v Martinovsi; po estetických a hudebních studiích v Praze a v Německu se habilitoval na pražské universitě r. 1877 pro estetiku a dějiny hudby a současně konal umělecko-historické přednášky na malířské akademii a umělecko-průmyslové škole i výklady z dějin hudby na konservatoři. R. 1883 jmenován universitním profesorem, r. 1894—1903 přednášel na universitě i o dějinách umění výtvarného. R. 1873 a 1874 byl členem redakce »Lumíra«, r. 1869 a 1870—1871 hudebním kritikem »Dalibora«, »Hudebních listů« a deníků »Pokroku«, »Politiky« a »Národních listů«, tam až do r. 1882 psával i posudky divadelní. Zemřel v Praze 19. ledna 1910.

Estetickou svou teorii O. Hostinský soustavně vyložil ve třech spisech německých »Das Musikalisch-Schöne und das Gesamtkunstwerk vom Standpunkte der Aesthetik« (1877), »Die Lehre von den musikalischen Klängen« (1879), »Herbarts Aesthetik« (1891) a v menší práci české »O významu praktických ideí Herbartových pro všeobecnou estetiku« (1881). Soustavnou »Estetiku« O. Hostinského podle universitních čtení, ale namnoze jen s dohadovou rekonstrukcí mis-

trových zásad jal se vydávati Zd. Nejedlý; r. 1921 vyšla »Všeobecná estetika«, již vydavatelem předesláno soustavné ocenění krasovědného významu Hostinského. Výběr menších článků podávají knihy: »Šest rozprav z oboru krasovědy a dějin umění« (1877), »Rozpravy hudební« (1885), »Čtyři rozpravy« (1894) a pohrobně »Epos a drama« (z r. 1881, 1911) a »Co jest malebné? Výlet do říše romantiky« (z r. 1877, 1912). Základními problémy uměleckými po stránce spíše praktické se zabývají drobnější jeho spisy »O významu průmyslu uměleckého« (1887), »O realismu uměleckém« (1891), »O socialisaci umění« (1903) a »Umění a společnost« (1907). Velmi hojné práce Hostinského jsou věnovány dějinám hudby, hlavně české, tak »Stručný přehled dějin hudby« (1885), »Jan Blahoslav a Jan Josquin« (1896), »Hudba v Čechách« (1900, původ. něm. 1893) a soubor prací o Smetanovi z let 70. a 80. »Bedřich Smetana a jeho boj o moderní hudbu« (1901), »Vzpomínky na Fibicha« (1909), »Česká hudba 1864—1904« (1909). Průkopná knížka »Česká světská píseň lidová« (1906) zahrnuje řadu důležitých zásadních studií o hudbě lidové po stránce musikální i slovesné; sem hledí i vydání »36 nápěvů světských písní českého lidu z XVI. století« (1892).

Vlastním východiskem estetického myšlení Hostinského jest Herbart, ale jediné jako estetik. V jeho duchu přisuzuje estetice naprostou samostatnost vědeckou, klade v ní důraz na empirii a na experiment, zachovává vůči německým pokračovatelům Herbartovým přísně konkretnost. Hostinský však obohatil své krasovědné poznání a myšlení z hojných moderních zdrojů: z věd přírodních, hlavně z Fechnera a Helmholtze, i z evolucionismu, ze Semperovy nauky o slohu a z Wagnerovy hudební teorie i z dějin umění vůbec. Tak se mu estetika stala z Herbartovy nauky o krásnu vědou o konkrétním umění, jejíž konkrétní formalismus jest blížek strukturalismu krasovědy poválečné. Na tomto všeobecném základě, jsa nadto ještě vyzbrojen požadavkem pokroku v umění a svobody tvoření, vybudoval Hostinský svou praxi kritickou, historickou a výchovnou.

Vlastní oblastí jeho práce jest hudba. Tu vyšetřil podmínky a zásady hudby národní a vyvrátiv kriticky zastaralý předsudek o podobě lidových písní, převedl otázku na zásadu správně deklamované řeči; tu byl neúnavným průkopníkem ideí Smetanovy osobnosti a reformy a později osobnosti Fibichovy,

tu se stal důmyslným a svérázným hlasatelem umění Wagnerova u nás; tu přispěl k poznání našeho hudebního života v XVI. věku; tu konečně rozebral historicky českou píseň lidovou. Tato jeho hudební činnost jest v nejtěsnější souvislosti s literaturou: vyložil prosodické základy českého básnictví; obhajoval důmyslně realismus literární; přispěl k poznání podstaty dramatu; napsal hojnost kritik básnických děl atd. a vůbec nezapřel v sobě mladistvého veršovce z »Almanachu českého studentstva« r. 1869, ani vzletného cestopisného feuilletonistu z prvních ročníků »Lumíra«, do jehož okruhu náležel. O. Hostinský náleží literatuře jako estetice. Jako spisovatel miluje klidný, věcný, souměrný výklad, podepřený plným přesvědčením; osobnost sama ustupuje za předmět, nehledá ozdob, duchaplnosti, ironických blesků. Vedle skvělého causera Jos. Durdíka jest Hostinský sušší, střízlivější, prostší, nechce býti nikdy stylistou, nýbrž jen přesným a přístupným vykladačem důkladně promyšlených a poctivě procitěných moderních zásad uměleckých. [Všestranné ocenění Hostinského podává jubilejní sešit »České myslí« (1907), tam nejplněji ho vystihuje delší studie Zd. Nejedlého, od Zd. Nejedlého viz i studii o Hostinském jako historiku v »Č. Čas. Hist.« 1910 a nekrolog v »Alman. České akademie« (1911); Ot. Zich v »České myslí« (1910) vylíčil poslední léta Hostinského. Dále viz číslo Hostinského v »Hudebním sborníku« 1912 s úplným knihopisem prací a s důležitou statí Nejedlého »Hostinský a Durdík«; z nekrologů zvláště pronikavě vystihl jeho osobnost Šaldův v »Novině« (1910).]

V empirickém a realistickém směru, zakládajícím se hlavně na rozboru význačných děl uměleckých a spoléhajícím ve shodě s pozitivistickou vědou vůbec také na poznání nauk přírodních, jak jej ustavil Ot. Hostinský, pokračovali jeho žáci, hlavně Zdeněk Nejedlý prakticky a Otakar Zich teoreticky (o onom, jehož vlastní význam tkví v pracích historických v. níže při literatuře historické, o tomto, který se plně rozvil až v období následujícím, ve výkladu estetiky této periody). O hlavních zástupcích krasovědy idealistické, kteří hlavně pracovali v poetice, o básníku Ot. Březinovi a kritikovi Šaldovi, i o populárnějších jejich následovnicích, F. V. Krejčím a Jiřím Karáskovi ze Lvovic, promluveno svrchu.

Literatura dějin české filosofie od l. 80. jest posud skrovná. Po G. Zábovi, který ji zpracoval pro jubilejní »Památník České akademie« (1898) i pro německou čelnou příručku dějin filosofie vydávanou Überwegem (XI. vyd. 1916, pro XII. vyd. 1928 upraveno a doplněno Ferd. Pelikánem) a katolic-

kém mysliteli Jos. Kratochvílovi (kap. v jeho »Přehledných dějinách filosofie« [1924] pokusil se o instruktivní přehled Jan Patočka v »Dodatcích k velkému Ottovu Slovn. naučn.« II. 1, str. 555—557 (1932); o sociologii české a jejím vývoji podává informaci In. A. Bláha v »Slavische Rundschau« (1934). Nejspolehlivější a nejzevrubnější příručkou jest Josefa Krále »Československá filosofie. Nástin podle disciplin« (1937) s rozsáhlou bibliografií, ale látkové roztrídění brání jednotnému obrazu historickému.

Literatura pedagogická. I ve vychovatelské a vyučovatelské teorii české převládal do 80. let směr Herbartův, jevící se jednostranným intelektualismem a pojímající výchovu čistě individualisticky. Ale již G. A. Lindner se přikláníl k pedagogice evolucionistické a sociální, čímž ukázal cesty nové; od jeho dob se vymaňuje česká nauka vychovatelská z područí intelektualistické psychologie a hledá své místo po boku sociologie, tážíc se v duchu Spencerově jaké místo mělo vychování ve vývoji civilizačním, a jak škola přispívala k zachování rodu, k rozmnožení energie pracovní, a jaké postavení jí přisuzuje sociální hygiena. Škola se podle těchto úvah stává podílnicí díla, které koná rodina a společnost, a pedagoga se ukládá, aby měl na zřeteli mládež nejen v době povinné návštěvy školské, ale od nejranějšího dětství po dokonalou vyspělost. Uvědoměle hlásal tento program socialisace vychování stoupenec a překladatel Spencerův, Josef Ůlehla.

Má-li se však dařiti vychovatelské dílo jako vážný úkol sociální, jest třeba, aby důkladně bylo poznáno dítě, které dlužno vychovávat, a to nejen po stránce intelektu, nýbrž též podle povahy mravní: duše dětská, do níž se pohružoval již náš Komenský, se stává vlivem myslitelů anglických i francouzských předmětem zevrubného studia též u nás; František Čáda pokračuje prohloubeněji a samostatně v snahách Jana Kaprasa a vytváří pedopsychologii jako vědu; k studiu normální duše dětské přistupuje pak záhy patologie i terapie mravních a duševních vad dětského věku. V celku se vyučování individualisuje, při čemž se věnuje pozornost některým dotud pomíjeným stránkám, na př. výchově tělesné, etickému poučování po stránce pohlavní, výchově umělecké po vzoru estetických pedagogů anglických a německých, reformě vyučování jazykového, jmenovitě řeči mateřské, metodě při probírání t. zv. prvouky (věcné látky na nejnižším stupni) atd. Při specialisaci nezapomínáno na cíle kulturně výchovné a na účast pedagogie při obrodě společenské; ty cíle učitelstvu stavěli před oči po Lind-

nerovi hlavně Úlehla a Mrazík a se zdůrazňováním své humanitní filosofie Masaryk a Drtina; Drtina připomínal zvláště historický úděl vychovatelství v kulturním vývoji («Ideály výchovy» 1900); dějinnou orientaci s povzneseného toho hlediska usnadnil český historik pedagogický Otakar Kádner, který pracoval z českých pedagogů nejmetodičtěji o soustavě vychovatelství a školství. Nezůstávalo však při pouhé teorii, nýbrž se směřovalo také k reformě praktické, jejímž předním cílem bylo po odmítavé kritice dotavadních ústavů učitelských zpřístupnění vysokých škol učitelstvu a harmonické přizpůsobení škol logickému pořadu věd; také o vnitřní organizaci a o právní osamostatnění učitelstva pracováno na podkladě etickém.

Velmi živě se ozývají promyšlené hlasy po úplném odcírkenění škol, a to škol národních i středních; též boj za svobodu učení vysokého, dočasnými zásahy ohrožovanou, náleží do této souvislosti. Značnou odbornou literaturu vzbudily snahy po reformě škol středních, jež teprve po převratu uskutečněny a jež přinesly oslabení živlu klasického i na gymnasiích; filosoficky opřeli své reformní návrhy O. Kramář, T. G. Masaryk, Fr. Drtina. Odborné této literatury, jakož i písemnictví metodického uváděti zde nelze; náš přehled charakterisuje jen význačné hlavy české pedagogiky.

Moderní vychovatelé však neobmezovali své snahy na mládež, nýbrž chápali se i lidovýchovy, která populárními přednáškami, soustavnými kursy, drobnými spisky chce šířiti obzor všech vrstev a obracet je k cílům moderní vzdělanosti. Dílo to koná u nás vedle pražského »Osvětového svazu« od r. 1899 t. zv. *u n i v e r s i t n í e x t e n s e*, vedená profesorstvem české university; vůdčími duchy tu byli filosofové Fr. Drtina a Fr. Čáda, kteří otázce lidovýchovy věnovali řadu spisků. Vlastním orgánem snah lidovýchovných jest časopis »Česká osvěta« (od r. 1905, založena znalcem lidového vzdělání a knihovnictví v Anglii Ladislavem Janem Živným a řízena »Svazem osvětovým«, přezvaným po převratu na »Masarykův lidovýchovný ústav«). Literární obraz přednášek »university extense« podávala obnovená »Sbírka přednášek a rozprav« (1907—1915, redig. Frant. Drtinou).

Přechodným zjevem v české pedagogice jest J o s e f K l i k a ml. (1857—1906), nejvěrnější strážce odkazu Lindnerova, z něhož vydal zvláště důležité části s porozuměním a pietou; také o rozšíření známosti děl a zásad Komenského získal si zásluhy. Vlastní jeho práce se týkají většinou metodiky věd přírodních a organizace školské; úhrnnou příručkou vychovatelských a

vyučovatelských vědomostí až po dobu Lindnerovu jest Klikou (a K. Štechem) redigovaný »Stručný slovník pedagogický« (1891—1909 o VI díl.).

K prvním hlasatelům pedagogické reformy mezi učitelstvem náležel Antonín Janů (1852—1899), jenž vedle výborných prací a odborných příspěvků k prohloubení prvouky, věcného učení, i vyučování mateřského jazyka na základě psychologickém, »Jazyk mateřský a škola obecná« (1897), nakreslil v polopovídkové knize »Jan Sluníčko, národní učitel« (1898) živě a přesvědčivě ideální obraz moderního pedagoga pracujícího uprostřed lidu. Jan Mrazík (1848—1923), překladatel vychovatelských a filosofických děl z angličtiny i francouzštiny, soustavně v řadě studií v »České škole« a v »Pedagogických rozhledech« vykládal zásady výchovy sociální a esteticko-etické proti dotavadnímu individualistickému a intelektualistickému herbartovství a podal vedle myšlenek o vyučování jazyku mateřskému i návrhy k reformě učitelských ústavů; přispěl též studiemi k popularisaci zásad Komenského. Vůdčí místo v táboře reformním zaujímal Josef Ůlehla (1852—1933). Narodil se 16. března 1852 v Podvíně na Moravě a ztrávil dětství v různých dědinách i městečkách moravského Slovácka; vystudovav gymnasium a učitelský ústav v Brně, působil v l. 1872—1905 na vesnických i měšťanských školách slováckých, valašských a hanáckých, v l. 1905—1912 jako ředitel měšťanské školy ve Strážnici; poslední léta prožil v Lipově u Strážnice, kde zemřel 22. prosince 1933. Zdomácněv u všech kmenů moravských, poznáv duši dítěte, učitelské poměry i školské nedostatky v celém domově, byl Ůlehla povolán, aby podal kritiku vychovatelství a vyučovatelsví své vlasti a zároveň pronesl názory reformní. Studium myslitelů anglických, jmenovitě Spencera, z kterého překládal, vlastní odborné znalosti, hlavně v oboru matematiky, ho opravňovaly ke kritice i k reformním návrhům. Ostrou a důmyslnou kritiku současného úpadku ve školství a nesouměrnosti ve vzdělání podal v hlavním díle, v souboru úvah »Listy pedagogické« (1899) a osvědčil se tu duchem dalekých kulturních obzorů. Ůlehla, odchovanec anglického evolucionismu a ruského novokřesťanství, nestaví proti tomuto zmatku přítomnosti pro budoucnost pozitivních dogmat, nýbrž přihlédaje vždy k souhlasu vnitřní osobnosti s ideálem výchovy, hledá zajímavě prvky pro kulturní disciplinu společenskou i jednotlivcovu; v rozsáhlém závěrečném spise »Zkoumání o výchově člověka, o útvarech společenských a jejich spojitosti zákonné a vývojové«

(10 knih v 7 sv. 1922—1926) nedovedl vědomosti polyhistorické zvládnouti metodickou a účelnou kázní. Odborné práce Ůlehlovy jsou obsahu matematického, z nich »D ě j i n y m a t h e m a t i k y« (1901 a 1913) neseny jsou kulturně filosofickým rytmem. Vzdělání učitelstva, jehož byl horlivým průkopníkem, chtěl uceliti encyklopedicky; založil r. 1905 »E n c y k l o p a e d i c k o u k n i h o v n u«, kde vyšla jeho hlavní díla nauková. (Srvn. monografii Eman. Havelky »O pedagogických a školských reformách Jos. Ůlehly« 1933.) Dogmatičtěji vystupuje překladatel a tlumočnick pedagogických statí Tolstého Josef Černý (* 1863), čilý organisátor. Svě zásady, vyvěrající z etického nadšení humanitního a jen skrovně opřené o psychologii ať individuální ať společenskou, vyložil teoreticky v »R o d i n ě, š k o l e a s p o l e č n o s t i« (1897) a »Ů k o l e c h v ý c h o v y i n d i v i d u á l n í a s o c i á l n í« (1897), prakticky pak v »S n a h á c h a p r á c i u č i t e l e« (1904).

Činnost filosofa Oldřicha Kramáře, jenž horlivě usiloval o reformu středního školství a vedle vlastních zkušeností spoléhal na pronikavou znalost psychologickou, spadá do doby předmasarykovské (v. str. 1118). O obou vůdčích pedagogických spisovatelích českých, Františku Drtinovi a Františku Čádovi, promluveno bylo při přehledu literatury filosofické: onen podal vynikající práce z dějin vychovatelství a vyučování, tento jest zakladatelem pedopsychologie v Čechách. Historikem pedagogiky a zároveň prvním jejím vědeckým systematikem u nás byl její řádný profesor na pražské universitě (od r. 1919) **Atakar Kádner** (* 11. května 1870 v Ůhonicích, † 6. května 1936 v Praze). Od studií filologických přešel k odbornému pěstování logiky a psychologie; ve vychovatelství zabýval se t. zv. pedagogikou experimentální v »P ř í s p ě v c í c h k p e d a g o g i c e e x p e r i m e n t á l n í« (1906) i otázkou odcírkevnění školy ve spisku »N á b o ž e n s t v í a š k o l a« (1918) a podal také řadu metodicky vzorných monografií ze starší i novější pedagogiky české (Kollár, Amerling, Masaryk, Čáda, Drtina, Krejčí). Jako kdysi Lindner, jeho předchůdce na pražské katedře universitní, toužil vytvořiti pedagogiku filosofickou, historickou a praktickou, vybudoval Kádner na širokých základech syntetickou metodou svou soustavnou trilogii. Začal »D ě j i n a m i p e d a g o g i k y«, jež rozvrhl do tří dílů a dovedl až do poslední doby; v prvním vydání (1909—1923) učlenil látku do 5, v druhém (1923—1924) do 6 sv. a zabral do ní všecky významné národy evropské a Ameriku Severní, podává ve svazku posledním první soustavné dějiny českého vychovatelství a školství.

Střední část monumentálního triptychu »Z á k l a d y o b e c n é p e d a g o g i k y« (ve 3 sv. 1925—1926) podává syntetický přehled všech složek i problémů pedagogických i didaktických se snahou po krajní objektivitě a s živým smyslem pro palčivé potřeby dobové. »V ý v o j a d n e š n í s o u s t a v a š k o l s t v í« (1929—1933 ve 3 sv., nedokončeno) se zabývá školami národními, středními a odbornými, v starších partiích stručně, čím dále do přítomnosti tím zevrubněji, až dospívá do našich dnů. Výtahem z těchto prací jsou jednak »S t r u č n é d ě j i n y p e d a g o g i k y a š k o l s t v í« (po prvé 1912) určené pro ústavy učitelské, jednak »Š k o l s t v í v r e p u b l i c e č e s k o s l o v e n s k é« (1931) v X. sv. »Československé vlastivědy«. Ot. Kádner byl duch spíše skladný než analytický, eklektický než původní, spisovatel spíše jasný a přehledný než umělec slova, nadaný darem charakterisačním; světový rozhled a stálý zřetel k souvislosti kulturní dodávají zároveň s darem soustavnosti velké ceny jeho rozsáhlým dílům. [Srv. dva sborníky: »Ot. Kádner, jeho osobnost a dílo« (1920 red. J. V. Klímy) a »Pedagogický sborník k 60. narozeninám« (1930, red. J. V. Klíma), v prvním z nich podrobný knihopis.]

Z pedopsychologických pracovníků ostatních buďtež jmenováni klasický filolog R u d o l f N e u h ö f e r (* 1876), autor »Ú v o d u d o p s y c h o l o g i e d ě t ě t e« (1903) a pracovník v dějinách středního školství, a učitel J a n M a u e r (1878—1937), který vedle pedagogického knihopisu přispíval k výstavbě školství pomocného pro mládež úchylnou. Různými otázkami pedagogickými se zabývali všestranný a nepůvodní F r a n t i š e k A. S o u k u p (*1880), pracovník o laické morálce, občanské mravouce a výdělečném zaměstnání dětí, jemně literárně vzdělaný horlivel pro uměleckou výchovu v duchu O. Hostinského J o s e f P a t o č k a (* 1869) a J i ř í V. K l í m a (* 1874), který vedle menších studií o Komenském podal podnětné příspěvky k metodice mravní i estetické výchovy. Posléze budiž uvedeno několik předních průkopníků moderních reform didaktických na obecných školách: A n t o n í n V i m m e r (* 1864) usiloval teoreticky i prakticky o prohloubení přírodovědy na školách; J o s e f T ů m a (* 1865) pokračuje ve stopách A. Janů, pracuje o zdokonalení vyučování prvouce tím, že je co nejtěsněji spíná s výchovou rodinnou, spojuje s poesíí prstonárodní, doplňuje všestrannou výchovu uměleckých sklonů dítěte a stále organicky žapíná do dětského života na venkově a v přírodě; J o s e f K o ž í š e k (1861—1933), který obdobné snaze posvětil kromě úvah o čtení elementárním reformní slabikáře, založené

skutečným básníkem na novém pochopení duše dětské; J o s e f M ü l l e r (* 1870), šťastný oprávec mluvnické výuky v duchu psychologickém a apoštol volného slohu; L a d i s l a v H o r á k (* 1874), který usiluje o zdůraznění kulturního i sociologického živlu ve školském dějepisu.

Jako v 70. letech působením Zoubkovým (viz str. 603), tak i v přítomnosti jest osoba a nauka K o m e n s k é h o zásluhou některých odborníků ideově i mravně mocnou vzpruhou učitelstvu v boji za ideály osvětové. V šlépějích Zoubkových jakožto překladatelé, vykladači a vydavatelé děl Komenského šli J o s e f Š m a h a (1843—1922) a J a n V. N o v á k (1853—1920, v. n.); významného životopisce a vydavatele korespondence se dostalo Komenskému v slovenském bohoslovcí J á n u K v a č a l o v i (1862—1934), jenž s J. V. Novákem, později se Stan. Součkem, redigoval od r. 1910 kriticko-historické vydání děl Komenského (posud 8 sv.), kdežto v »Knihovně paedagogických klasiků« česky vyšly 3 sv. v l. 1905—1926 »Vybraných spisů J. A. Komenského«; nedokončené práce Novákovy a Kvačalovy převzal a dodělal historik a systematik pedagogický J o s e f H e n d r i c h (v. n.).

Orgány pedagogické reformy v tomto období byly časopisy »Učitelské noviny« (od 1883), »Paedagogické rozhledy« (r. 1888—1932, s počátku redaktorem byl Josef Klika, po té Jan Mrazík, Fr. Drtina a Ot. Kádner), »Český učitel« (od r. 1898) s přílohou »Česká škola«, »Život« (1900—1905), »Učitelský přehled« (1905—1914) a »Volná škola« (1905—1914); k nim se — kromě katolicky konservativního »Vychovatele« (od r. 1885) a příbuzných »Vychovatelských listů« (od r. 1901) — druží listy metodické a vychovatelské směru kompromisního a rázu stavovského: »Časopis učitelek« (od r. 1885), »Časopis učitelek škol mateřských« (od r. 1910), »Školský obzor« (1895—1916), »Škola našeho venkova« (1897—1919), »Škola měšťanská« (od r. 1899). Na Slovensku vycházela od 70. let řada pedagogických i školských časopisů, namnoze rázu konfesijního, ale všechny zanikly předčasně. Na osvícenějším hledisku stála Hurbana Vajanského »Rodina a škola« (1900—1904), jež vystřídala Salvův list »Dom a škola« (1885—1896). Středoškolské učitelstvo mělo svůj orgán ve »Věstníku českých profesorů« (od r. 1894, později obsahuje jen stati stavovské). Vlastním střediskem vydavatelského pedagogického ruchu, který se dříve soustředil kolem pražského nakladatelství F. A. Urbánka, jest od r. 1892

literární matice »Dědictví Komenského«. Zvláště závažným jeho podnikem jest od r. 1905 »Knihovna pedagogických klasiků«, která vystřídala starší Bayerovu »Bibliotéku pedagogických klasiků českých i cizích« (1885—1892). Obrazem pedagogického ruchu hl. ve školství národním jest od r. 1894 »Ročenka pedagogická a školská«, zaznamenávající látku od r. 1882 až do dnešních dnů.

Písemnictví náboženské.

1. **Katolické.** Vzpružení náboženského básnictví katolického, které se projevilo ustavením i horlivou činností Katolické moderny, bylo jedním z projevů nastalého duševního ruchu mezi českými katolíky; ten od let 90. vystřídal patrný pokles v období předcházejícím. Bylo to výrazem obecného rozmachu katolictví v Evropě za pontifikátu Lva XIII., vyznačeného netoliko značnými úspěchy diplomaticko politickými, ale také dvěma významnými počiny v oblasti myšlenkové: plodnou obnovou filosofie tomistické, která dodala pevnou základnu soustavnému myšlení místo dotavadního eklekticismu a synkretismu, a probuzením citu, zájmu a praktického porozumění sociálního, pěstěného zvláště v hnutí křesťansko sociálním. Taktó vznikala sebevědomá sebedůvěra vzdělaných a uvědomělých katolíků, která se mohla opíratí také o patrný rozvoj vědy a filosofie katolické na bohoslovecké fakultě obnovené university Karlovy v Praze, kde působilo několik theologů hluboké učnosti a znamenité produktivity, směřujících k systematice hlavních oborů studia bohosloveckého a řadících se k učencům z kruhů Svato-vítské kapituly. Nejednen z nich se vyzouval ze závislosti na katolické vědě německé a snažil se zpřístupniti výsledky nábožensko vědecké práce západoevropské kněžím i laikům českým; ohniskem tohoto úsilí se stala »Vz'dělávací knihovna katolická«, založená r. 1896 Ant. Podlahou a Jos. Tumpachem. Na nižší úrovni stála obranná činnost kněžstva rázu spíše propagačního než naukového, soustředící se hlavně v Hradci Králové a vedená s prudkou energií lidovým biskupem Edv. Brynychem, jenž nebyl povahy učenecké, nýbrž novinářské a agitační. Apologetové ti se obraceli stejně v tisku jako na kazatelně nejprve proti liberalismu a jeho materialisticko darwinistickému východisku, pak vedli boje s evangelictvím, jež se staly zvláště urputnými, když Masarykův realismus zosnoval a hájil reformační filosofii českých dějin, proti které katolíci jen zvolna a velice nesměle stavěli svou koncepci, do-

myšlenou soustavněji až po válce. Také na bohosloveckém učení v Brně a Olomouci se pracovalo horlivěji; s učenými benediktiny a premonstráty se účastnili literárně vědecké činnosti zvláště výbojni jesuité; na Slovensku se však katolické písemnictví náboženské omezovalo skoro výhradně na okruh popularisační.

Významným podnikem katolické vědy jest »Český slovník boho vě d n ý«, založený r. 1909 Jos. Tumpachem a Ant. Podlahou a doposud nedokončený (vyšly 4 sv. a část s hesly A—I 1912—1932); knihopisně jej tiž redaktoři doplnili »Bibliografii české katolické literatury náboženské od r. 1828 do koncer. 1913« (1912—1923 v V sv.).

Práce biblicistické se spokojovaly zprvu s popularisací starších výtěžků překladatelství i exegese. Pro 80. l. jest příznačné, že se katoličtí učenci snažili získati pro Starý i Nový zákon zájem čtenářstva pomocí umění výtvarného; tak přehlédli Václav Štulc a Ant. Lenz text Svatováclavské bible pro »Písmo svaté Starého i Nového zákona« (1888—1894), vydané s ilustracemi slavného francouzského kreslíře G. Doré; Klem. Borový, Jan Drozd a Jos. Kyselka týž text pro »Zlatou bibli« (1884—1894) s obrazy předních malířů všech dob; v téže době (1888—1889) vydali Fr. Srdínko a Klem. Borový text Krbcův znovu v »Dědictví svatojanském«. Ale pak se ozývala s různých stran vědecká snaha sestoupiti znovu k originálnímu textu zvl. hebrejskému a aramejskému s pomocí vyspělého studia jazykového i literárního a s živým zřetelem k básnickým hodnotám »nejstarší listiny pokolení lidského«, na něž s nadšením upozorňoval již Herder. Vedle drobnějších ukázek, zvl. žaltáře, které vydal profesor starozákonního studia v Olomouci Melichar Mlčoch (1833—1917), jsou tu zvláště významné překlady profesora semitských jazyků na bohoslovecké fakultě pražské Jaroslava Sedláčka (1860—1925, v. i níže), a to »Žalmů« (1900—01) a »Knihy soudců« (1910), stavějící vedle sebe znění Vulgaty i původního textu s výkladem; zároveň podal obdobné práce, svědčící o nevšedním smyslu pro umělecké krásy lyriky starozákonní, orientalista filosofické fakulty v Praze Rudolf Dvořák (v. n.) v přebásnění »Písně písní«, »Knihy Růt« a »Žalmů«. Snahy ty pak vyvrcholily novou »Biblií česko«, pojatou opětně do knih »Dědictví svatojanského«; popud vyšel od obou neúnavných kanovníků svatovítských, Jos. Tumpacha a Ant. Podlahy. Vynikajícím dílem jest trojdílný překlad »Kniha Starého zákona« (1917—1925), který pořídil profesor biblického studia v Olomouci Jan Hejčl (1868—

1935). Učenec navštívil opětně jeviště dějů biblických a ze znalosti krajů i lidu vytěžil pro svůj překlad stejně jako ze studií jazykových, exegetických, epigrafických a chronologických, jak patrně z jeho velmi rozsáhlého věcného komentáře, nezanedbávajícího ani zřetele srovnávací. Podle vzoru Francouze Filliona vychází pravověrně z Vulgaty, ale reviduje její znění kriticky, stále přihlížející k originálu; vzácný jest jeho smysl pro rytmus prósy. Pro týž podnik přeložil Nový zákon profesor novozákonního studia na bohoslovecké fakultě v Praze Jan Ladislav Sýkora (1852—1928), který svůj překlad (1909—1914) doplnil »Úvodem do Písma sv. Nového zákona« (1904—1907), nahrazující zastaralé obdobné dílo Sušilovo. Menší příspěvky katolickému studiu podali Vincenc Zapletal (* 1867), profesor ve Freiburgu švýcarském, a originální znalec světa muslimského a cestovatel Alois Musil (* 1868, v. str. 1072), působící posléze na Karlově universitě, a jeho tamní kolega Vojtěch Šanda (* 1873).

Nejvýznamnější pro toto období jest rozkvět katolické literatury filosofické, přivoděný vydatným studiem Tomáše Akvinského, jež encyklika papeže Lva XIII. »Aeterni Patris« r. 1879 prohlásila za oficiální a zároveň věčné východisko (»philosophia perennis«) všeho přemýšlení v církvi, stavějící filosofii křesťanskou jakožto vědu přirozenou, obecnou, věcnou, rozumovou po bok bohosloví, spočívajícího na zjevení. Bylo jednak nutno soustavně vyložit scholastiku tomistickou, jednak ji uvést do skutečného neb domnělého souhlasu s výsledky přírodních věd a světské filosofie, ale také apologeticky vyvracet zásady jejich odpůrců a řešiti v jejím rámci některé bohoslovně naléhavé problémy, jsoucnosti boží a nesmrtelnosti duše. Nad první systematiky novotomismu, gymnasijsního katechetu Václava Hlavatého (1842—1910) a profesora křesťanské filosofie na Karlově universitě, premonstráta Eugena Kadetřávka (1840—1922) neobratného stylistu a drsného apologetu, jenž v řadě učebnic od r. 1887 a posléze v soustavné redakci svých spisů »Soustava filosofie křesťanské čili aristotelicko-thomistické« (1920, III sv.) zvládl kompilačně a synkreticky celý systém, povznesli se Moravané Josef Pospíšil a Pavel Vychodil. Josef Pospíšil (1845—1926), profesor bohosloveckého učiliště brněnského, tvůrce názvosloví české filosofie katolické, rozvil ve »Filosofii podle zásad sv. Tomáše Akvinského (d. I. »Materiální logika, noetika a všeobecná metafysika« 1883, d. II. »Kosmologie« 1897) propracovaný

obraz ucelené soustavy novotomistické a pokusil se uvésti v soulad s katolickým myšlením výsledky badání moderních věd. Překladatel Aristotela, literární kritik a redaktor revue »Hlídká«, **Pavel Vychodil** (* 1862), jest s náčelníky filosofie tomistické v XIX. věku přesvědčen, že nauka sv. Tomáše není přežilou doktrínou, nýbrž filosofickým organismem schopným dalšího rozvoje a plodným nejen pro apologetiku (»Apoloogie křesťanství« 1893—1897), ale i na př. pro poetiku (»Básnictví a mravouka« 1897). Z jiných katolických spisovatelů filosofických se zabývali probošt kapituly vyšehradské **Antonín Lenz** (1829—1901) otázkami apologetickými a hlavně ideovou kritikou české reformace; pražský arcibiskup **František Kordač** (1852—1934), přísný mistr polemického slova, apologií světového názoru křesťanského proti pozitivismu a humanismu; profesor olomoucké a pak pražské bohoslovecké fakulty **Josef Kachník** (* 1859) vedle prací z etiky dějinami křesťanské filosofie; profesor bohosloví v Hradci Králové, **Josef Novotný** (1872—1928) spornými otázkami dělicími myšlení světské a církevní; jesuita **Cyril Jež** (1876—1930) soustavným zdůvodňováním katolického pojetí Boha, zvl. spisem »Osobní Bůh a náboženství« (1923). Zvláště pronikavě se do vývoje náboženského života zahleděl, nadán i schopností vciťování uměleckého a spolu darem podání jemně odstíněného, dušezpytný vykladač velkých zjevů mystických, dlouholetý profesor náboženství v Mor. Ostravě **Alois Lang** (* 1869). Vydal důmyslné a vroucí monografie »Buddhismus« (1904), »Jacopone da Todi, blázen pro Krista« (1906), »A. Silesius, poutník cherubinský« (1909), »Jindřich Suso« (1911), »Náboženský problém Novalisův« (1919) a »Otec pouště sv. Jeroným« (1921). Své essaye doplnil překlady z charakterizovaných myslitelů a básníků, z Novalise, Angela Silesia, Dionysia Areopagity, Abelarda a p. (Ze sebr. sp. vyšly v l. 1922—1923 jen 3 sv.)

V duchu křesťanského socialismu věnována značná pozornost katolické sociologii; tu podali soustavná díla brněnský profesor na semináři **Robert Neuschl** (1856—1914) a královéhradecký profesor bohosloveckého učiliště **František Reyl** (1865—1935), kdežto jejich druh v témže oboru na theologické fakultě v Praze **Alois Soldát** (* 1862) se zabral do otázek konkrétních, akutně doléhajících na svědomí společnosti i na odpovědnost církve, na př. do otázky dělnické, manželské nerozlučnosti a j.

[O katolické filosofii pojednává kriticky Josef Král v uv. spise »Československá filosofie« (1937), popisně Josef Kratochvíl v samostatné kapitole »Přehledných dějin filosofie« (1924) a Fr. Hrachovský v pracích »Pramenná heuristika křesťanské filosofie v Čechách a na Moravě« (1916), »Soupis rukopisů, knih a prací v časopisech z morálky« (1919) a »Soupis rukopisů atd. z dogmatiky« (1919).]

Daleko skrovněji jsou zastoupeny bohoslovné odbory ostatní: věroučné práce podali Josef Pachta (1846—1917) a Richard Špaček (1864—1925), oba profesori dogmatiky, onen v Praze, tento v Olomouci; o křesťanské morálce psali závažněji pražský universitní profesor Antonín Vřešťál (1849—1928) a svrchu zmíněný Josef Kachník; o bohosloví pastýřském českobudějovický bohoslovec a profesor Antonín Skočdopole (1828—1919) a pražský křížovník Gabriel Pecháček (1855—1931). V katechetice vynikli její profesori na pražském pedagogiu František X. Blanda (1838—1917) a na bohoslovecké fakultě v Olomouci Václav Kubíček (* 1866), který podal také několik svazků kázání (1907—1926). Jiní přední pracovníci homiletičtí, vládnoucí úspěšně slovem psaným i mluveným, v tomto období jsou: gymnasijsní profesor pražský Antonín Mužík (1845—1877), nadšený vyznavač slovinského biskupa buditele Ant. Slomška, vydal chrestomatii katolických řečníků polských, charvátských, slovinských a lužických »Kazatelé slovanští« (1869—1875); počestitel královéhradecké diecése, biskup Edward Brynych (1846—1902), polemik a apologeta také na kazatelně, publikoval »Soustavná kázání katechetická« (1880—1883, v III. vyd. 1894—1898 ve IV d.) a »Soustavná liturgická kázání« (1884—1886, v II. vyd. 1890—1892 ve III d.); krasoduchý opat premonstrátské kanonie strahovské Metod Zavoral (* 1862), mistr myšlenkově jasné a účinné promluvy duchovní, vzdělaný na velkých homileticích světových, které propagoval jak v časopise »Posvátná kazatelna«, tak v předčasně zaniklé »Knihovně světových kazatelů«, podal nejvýznamnější postily v moderním písemnictví českém: »Vírouku štěstí« (1895), »Duchovní řeči na neděle a svátky« (1902), »Kristus a církev« (1913) a úhrnné »Sebrané promluvy duchovní« (1915 ve III sv.). Níže stojí gymnasijsní katecheta pražský a mnohostranný katolický publicista Emanuel Žák (* 1863) v osmidílném cyklu »Řečí«.

Ke zvýšené vážnosti katolické literatury náboženské přispěla

vydatnou měrou také účast učených kněží v mnohých oborech dějin, a to nejenom církevních, nýbrž také výtvarných a hudebních. Typická pro celé toto období povzneseného písemnictví katolického jest mnohostranná činnost organisátora stejného rozhledu jako úspěchu, světícího biskupa Antonína Podlahy, vlastním badatelským povoláním historika a archeologa výtvarného (v. n.). Životní jeho dílo, dokončení velechrámu sv. Víta na hradě pražském, ztělesňuje přímo symbolicky vzestup katolické myšlenky a katolické vzdělanosti v národě českém v nejzávažnějších dobách jeho novodobého rozvoje.

[Literaturu předmětu v. na str. 607 a v uved. Podlahově a Tumpachově »Bibliografii české katolické literatury 1828—1913« (1912—1923).]

2. Evangelické. Čtyřicet let, předcházejících velké Husovo jubileum r. 1915, jehož dohrou bylo sloučení obou tolerančních církví, luterské a reformované, v jednu církev evangelickou českobratrskou, nebylo pro duševní a literární oblast českých protestantů pozeňnaným obdobím. Národně samorostlého náboženského života, který vede k původnímu tvoření, téměř nebylo, a duchovenstvo, omezující se vedle organisací publicistiky církevní skoro výhradně na práce bibličistické, rozmnožování kancionálů a studie z dějin české reformace, žilo většinou z podnětů přinesených ze studií v cizině, ať na universitách skotských nebo na přísně pravověrném vysokém učení reformované církve ve Vídni.

Ani sté výročí tolerančního patentu r. 1881, od něhož evangelíci sami očekávali posílení náboženského života, nevydalo, kromě některých prací soupisových a historických, valného ovoce; hlavní podnik odtud vzešlý, Dobiášův orgán pro studium reformační české minulosti, »Časopis historický« (1881), zanikl brzy po slibných začátcích.

Zájem o publikační činnost evangelickou nepřesahoval okruh souvěrecké obce; i duchovní lyrikové, cenění mezi příslušníky své víry, L. B. Kašpar, Jos. Baštecký, Jos. Baše, Jan Karafiát, Jan Pelíšek, zůstávali v literatuře neznámi, a Pelíškův dramatický pokus o duchovní hru evangelickou, ač doznal provozování na Národním divadle, přešel bez valného ohlasu. Ani když T. G. Masaryk, duch protestantismu blízký a českému evangelictví příznivý, obrátil s důrazem pozornost k reformaci české, hledaje v ní kořeny národního obrození a nadto i samo jádro české duchovní osobitosti, nedovedlo to vnést do českého evangelictví plodný kvas a podnítiti je k tvořivosti myšlenkové a slovesné. Spisovatelé-beletristé, kteří ve svých pracích, o-

pravdověji než generace Jiráskova a Wintrova, přihlédli k náboženské složce našich národních dějin i lidové přítomnosti, Jan Herben a Ter. Nováková, nebyli dětmi českého evangelictví, ale svými podněty zasáhli silněji do uvědomění evangelíků než kdokoli jiný.

Biblické studium ochablo tím, že se čeští evangelíci spojovali s otiskováním Písma »Britickou a zahraniční společností biblickou«, která hlavně Nový zákon vydávala beze změny stále znovu; souběžně s textem katolickým vydáno za l. 1885—1894 »Písmo svaté Starého a Nového zákona« k obrazům Doréovým podle Kralické bible v revisi L. B. Kašpara. Mnohem pronikavěji zasáhl do českobratrského textu biblického z r. 1613 originální **Jan Karafiát** (1846—1929) v jubilejním vydání z l. 1915—1920, které ohlásil rozbořením Nového zákona již r. 1878; chtěl odstraniti, nesahaje k myšlenkovému rázu Písma, nejasná a zastaralá slova, ale stanul na půl cestě, ulpívaje často podivínsky na archaismech. Rodák z Českomoravské vysočiny studoval v Německu a v Anglii a osvojil si světovějšího ducha, zůstávaje však v lásce k domovu věren reformační tradici a stále schopen znovu prožívatí silnou svou osobností drama obrození v Bohu (v. i jeho vyznavačský spis. »Mistr Jan Hus« z r. 1872); tomu sloužil dlouholetou farářskou činností na Valašsku i jako publicista v »Reformovaných listech« (1896—1905). Jenom v jeho sboru a u některých mladých následovníků došly popularity jeho spisy náboženské, »Reformovaný zpěvník« (1870), »Reformovaný katechismus« (1875) a »Šestnáctero pražských kázání« (1905); slávy dobyl však svou beletrií pro mládež »Broučci« (od r. 1876, v. n.). Celou jeho křesťanskou originalitu poznáváme z »Paměťtí spisovatele Broučků« (1919—1928 v V dílech), významného to dokumentu pro dějiny českého evangelictví vůbec. [Srv. »Karafiátovu čítanku« ve výběru Fr. Kučery (1924) a J. L. Hromádky monografii »Jan Karafiát« (1925).]

Jako Jan Karafiát prošli školou skotského kalvinismu jeho starší druhové L. B. Kašpar a Č. Dušek; nevyrovnali se však jadernému spisovateli »Broučků« ani náboženskou intenzitou, ani lidskou osobitostí. Vinohradský reformovaný farář **Ludvík Bohumil Kašpar** (1837—1901), zakladatel evangelické literární matice »Comenium« (1891), kde sám vydal některé památky české reformace, připojil k své revisi Kralické bible stejně pracnou jako užitečnou »Biblickou konkordancí« (1901); syntesí českobratrské tradice a vlivů anglosaských jsou jeho duchovní písně, zařazené vedle starších prací cizích

do »Evangelického kancionálu, t. j. Zpěvníku žalmů a písní duchovních« (1877, změn. vyd. 1889) i do »Písní cestou života« (1873 a 1890, II d.). Tam pojil i četné skladby, parafráze a překlady evangelického učitele, pak knihkupce Josefa Bašteckého (1844—1922). Ze sousedů v duchovní správě věnoval se kolínský farář Čeněk Dušek (1843—1918) hlavně činnosti kazatelské, přeloučský farář Bohumil Karel Mareš (1851—1901) studii historickým, zvláště husovským. Kolem čáslavské náboženské revue »Hus« se kupilo několik horlivých evangelických publicistů. Z nich moravský superintendent Ferdinand Císař (1850—1935), překladatel z angličtiny, muž velké agilitnosti, zvláště ve snaze o sjednocení obou církví, vynikl jako kazatel postilami »Chléb života« (1892) a »Slova víry« (s Fr. Kozákem 1904—04). Jan Pelíšek (1850—1916), farář v Semtěši, podal také některé práce homiletické a ukázal se knihami náboženské lyriky »Stesky a tužby« (1889) a »Z bible a života« (1890) nejhorlivějším mezi evangelickými veršovci, nepovznáše se však nad příležitostné básnictví verbalismu občasně; jeho hra o »J. A. Komenském« (1892) nemá pravého nervu dramatického. Věrně s Císařem a Pelískem pracoval čáslavský farář František Kozák (1857—1926). U všech těchto pravověrných řečníků, kazatelů, publicistů i písničkářů evangelické církve reformované převládal dogmatismus nad citovým životem náboženským a strohá oficiálnost tlumila v nich zápal křesťanský; jen Jan Karafiát byl svěbytnou výjimkou z evangelického průměru. Odpor proti oficiálnosti a dogmatismu zároveň s touhou po křesťanství lidovém a účinném dal za vlivu zahraničního evangelictví v českém duchu, odedávna nakloněném k sektářství, vzniknouti dvěma novým náboženským společnostem evangelickým, církvi svobodně reformované a baptistické; Ter. Nováková vyložila v »Dětech čistého živého« jejich původ z náboženského blouznivství východočeského. Česká církev svobodně reformovaná, věnující se plně biblickým studiím a kazatelství, měla orgán v populárním časopise »Betanii« (1883—1919) a přední náboženské publicisty v Josefu Kostomlatském (1848—1918) a Aloisu Adlofovi (1861—1927).

Na Slovensku, kde evangelické sbory pozbývaly za národně politického nátlaku maďarského možnosti života autonomního, postavil se jako uvědomělý pokračovatel J. M. Hurbana v popředí nábožensko církevního ruchu augsburský farář a biskup v Lipt. Sv. Mikuláši Jur Janoška (1856—1930),

zakladatel »Církevných listů« (od r. 1887). Ale vedle národní náboženské obrany se soustředil zájem slovenských evangelíků také k snahám separatistickým, jež by odvedly Slovensko, vyrostlé s Kralickou bibli a se zpěvníkem Třanovského v ruce, od Čechů. Učený farář polyhistor a polyglot u Boci, Ján La j č i a k (1875—1918), psycholog a sociolog vývoje vzdělanosti na Slovensku («Slovensko a kultúra«, 1921 posmrtně, nedokončeno), počal překládati bibli z originálu do slovenštiny: r. 1904 vyšly Žalmy, 1912 Nový zákon. Ale již dříve (1884) vydala Britická společnost biblická slovenský Nový zákon; r. 1913—1926 vyšla v Trnavě slovenská bible katolická.

12. Jazykozpyt a filologie od let osmdesátých do války světové.

Jazykověda česká se octla počátkem 70. let v netvořivé stagnaci a pozbyla svého někdejšího význačného postavení v národní kultuře. Teprve v l. 80. nadchází opět obrat: otázky filologické se posunují v popředí kulturního zájmu a jsou řešeny novými metodami horlivě přinášеныmi z ciziny; vynikající osobnosti si vztyčují veliké plány naukové a provádějí je do hloubky i do šířky; jejich vlivem se stupňuje v mladším pokolení zájem o vědy filologické, a houstnou řady odborných pracovníků. Podané výzkumy nemají namnoze jen cenu úzce odbornickou, nýbrž zasahují též do ostatního ruchu národního.

Převrat ten se poutá k velikému sporu o pravost R K Z a ke dvěma významným osobnostem vůdčím, Janu Gebauerovi a Josefu Královi. Když r. 1882 osamostatněna byla česká universita, přešli na vysoké učení české s utrakvistické pražské university filologové klasičtí a slovanští dvojího způsobu. Jednak to byli zastánci směrů starších, konservativci a tradicionalisté Jan Kvičala a Martin Hattala, kteří dávno překročili zenit svého významu, jednak potud nevyhranění zástupci modernějších ideí ve filologii, Josef Král a Jan Gebauer. Mladší učenci se lišili od starších filologů, z pohodlných, skrovně publikujících a naukově neplodných učenců, především rysy charakterními: pílí v úřadě universitním i v pracích vědeckých, sebezapíravou oddaností povolání a odbornému studiu, ukázněností vůle a mužnou lhostejností ke kariéře mimovědecké. Byly tu i rozhodné rozdíly vědecké: mladší pracovníci se hlásili k t. zv. hnutí mladogramatickému, které nespouštělo nikdy s očí zřetele srovnávací, hlásalo bezvýhradnost mluvnických zákonů, pěstovalo jako základ jazykovědného studia hláskosloví atd.; vedle říšskoněmeckých vůdců mladogramatického hnutí, K. Brugmanna a Aug.

Leskiena, měli na bohemisty vliv slavističtí učitelé vídeňští, Fr. Miklosich a Vatr. Jagić. Nejpodstatnější rozdíl však byl v tom, že příslušníci mladšího pokolení i na rozdíl od starších tradicionalistů se nevyhýbali kritice utkvělých dogmat české vědy, odmítajíce s ušlechtilou rozhodností vědecké kompromisy.

Hlavním takovým dogmatem byla přes tak hojně námitky učenců domácích i německých pravost R K Z. Když r. 1886 Jan Gebauer, dotud zastánce pravosti Rukopisů, metodickým postupem dospěl k zjištění podvrhů, poznal, že tu jde o zásadní otázku, bez jejíhož rozřešení nelze pokračovati ve studiu staré češtiny. Brzy se ukázalo, že neběží takto jen o starou češtinu, nýbrž o správné poznání celé naší kulturní minulosti, a že otázka zasáhá rovněž do dějin veškerých. Zástupci moderních směrů vědeckých s Janem Gebauerem v čele podnikli všestranný rozbor R K Z, jenž se přes odpor starších odborníků i celé české veřejnosti proměnil v úhrnnou revisi naší tradice naukové, a od podvržených památek samých postupoval k vědeckým dílům na nich zbudovaných. Postup tohoto posledního velkého boje rukopisného vylíčen v souvislosti výše (v. str. 301—302); zde nutno se zmíniti o některých jeho výsledcích vědeckých a charakterních.

Z pochybných a podezřelých památek nebylo uhájeno nic, naopak se naskytla nutnost z věrohodných a pravých staročeských památek vědeckou cestou zjistiti správný stav a vývoj jazyka staročeského. Klamně nádherná stavba naší dávné poesie kořenů čistě domácích se sesula, a tak nadcházel úkol prozkoumati skutečné počátky naší slovesnosti, ale zároveň i literárně-historicky vyšetřiti ono údobí novočeské literatury, kdy rukopisné podvrhy vznikly. Obraz samorostlé pravěké kultury československé se ukázal romantickou fantasií, již bylo nutno nahraditi pragmatickým vylíčením naší staré civilisace v jejích vztazích k ostatním poměrům západoevropským. Konkrétní realismus vědecký vytlačil takto národní romantiku. Boj rozlišil českou universitu na dva zneprátelené tábory, ale bojem se zároveň ukázalo, že životními podmínkami pro českou vědu jsou především neúchylná pravdymluvnost, odvaha kritiky i za cenu veřejného nepřátelství, vědecká důslednost, přísná skepse vůči tradici. Po těchto etických stránkách dlužno velké boje rukopisné pokládati za předeheru kulturního a společenského přerodu v 90. letech.

Vítězně z bojů vyšla především česká jazykověda. Její duchovní vůdce, Jan Gebauer, si plně uvědomil svůj úkol a položil pevný základ k epochálním svým dílům. Shromáždil kolem sebe,

pod svou katedrou a ve svém vědeckém semináři skupinu žáků, kteří snášeli materiál pro poznání staročeského jazyka, konali v jeho duchu i studia dialektologická, řešili drobné i zásadnější problémy staročeského písemnictví, vydávali podle transkripčních zásad učitelových staré památky a v praktickém životě přenášeli učení mistrovo do škol a mezi mládež. Neobešlo se to však bez jednostrannosti, která se v pozdních letech mistrových stala patrnou, zvláště když mezi jeho pokračovateli nebylo osobností originálních a skutečně tvůrčích. Mimo staročestinu (do XV. věku) zanedbávána ostatní údobí našeho jazykovědného vývoje; živému jazyku, ale ani dialektům nevěnována žádoucí pozornost. Ve výkladu řeči přeceňován historický diachronistický postup na úkor metody synchronistické. Soustavně propracovaná logická stavba, nesoucí v leccěms znaky již vzdáleného mládí patriarchova, nebyla osvětlována vrhem nového metodického poznání, aby vedle jejích podivuhodných předností vynikly i nedostatky, povzbuzující k revisi. Po hrdinovi vědeckého poznání následovala doba pouhých epigonů. Nejplodnější z podnětů Gebauerových působily i na filology oborů jiných; měly velký vliv na české dějiny literární; zastavily v jazyce spisovném zvrácené snahy brusičské. To vše mění postavu Jana Gebauera z vědeckého odborníka na činitele kultury národní.

Jan Gebauer (1838—1907) se narodil z otce Němce a matky Češky 8. října 1838 v Úbislavicích u Nové Paky. Vystudoval v Jičíně gymnasium, v Praze filosofickou fakultu, byl 1862—1865 suplentem na reálce v Praze, 1866—1870 profesorem reálky v Pardubicích, pak v l. 1870—1880 české reálky v Ječné ulici v Praze. Vědecká jeho dráha se počíná habilitací pro češtinu na utrakvistické universitě r. 1873, brzy rozšířil svou venia legendi na celý obor slovanské filologie; čtení svá konal česky. R. 1880 se stal profesorem mimořádným, 1881 řádným, potom přešel na osamostatněnou universitu českou. Na universitě i ve veřejnosti se mu dostalo koncem života vysokých poct, kdežto v nejlepších letech svého života byl za vystoupení proti R K Z kaceřován. Zemřel na Kr. Vinohradech 25. května 1907.

V mladších letech překládal Gebauer básnické ukázky z ruštiny, bulharštiny, indičtiny, od r. 1861 se účastnil redakce Riegrova Slovníku naučného. R. 1868 se počínají jeho práce jazykozpytné. Některé již ukazují k odborníku mluvnice staročeské, tak vedle článků v časopisech spisky »Příspěvek k historii českých samohlásek« (1870), »Příspěvky k historii českého pravopisu« (1871) a »Hláskosloví jazyka českého« (1877), jiné dosvědčují, že se

mnoho zabýval všeobecným jazykozpytem s hlediskem tehdy moderních, tak »Etymologické počátky řeči« (1868) a »Uvedení do mluvnice české« (1876). Studia hláskoslovná vstupují stále do popředí, jak viděti jmenovitě z hojných statí, otiskovaných v »Listech filologických«, jejichž od počátku (1874) Gebauer byl redaktorem.

Vědecký materiál Gebauerovi dodávalo podrobně a rozsáhle zkoumání památek staročeských, z nichž vzorně vydal Flaškovu »Novou radu« (1876), »Žaltář Wittenberský« (1880) a »Knihu Rožmberskou« (1880 v L. Fil.). Sem náleží také dva obranné spisy podezřelých památek, »Staročeského Mastičkáře« (1880 v Listech filolog.) a »Stč. zlomku evangelia svatojanského« (1881), z nichž tento později v podstatě vyvrácen, kdežto onen zůstává posud v platnosti. V universitních výkladech a v několika statích, uveřejněných v »Listech filologických« v l. 1874—1887 (zvl. o Tkadlečkovi, středověkých »fysiologiích«, »Jiříkově vidění«, »Radách zvířat«, Tristanu a Marku Polovi) ukazoval mladší generaci odborných pracovníků k dokonalejším cestám, jaké již před ním razil V. B. Nebeský. Místo úryvkovitých dějin české slovesnosti podával srovnávací obraz vývoje látek a genrů v středověké literatuře západoevropské a vždy znovu a znovu poukazyval k souvislosti českého a cizího písemnictví. Tímto způsobem v universitních svých čteních zpracoval soustavně dějiny starší české literatury, ale více než samo jeho dílo znamenal plodný jeho podnět. Z těchto prací vydána posmrtně jen universitní čtení »O životě a spisích Tomáše ze Štítného« (1923, péčí J. Vodehnala). Rukopisného boje se týkají zejména Gebauerovy publikace »Potřeba dalších zkoušek R K Z« (v »Athenaeu« 1886) a »Poučení o padělaných R K Z« (1888).

R. 1878 učinil Gebauer velký hláskoslovný objev zákona iotačního, r. 1883 odkryl důmýslné pravidlo o rozdílu kvalitativní a kvantitativní negace v skladbě staročeské, kterého jazykověda plodně užila i mimo hranice jazyků slovanských.

Od r. 1885 uveřejňoval Gebauer jmenovitě v »Pojednáních Král. česk. spol. nauk« větší úryvky z velké své práce o histor. mluvnici české, nejprve ukázky tvaroslovné. Pak zahájena mohutná »Historická mluvnice jazyka českého« r. 1894 »Hláskoslovím«, r. 1896 následovalo »Skloňování«, r. 1898 »Časování« (2. přeprac. vyd. 1909), kdežto »Skladbu« vydal Fr. Trávníček pohrobně až r. 1929 a »Kmenosloví« se nedostalo přes stadium materiálů. Kdežto v »Histo-

rické mluvnici« chtěl »vyčerpati všechny prameny jazyka českého a podávati výklady vědecky správné«, postavil druhému životnímu dílu svému »Slovníku staročeskému« úkol, zachytiti »všecku látku jazyka českého, dochovanou v památkách od doby nejstarší až po ustálení jazyka spisovného nového«, se zvláštním zřetelem k jazyku staročeskému až do konce XIV. věku. Ani tohoto díla nebylo Gebauerovi přáno dokončiti, v l. 1901—1903 vyšel první díl, obsahující písmena A—J, z druhého dílu vyšly jeho prací sešity až po heslo »naliti«. Dokončení Slovníka převzal, ale neuskutečnil, jeho žák Emil Smetánka s přispěním Jos. Zubatého (poslední sešit z r. 1913 sahá k heslu »nebalivost«).

Vedle děl vědeckých napsal Gebauer i velkou řadu školských učebnic, které s vzornou metodou jasně a prostě popularisují a shrnují výsledky Gebauerova badání. Jsou to »Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské« (ve II sv. od r. 1890 častěji), »Krátká mluvnice česká pro první třídu škol středních« (od r. 1891 častěji) a »Příruční mluvnice jazyka českého pro učitele a studium soukromé« (od r. 1900 dvakrát). Pozdější vydání těchto mluvnic se liší podstatně od podoby, jakou jim dal J. Gebauer sám: první dvě díla upravena, hlavně s pronikavým zřetelem k nové řeči spisovné, V. Ertlem, »Příruční mluvnici« pak přepracoval s vydatnými změnami, doplňky i opravami Fr. Trávníček. Také »Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví« (1902) jsou v prvním vydání v podstatě prací Gebauerovou; pozdější vydání se v lecčems liší od jeho zásad i od jeho usu.

Vědecký význam Gebauerův jest mnohonásobný. Důkladným studiem staročeských památek z pramenů, konaným s neznámou dotud akribií v otázkách pravopisných, hláskoslovných, grafických a textových, nashromáždil si Gebauer obrovský materiál, jež kriticky ocenil, metodicky utřídil, vědecky urovnal. Odmítaje cestu apriorních důminek a libovolných nápadů, vyvodil Gebauer z této spolehlivé látky zákony a pravidla, jsa vyzbrojen znalostí moderní jazykovědy, řeči slovanských, slavistické filologie vůbec a církevně slovanského jazyka zvláště. Popisná část, systematika řeči u něho, ducha v lecčems tomkovského, honosícího se přísnou logičností, převládala, třebaže nechybělo mu schopnosti tvůrčího jazykozpytce, jak ukazuje objev iotačního a negačního pravidla. Ač nezanedbával zcela dialektů, ač přihlížel i k etymologii, přece kladl hlavní váhu na staročestinu, kterou dovedl vzkřísiti vědecky a které

příkládal význam normativní; normalizační sklon byl u něho stále patrný. Ale v tom se jeví bližencem Palackého neb Šafaříka, že nepojímá minulost jako uzavřenou, mrtvou periodu, nýbrž v ní vidí vývoj, a dovedla-li kdy suchá látka mluvnická otvírati pohledy do kulturní dílny národní, bylo tomu u Jana Gebauera. Jemu, klidnému a střízlivému epikovi jazykových fakt, se jevil věkovitý vývoj jazyka českého jako organické dění; proto Gebauer nedovedl snést ani násilného zasahování libovolných nápadů, libůstek, puristických přepjatostí do vývoje živého jazyka, proto odmítal rozhodně apriorismus, logické konstrukce ve výkladu jazykových dějů. Jeho životní dílo, ačkoliv jest zlomkem, patří jako soustavný dějinný a popisný obraz jazyka českého k nejkrásnějším národním výtvorům doby, která jednak politicky zápasila o práva jazyková, jednak literárně vytvořila řadu vpravdě uměleckých děl právě tímto podivuhodným nástrojem jazykovým.

[Z pozůstalosti Gebauerovy otiskla jeho dcera Marie Gebauerová v »List. filolog.« 1908 úryvek jeho vzpomínek z mládí, od r. 1909 tamže jeho dopisy; zlomkem zůstaly její autentické dokumenty »Rodinné vzpomínky na J. Gebauera« (1926 a 1932). Ocenění a charakteristiku podali v »Listech filolog.« r. 1907 nekrologicky E. Smetánka po stránce filologické a Arne Novák po stránce lit. dějepisné (viz i Novákovy »Zvony domova« 1916), Jos. Zubatý v »Čech. Revue« 1907 a v »Alman. Čes. akademie« 1908 po stránce jazykovědné.]

Gebauer vynikl stejně jako učenec i učitel. Na universitě si vychoval řadu věrných žáků, většinou profesorů středoškolských, kteří buď sbírali pro svého mistra dokladový materiál v rukopisech, buď řešili otázky filologické jím nadhozené, buď pracovali podle jeho zásad v dialektologii neb v staročeském písemnictví. Zvláště horlivě po různých stránkách filologických byly zkoumány dvojce památky, na něž jako na vzor správné staročeštiny Gebauer kladl důraz, Alexandreis a spisy Tomáše ze Štítného; od nich postoupili příslušníci školy Gebauerovy k památkám náboženské reformace české, k spisům Husovým, Chelčického, Rokycanovým. Hromadně vystoupila Gebauerova škola, uctívajíc svého učitele při jeho 60. narozeninách, »R o z p r a v a m i f i l o l o g i c k ý m i v ě n o v a n ý m i J a n u G e b a u e r o v i« (1898).

Ze žáků Gebauerových nejvýznamnější a nejosobitější byl **Antonín Havlík** (1855—1925). V oboru jazykovědném učinil r. 1889 (v »List. filolog.«) důležitý hláskoslovný objev zákona jerového; v oboru staročeské filologie podal od r. 1896 (články

v ČČM.) řady cenných příspěvků k chronologii a vzájemné spojitosti staročeského písemnictví, z nichž zvláště vysvítá, že staročeské rýmované legendy předcházely Alexandreidu a že tedy nelze počátek staročeské poesie klásti před r. 1306. Všecky práce Havlíkovy vynikají materiálem hojně sneseným a důkladnou metodou filologickou. Menší příspěvky jazykové a filologické podali ze školy Gebauerovy Prokop Lang (1855—1937), Jan Pelikán (1855—1928), Matěj Opatrný (1860—1891), Ferdinand Jokl (1861—1905), Karel Novák (* 1862) a pracovník o místních jménech moravských František Černý (1867—1918), jenž uveřejnil i cenné práce z oboru kvantit.

Studie fonetické se zřeteli fyziologickými pěstoval J. Gebauer jako pomůcku poznání hláskoslovného jenom zřídka. Z jeho žáků — kromě klasického filologa Jos. Krále a fyziologa Fr. Mareše — podjal se podobných zkoumání na živé řeči české i na jazyku staročeském Ladislav Dolanský (1857—1910). Katedru universitní zaujal po Gebauerovi a v některých jeho pracích pokračoval Emil Smetánka (* 1875); od dialektologického zkoumání se obrátil k vzorným edicím památek staročeských i reformačních a k autoritativním pracím názvoslovným. Jeho vrstevník Václav Ertl (1875—1929) zkoumal nejrvé po gebauerovsku se srovnávacím rozhledem a s břitkou kritičností písemnictví staročeské, jež i s literaturou doby střední přiblížil cennými školskými rukovětni praktické potřebě. Později, za patrného vlivu Jos. Zubatého, veden i svou významnou účastí v jazykovědně popularisačním měsíčníku »Naše řeč« (v. n.), hlavně se zabral do živého jazyka i otázek puristických; výtěžky těchto prací, namnoze se odchylojící od směru Gebauerova, uložil dílem v zpracování učebnic mistrových, dílem v článcích sebraných posmrtně s n. »Časové úvahy o naší mateřštině« (1929).

Jan Gebauer sám se nevěnoval studiu dialektologickému, ač ve svých dílech materiál nářeční nepodceňoval; vynikající dialektologové z jeho školy nevyšli. Příklad dialektologické práce dával stále neúnavný pracovník moravský František Bartoš. Ale u něho nepředcházelo vědeckou práci ještě fonetické vzdělání, bez něhož se moderní studium nářečí neobejde; také transkripce Bartošova nevyhovuje již přísným naukovým požadavkům. Těmito vadami stůně česká dialektologie namnoze posud; po ruce jest hlavně hojně sebraná látka, a to valnou měrou z východní oblasti jazyka československého. Kromě Czambela a Pastrnka, dialektologů slovenských (v. níže), podali tu vý-

znamnější práce již někteří žáci Gebauerovi: Jiří Malovaný (* 1873) o nářečích hanáckých; Antonín Kašík (1876—1916) o dialektech středobečevských; Josef Folprecht (* 1879) o nářečích moravského Slovenska; Jan Loriš (1860—1920), vědecký odpůrce Gebauerův i jinak v bohemistice činný, zabýval se laštinou. O dialektologii české pracoval — a to spíše sběratelsky než filologickým rozbořem — několik badatelů starších: nářečí z moravského pohraničí zaznamenal a popsal I g n á c H o š e k (1852—1919); dialektologii jihočeskou s obecnějšími zřeteli pěstoval V a v ř i n e c J o s e f D u š e k (1858—1911); nářečí kladskému se věnoval neúnavný sběratel ústních tradicí prstonárodních J o s e f Š t ě p á n K u b í n (* 1864), jemuž ze studií jazykových zvolna vyrůstal celistvý obraz tamního lidu i kraje, nejinak než básnicky založenému J a n u F r a n t. H r u š k o v i (1865—1937, v. str. 787) z jeho prací o dialektologii chodské; z Gebauerovy školy pochází znalec jazyka na Litomyšlsku Q u i d o H o d u r a (* 1879). Pronikavější pojetí dialektologie i soustavnější její organizace náleží až době poválečné.

Gebauer sám se zabýval v počátcích své činnosti též indoevropským jazykozpytem srovnávacím a později, když se specialisoval jako gramatik český, nezapomínal ve svých hlavních dílech na tento základ. Odtud vyšly nové podněty a vzpruhy pro bohemistiku deset let po Gebauerově smrti; poutají se k bohaté osobnosti profesora filologie staroindické a jazykozpytu srovnávacího, Josefa Zubatého.

Josef Zubatý (* 20. dubna 1855 v Praze, † 21. března 1931 tamže) byl rodem Pražan a ztrávil většinu svého života, stejně jako Gebauer a Král, ve společenském i vědeckém ovzduší svého rodiště. Později než jeho vrstevníci se přihlásil ke škole mladogramatické a uprostřed ní dovedl si jeho samostatný duch, vyzbrojený kromě velké sčtlosti neutuchajícím darem kombinacím, zachovati osobitost. Vyšel z filologie klasické, ale obrátil se k filologii indské a k srovnávacímu jazykozpytu indoevropskému; tu dal dotud snahám rozptýleným organickou jednotu. Většina jeho vzorných prací ze všech oborů (hláskosloví, tvarosloví, etymologie a zvláště skladby) jazykovědy indské, srovnávací a jmenovitě z mluvnice litevské a lotyšské vyšla po německých listech a nevyzrála při fragmentárním sklonu Zubatého v celky knižní. Ale »Listy filologické«, »Časopis pro moderní filologii«, »Sborník filologický« a »Naše řeč« přinesly ukázky jeho vědecké dílny, vyznačující se nevyčerpatelnou schopností analogie a kombinace, pronikavostí kritické

kého soudu a jasnou plastičností výkladu; z nich vynikají jmenovitě »V ý k l a d y e t y m o l o g i c k é a l e x i k á l n í« (1910—1922), soustřeďující se také k jazyku českému v minulosti i přítomnosti, hlavně po stránce lexikologické a syntaktické. Tento jeho sklon posílen byl za války, když Zubatý na Karlově universitě suploval bohemistiku a když se postavil v čelo revue »Naše řeč«, věnované otázkám jazykové správnosti a ryzosti. Tehdy stanul dočasně v popředí mluvnickví českého a uvedl je na jiné cesty než Jan Gebauer, jehož přísné logistiky a systematickosti byl stejně vzdálen jako jeho sklonu k normalisování. Neoriginálnějším se Josef Zubatý ukázal jako syntaktik průkopnickými výklady o primitivních tvarech větných, které někteří jeho žáci zpopularisovali. Šíří obzoru filosofického i filologického projevil Zubatý, také výkonný i tvůrčí hudebník, některými pracemi spadajícími mimo obor jazykovědy, elegantními překlady z básnictví indického, badáním literárně dějepisným o dramate i epice starých Indů a studiiemi z buddhismu.

[Soupis prací Jos. Zubatého do r. 1926 ve sborníku »Mnéma«, vydaném r. 1926 na paměť 40leté jeho činnosti akademické; z charakteristik zvláště významná od Boh. Havránka v »Roč. Slov. ústavu« IV (1932).] Ze žáků Zubatého podali srovnávací práce jazykovědné **Josef Horák** (* 1862), autor pozoruhodné monografie o konjugaci souhláskové, a zvláště Zubatého nástupce na universitní katedře pražské, **Oldřich Hujer** (* 1880), spoluredaktor a vynikající kritik »Listů filologických«. V »Slovanské deklinaci jmenné« (1910) prokázal důvtip badatelský, a v prehistorii slovanštiny a češtiny, v »Úvodě do dějin jazyka českého« (1914), dar přehledného výkladu syntetického.

Vedle Prahy byla dlouho střediskem české slavistiky také Vídeň. Universitní katedra slovanské filologie, na níž po Slovinci Fr. Miklosichovi zasedl Charvát Vatr. Jagič, velký organisátor slavistiky, jeho slovanský seminář i jeho vědecký orgán »Archiv für slavische Philologie« (1876—1929), kam hojně psávali též filologové pražští, je sdružovaly, aby znovu řešili otázky o vlasti jazyka církevně slovanského, o vztahu slovanských řečí k tomuto jazyku, o stáří kyrillice a glagolice, o vlivu staroslověnského překladu biblického na bibli českou, vesměs to problémy, jež zaměstnávaly již Dobrovského a Durycha; řešili je i v metodě i ve výsledcích jinak než slavisté pražští.

Z čtyř Jagičovy Moravan, rodák z Kelče, **František Pastrnek** (* 1853) přešel r. 1895 z university vídeňské do Prahy jako dědic stolice Hattalovy. Pracoval zprvu v dialektologii sloven-

ské a hájil i později vytrvale jazykovou jednotu československou. Hlavně, veden svým akademickým úkolem, se zahloubal do mluvnice církevní slovanštiny, již věnoval »T v a r o s l o v í j a z y k a s t a r o s l o v ě n s k é h o« (1909 a 1912). Mnoho se zabýval otázkou cyrilometodějskou, již vedle rozboru hlaholské legendy svatováclavské náleží největší jeho práce »D ě j i n y s l o v a n s k ý c h a p o š t o l ů C y r i l l a a M e t h o d a« (1902). Vydatně pracoval i v bibliografii a dějinách slavistiky.

[Viz bibliografii jeho prací od M. Weingarta v »Čas mod. filolog.« (1913) a ocenění jeho významu z téhož pera v »Slovanském sborníku«, vydaném k jeho 70. narozeninám (1923).]

Václav Vondrák (* 22. září 1859 v Dubě u Vodňan, † 13. srpna 1925 v Brně), profesor slavistiky nejprve ve Vídni, pak na universitě brněnské, vyšetřoval se značným rozhledem, důmyslným darem kombinačním a s dalekými výhledy kulturně historickými sporné a složité památky starého slovanského písemnictví; sem hledí z prací psaných česky spisy »O m l u v ě J a n a e x a r c h a b u l h a r s k é h o« (1896), »S t u d i e z o b o r u c í r k e v n ě s l o v a n s k é h o p í s e m n i c t v í« (1903), »O p ů v o d u K i j e v s k ý c h l i s t ů a P r a ž s k ý c h z l o m k ů« (1904); významná jsou jeho vydání »G l a g o l i t y C l o z o v a« (1893) a »F r i s i n s k ý c h p a m á t e k« (1896). Ze slavistických objevů Vondrákových vyniká zjištění starohornoněmeckého vlivu na staroslověnské památky i působení orientálních abeced na vznik hlaholice; silněji a plodněji než kterýkoli ze současných filologů pražských hájil názor o mocném rozvoji řeči, písma i kultury cyrilometodějské za nejstaršího období kultury na naší půdě. K účelům studijním zpracoval německy v obsáhlých dílech mluvnici církevně slovanskou (1900 a 1912, k tomu chrestomatie s průvodním textem německým 1910, s českým 1925) a srovnávací gramatiku jazyků slovanských (ve II sv. 1906 a 1908, I. sv. znovu 1924 a II. pohrobně 1928); méně šťastná než tato přehledná kompendia jsou Vondrákovy monografické příspěvky k různým stránkám slovanské mluvnice srovnávací, zejména dvě řady studií o praslovanském přízvuku (1924) z kmetství slavistova. Podnětný jest z pozůstalosti vydaný pokus »V ý v o j s o u č a s n ě h o s p i s o v n ě h o j a z y k a« (1926). [Podrobný soupis a rozbor díla Vondrákova podal Mil. Noha v »Čas. Mat. Mor.« roč. 50 (1926), stručné kritické ocenění O. Hujera ve »Slavii« roč. 4 (1925—26), kde i zevrubný knihopis, sestavený J. Kurzem.]

Menší studie tohoto druhu (také o jihoslovanských památkách) psali dějepisec slovanských literatur a novinář J o s e f

Karássek (1868—1916), vydavatel památek církevního písemnictví slovanského, zvláště charvátsko-hlaholského i církevněslovanských legend svatováclavských, a profesor bohoslovecké fakulty v Praze Josef Vajs (* 1865), jehož hlavním dílem jest »Rukověť hlaholské paleografie« (1932). Spojen od mladých let s filologickým a literárním životem pražským, do něhož zasáhl zvláště výkladem německých kořenů obrozenské romantiky, přičlenil se po převratu k slavistům Karlovy university Jagicovec Matyáš Murko (* 1861), rodem Slovinec, nejen jako skvělý organisátor slavistiky vědecké i praktické, ale i jako příležitostný český spisovatel. Nejlepší obraz jeho rozsáhlé činnosti podávají »Rozpravy z oboru slovanské filologie« (1937, uspoř. Jiří Horák) s nejděním tématem českým.

Stranou od pražské i vídeňské školy filologické vyspěl nejpronikavější znalec řeči slovenské po M. Hattalovi, z maďarského duševního prostředí vyrůstající Samuel Czambel (1856—1909), jediný vážný linguistický pracovník Slovenska předpřevratového. V důmyslných a jednostranných spisech »Príspevky k dejinám jazyka slovenského« (1887), »Slovenský pravopis« (1891) a v obou hlavních »Rukověť spisovnej řeči slovenskej« (1902, III. vyd. 1919), »Slováci a ich reč« (1903) i v široce založené dialektologii vých. Slovenska »Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov« (1906) se pokusil dovoditi jihoslovanský charakter slovenštiny a posílití odstraňováním bohemismů její nezávislost na jazyku českém. Tento krajní separatismus vědecký, zakalený politickými tendencemi maďarisujícími, vedl k vytržení Slováků z organických kořenů, jak ukázali filologičtí odpůrci Czambelovy teorie, Fr. Pastrnek, Jiří Polívka a E. Smetánka. Lexikografie slovenská před převratem vykazuje jen praktické pomůcky od Kálala a Salvy (1896) a L. A. Mičátka (1892 a 1900).

Těž obecný jazykozpyt srovnávací našel u nás po mnohostranném diletantovi, který se vyžil vědecky na Rusi, Č. Šerclovi, pěstitele přísně vědeckého. Byl jím etnolog a jazykovědec širokého obzoru a mnohostranných zájmů, Emanuel Kovář (1861—1898), jenž kromě dvou spisů propagujících zásady školy mladogramatické, »O škole mladogramatické« (1885) a »Uvedení do mluvnice« (1891) a kromě drobného »Nákresu mluvnice starobulharské« (1889), napsal rozsáhlou práci »O původě lidské mlu-

v y« (1898), v níž bohatým srovnáním nejrůznějších větví jazykových vyložil své názory.

Soustavné filologické studium moderních jazyků bylo zahájeno teprve s rozdělením university a omezovalo se na učitele vysokoškolské a jejich žáky. Práce ty jsou hlavně do převratu v českém písemnictví vědeckém dosti řídké a střídají se i v činnosti svých autorů s hojnějšími spisy publikovanými v jazycích cizích.

Zakladatelem české germanistiky byl **Václav Emanuel Mourek** (* 20. srpna 1846 v Luhu u Přeštic, † 24. října 1911 na Kr. Vinohradech). Pražský germanista Johann Kelle obrátil pozornost svého žáka a stoupence k jazyku a písemnictví starohornoněmeckému a gotskému. V. E. Mourek, který na sebe upozornil již r. 1873 studií ze staroněmecké dialektologie a po svém příchodu do Prahy r. 1883 se přeorientoval ke škole mladogramatické, studoval na náboženských památkách starých germánských dialektů jmenovitě »makavé« otázky syntaktické, sbíraje empiricky materiál, ohledáváje objektivně veškeré doklady, srovnáváje stále se skladbou latinskou a řeckou a používáje i nových výzkumů domácích, na př. Gebauerem objeveného zákona o dvojí negaci. Vedle drobnějších prací německy publikovaných jsou hlavní Mourkova díla ze skladby tato: »Syntaxis gotských předložek« (1890), »Syntaxis složených vět v gotštině« (1893 a rozsáhlé, německy psané »Příspěvky k syntaxi staroněmeckého Tatiana« (1894—1897); v nich došel názoru o velmi obmezené schopnosti perfektivování v gotštině i mínění, že v staré germánštině nebylo souslednosti modů. Úsudky ty se setkaly ve vědě se souhlasem, jehož se dostalo Mourkovi zvláště hojnou měrou, když v pracích německy psaných prohloubil a na germánské jazyky užil Gebauerova důležitého nálezu o záporu kvalitativním a kvantitativním. Vztahy středověkého básnictví českého a německého vyšetřoval V. E. Mourek v monografickém spise »Tandariuš a Floribella« (1887) a pak přehledně v obranné přednášce (1895). Tuto germanistickou činnost předcházely u Mourka hojné práce jiné, dotýkající se jmenovitě angličtiny, v jejímž studiu byl u nás prvním průkopníkem. Sestavil dvojí slovník anglicko-český (1879 a 1896—97 ve znění stručnějším), napsal mluvnicki angličtiny pro samouky (1886 a 1889 o II sv.), podal vedle hojných studií ze staršího i novějšího písemnictví anglického, psaných v úzkostlivě konservativním duchu klasicko-idealistickém, spíše knihopisný než literárně historický »Přehled dějin literatury

anglické« (1890), překládal Smilesa, Thackeraye atd.)* Všecky práce prvního germanisty českého, jenž v životě i v názorech kulturních byl duch konservativní, podávají přístupně a klidně látku důkladně shromážděnou a jasně utříděnou. (O V. E. Mourkovi viz článek Jankův v »Čas. pro mod. filol.« 1912.)

Z jeho žáků odešel znalec gotštiny a badatel o problému negace Vilém Hurtig (1873—1895) na samém prahu dráhy. **Josef Janko** (* 25. října 1869 v Libštátě), profesor germánské filologie na Karlově universitě, vybírá si složité zjevy hláskoslovné a přihlížejce pečlivě k jazykozpytu srovnávacímu, řeší je šťastně. Z těchto studií česky jest psána nejvýznačnější rozprava »Soustava dlouhých slabik koncových v staré germánštině« (1903). Z výkladů v universitní extensi vznikl spis »Shakespeare, jeho život a dílo« (1909; do velké diskuse o Peiskerově výkladu slovanské předhistorie (v. níže) zasáhl Janko řadou kritických statí, filologických i informačních a populárním spisem »O pravěku slovanském« (1912), vzešlým rovněž z lidových přednášek. Hlavní práce Jankových zralých let jsou věnovány příspěvkům k českému slovníku etymologickému; autor je uveřejňuje v »Časopise pro moderní filologii« (od r. 1916), jehož je redaktorem; mimo etymologii cizích slov přejatých do češtiny se věnuje také výkladu jmen místních. [Soupis prací Jankových ve sborníku »Xenia Pragensia« (1929), věnovaném Jankovi k jeho 60. narozeninám (a Arn. Krausovi k jeho sedmdesátinám).]

Úsilí mladších let Mourkových o zdomácnění studia anglické řeči bylo filologickým doprovodem mnohonásobného snažení o připětí českého kulturního života do souvislosti se vzdělaností anglosaskou; myslitel T. G. Masaryk, praktik Vojta Náprstek, básník J. V. Sládek, popularisátor Jan Váňa si tu podávali ruce. Mluvnice vydali, většinou za účelem praktickým, mimo Sládka, Mourka a Váňu od 60. let A. V. Straka, J. Malý, J. J. David, L. Lošťák a zvláště šťastně František Krupička (* 1876), jenž se zasloužil o vybudování anglického studia na školách obchodních; slovníky, dvojí Mourkův a Váňův, byly nahrazeny významným velkým dílem básníka a překladatele

---

) V. E. Mourek se účastnil i redakce obsáhlého »Slovníka německočeského« (1895—1898), vydávaného pilným překladatelem a lexikografem Josefem Sterzingrem (1866). O praktické studium němčiny na školách si získali zásluhy profesori Julius Roth (1842—1904), Karel Veselík (1849—1914), Ignác Kadlec (1856—1932) a Vojtěch Hulík (1875—1936), spisovatelé metodicky cenných učebnic, cvičebnic a čítanek.

V. A. Junga (1858—1927, v. str. 731) »Slovníkem anglicko-českým« (1911), nejvýznamnějším plodem jeho pobytu na americké půdě. Skutečně vědecké práce anglicistické se vyvíjejí až v období následujícím, kdy vznikají stolice pro anglickou řeč a literaturu na československých universitách.

Romanistiku uvedl na naši universitu **Jan Urban Jarník** (* 25. května 1848 v Potštýně, † 12. ledna 1923 v Praze), žák velkého filologa pařížského G. Parise. Většina jeho prací romanistických, týkajících se jmenovitě rumunštiny, psána jest německy, česky vyšly z delších pojednání »Příspěvky k poznání nářečí albánských« (1883) a »Dvě verše starofrancouzské legendy o sv. Kateřině« (1894). Příležitostně napsal česky několik statí i druhý romanista české university, v Praze zdomácnělý Francouz **Jiří Mohl** (1866—1905), vynikající znalec latiny vulgární. Ostatní práce vyšlé z romanistického oddělení české university jsou jen kratší statí a úvahy. Úzkostlivou přesností, vyčerpáním a seřazením látky vynikají starofrancouzské a starošpanělské studie po výtce hláskoslovné Jarníkova nástupce, **Maxmiliána Křepinského** (* 1875), jenž se habilitoval prací ze starší literární historie. **Jaroslav Otakar Hruška** (1866—1929), metodik vyučování moderních jazyků, se zabýval studiiemi ze syntaxe moderní francouzštiny; jazykový statistik **Antonín Boháč** (* 1882) projevil bystrozrak v badání o románských vlivech na jazyky slovanské. Hojněji byla pěstována francouzština prakticky; první česká mluvnice frančtiny jest z r. 1847 (od I. Duchesnové), první francouzskočeský a česko francouzský slovník z r. 1875 a 1879 od Kašp. Fastra. Četné jsou česko francouzské mluvnice, učebnice, čítanky, spisy konverzační atd. Z prací těch největší jsou »Slovník francouzsko-český« (1894 a 1896) a »Slovník česko francouzský« (1898); druhý, stručnější sestavil sám pilný pracovník v metodice francouzštiny **Jan Herzer** (1850—1903), první týž ve spojení s **Čeňkem Iblem** (1851—1902); dílo druhé jest úplně zastíněno »Slovníkem česko francouzským« (1936), pořízeným na vědeckých základech od **Oldřicha Stehlíka** (* 1875). Z jiných školských romanistů, přispěvších k didaktice francouzštiny v Čechách, bud'te uvedeni **František Šubr**t (1845—1898), **Vojtěch Paulus** (* 1853), **František Vojtíšek** (1863—1918) a **Ferdinand Špišek** (* 1877), metodik o učení moderních jazyků na středních školách.

Nejrazovitější osobností české romanistiky na rozhraní badání naukového a činnosti praktické byl **Karel Skála**, publikující s

po francouzštělým pseudonymem K. Rocher (1863—1934). Vyšel z Wundta a směru mladogramatického, ale dospěl v blízkost moderních tendencí jazykozpytných ne bez působení Jos. Zubatého. Touže, aby se vědecký jazykozpyt stal aplikovanou vědou pro praktickou výuku jazykovou, založil své praktické učebnice jazyků románských (francouzštiny 1923, italštiny 1921 a španělštiny 1929), z nichž vyniká jmenovitě »Učebnice staré franštiny« (1924), na základech jazykovědných, a předpokládal od učících se znalost latiny. V posledních letech se ponořil do badání o mluvnicki románské a slovanské a uveřejnil významnou knižní monografii »Gramatický rod a vývoj českých deklinací jmenných« (1934, pohrobně). Osobním působením a mravním příkladem se stal učitelem i vzorem českých mladých romanistů, ač na universitě nepřednášel. (O něm viz jubilejní stati Weingartovy a Bubnovy v »Čas. pro mod. filol.« 1933.)

Filologie **orientálská** zůstávala dlouho v područí studia biblického na bohosloveckých učilištích (o biblistice jako části theologie katolické i protestantské viz v kapitolách o písemnictví náboženském na str. 606—607 a 1152—1160). Odtud vyšli také oba přední semitologové katoličtí, Jaroslav Sedláček a Alois Musil. Profesor východních jazyků na pražské theologické fakultě Jaroslav Sedláček (1860—1925) vydal v cizích jazycích práce exegetické i editorské, po česku pak dvě učebnice, »Základové hebrejského jazyka biblického« (1892) a »Mluvnice arabského jazyka« (1898). Semitolog a biblista Alois Musil (* 1868, v. str. 1072 a 1154) na svých rozsáhlých výzkumných, mnohdy i dobrodružných cestách, vospěl na archeologického, zeměpisného a etnologického badatele o staré i nové Arabii a předního znalce muslimského světa u nás. Hlavní jeho práce o Arabii vyšly po německu ve Vídni a anglicky v Nov. Yorku. Až po orientalistech bohoslovcích se přihlásili orientalisté světští. Ještě na utrakvistické universitě pražské se habilitoval Jaromír Břetislav Košut (1854—1880), jehož pěkné práce o Háfizovi i jiné studie literárně historické, psané s jemným smyslem pro hodnoty básnické, vzbudily naděje předčasně přervané. Vlastní organizátor orientalistiky české, **Rudolf Dvořák** (1860—1920), se nezabýval pouze Asií přední, nýbrž vedle prací z hebrejštiny a arabštiny, perštiny a turečtiny se věnoval i jazyku čínskému. Ryze filologické a literárně historické jeho práce vycházely německy, zato česky uveřejnil kulturní výtěžky svých studií. Jsou to jmenovitě básnické překlady (v. výše) a pak souborné

práce o náboženských soustavách Orientu, mezi těmito zvláště »Číňana a Konfucia život a nauka« (1889), »Dějiny mravouky v Orientě« I. Konfucius (1904). O tomto předmětu vydal i vynikající dílo v německé sbírce »Darstellungen auf dem Gebiete der nichtchristlichen Religionen« (1895 ve III. sv.). Z jeho přímých žáků se zabral Rudolf Růžička (* 1878), universitní nástupce Dvořákův, do hláskosloví a dialektologie řeči semitských, aniž zanedbával jejich písemnictví; svou činnost vyvrcholil velkorysým obrazem středního Hidžazu na úsvitě islamu, »Duraid ben as-Simma« (1925—1930 ve III sv.). František Lexa (* 1876) podal u nás první práce o jazyku a kultuře starého Egypta; zabýval se písmem, jazykem i písemnictvím démonickým, poměrem egyptštiny k jiným řečem hamitským, staroegyptským náboženstvím i čarodějnictvím a podal výsledky dnešní egyptologie populárně ve spisech: »Náboženská literatura staroegyptská« (1921, ve II sv.) a »Beletristická literatura staroegyptská« (1923). Po převratu přibyl vedle Al. Musila na Karlovu universitu mezi orientalisty badatel o řeči a vzdělanosti starých Babyloňanů a Assyřů i o písmech klínových, Bedřich Hrozný; nově se habilitovali neb literárně představili někteří žáci Dvořákovi a Růžičkovi; horlivě pěstována také indologie; pro laické čtenáře pořízena knihovna ukázek z moudrosti a poesie východu (v. n.).

Po dlouhá léta byly jediným orgánem jazykovědy české »Listy filologické«, kde v redakci r. 1896 přibyli Fr. Pastrnek (do r. 1902) a r. 1899 Jar. Vlček (do r. 1919) k Janu Gebauerovi a r. 1906 Frant. Groh (od r. 1899 spoluredaktorem) k J. Královi [r. 1913 přibyl O. Hujer, v l. 1920—1928 byl spoluredaktorem Jan Jakubec; v l. 1920—1933 řídil část klasickou Ot. Jiráni, jehož nástupcem jest nyní B. Ryba, kdežto liter. historickou část českou od r. 1929 řídí Mil. Hýsek]. K nim přibýly později dva listy: »Časopis pro moderní filologii« (od r. 1911 za redakce Jana Máchala, Josefa Janka a Prokopa Haškovece, které vystřídali Em. Smetánka a Mil. Weingart pro slavistiku, Jos. Kopal pro romanistiku a jež doplňuje Vil. Mathešius jako redaktor anglistický) a »Sborník filologický« (od 1910 vedením III. třídy České Akademie pro filologii veškeru); v obou vedle prací jazykovědných jsou otiskovány i příspěvky literárně dějepisné.

Klasická filologie od doby Kvíčalovy pěstována vedle slavistiky nejhojněji. Převaha klasických řečí nad ostatními naukami na gymnasiích působila příliv mladých sil na universitu, kdež hned po rozdělení zřízeny dvě stolice pro klasickou filo-

logii a kdež se velmi záhy organisovaly klasické semináře. Profesory těch kateder byli Jan Kvíčala a Josef Král; k nim přibyli záhy jako docenti latinista Robert Novák a archeolog Hynek Vysoký. Většina prací klasicko filologických vyšla ze seminářů universitních, jejichž vychovanci i za středoškolského působení pracovali dále, ukládající své studie buď v programech gymnasiálních, buď v orgánu filologického badání i souzení v »Listech filologických«.

Jako v čele filologie české Jan Gebauer, tak v čele klasického studia u nás stanul v této době Josef Král. Jeho odluka od Jana Kvíčaly, dotavadního vůdce klasické filologie české u nás, znamenala pokrok. Josef Král obhájil proti pohodlnému tradicionalismu Kvíčalovu právo vědecké kritiky, za níž posuzovatel stojí celou svou osobností; vedl ke skepsi v příčině ustálených a vžitých dogmat; i za cenu nedostatečného ohlasu a ocenění se prohlásil důsledně pro pěstování celého oboru vědního mateřštinou; přihlédaje k anglickým, francouzským, vlašským a ruským pracím, snažil se odvésti klasické studium z výlučného područí německé vědy; přijal jazykozpyt, v duchu školy mladogramatické pojímaný, v okruh klasické filologie; pěstoval zanedbávaná odvětví metriku, bájesloví; sleduje výkopy a literární objevy na půdě antické, postaral se, aby nebyla probírána stále táž témata, nýbrž aby kladeny a řešeny byly nové problémy; nepřeje ledabyly feuilletonistickému psaní o kultuře starověké, vlastnímu srdci tak drahé, podal sám vzory popularisace poznatků klasicko filologických. Tento uvědomělý průkopník nových směrů byl rázovitou osobností. Za každou statí, vyčerpávající nejen předmět, ale i celou jeho rozsáhlou literaturu až na dno, zvedal se temperamentní, útočný a výbušný duch, druhdy nespravedlivý a stranický, jindy jednostranně normalisující, hájící své zásady bezohledně a ostře, ztotožňující se svou prací svou bytostí, jež jako vítr vanoucí na klasické půdě boří a kácí, ale očišťuje a ozdravuje. I po smrti Králově žila česká filologie klasická, jíž zatím ubylo přízně ve veřejnosti, namnoze z podnětů Králových.

Josef Král (1853—1917) se narodil 18. prosince 1853 v Praze, roku 1880 se habilitoval na utrakvistické universitě, roku 1883 přešel na universitu českou a roku 1884 byl jmenován profesorem mimořádným, roku 1893 stal se profesorem řádným. O cestách do vlasti klasického starověku a do Egypta podal řadu svěžích obrázků cestopisných. Zemřel v Praze 17. září 1917. Jeho čelné práce, kromě vzorných překladů z řečtiny (viz svrchu), spadají do oboru kritiky a exe-

gese textové zvláště platonské, metriky, mytologie a archeologie. (Akademická jeho čtení o »Státním zřízení římském« vyšla posmrtně r. 1920 v úpravě Vlad. Groha.) Hlavním dílem jeho života jest »Řecká a římská rhytmika a metrika«, z níž r. 1890 vyšla řecká rytymika, r. 1906 a 1911 první i druhý, r. 1913 třetí svazek řecké a římské metriky; tu vychází Král z důležitého principu o dvojitosti řeckého přízvuku (musikálního a exspiratorního) a rozbírá na tomto základě celý metrický, vysoce složitý život básnictví starověkého s úžasnou a vždy kritickou znalostí příslušné literatury. Po bok tomuto dílu se řadí obsáhlé pojednání »O prosodii české«, podávající vlastně historický vývoj české prosodie. V l. 1893—1902 vycházelo v »Listech filologických«, r. 1909 zkráceně vydáno v »Světové knihovně«, úhrnně s některými dodatky, jmenovitě polemickými, týkajícími se účasti Jungmannovy v prosodickém sporu i prosodie básní Erbenových, až posmrtně r. 1923 péčí Jana Jakubce. V něm se snažil Král, duch přísně a příkře normalisující, dokázati, že čeština připouští jedině prosodii přízvuchnou a nikoli též časoměrnou, a nastínil zevrubný obraz nejen prosodického rozvoje českého, ale i historii českých sporů prosodických. Jeho spis, vyvolavší prudkou polemiku a vývojem předstižený, se řadí k důležitým revisionistickým studiím období positivistického. Cenné knihopisné a filologické příspěvky k dějinám českého humanismu uveřejnil v »Listech filologických«, »Sborníku filologickém« a »Památníku Gebauerově« (rozebral a pak i vydal Campanovo drama »Břetislav« a Aquilovu biblickou hru o Tobiaši, řecké básnictví humanistické v Čechách a slovesnou činnost humanistických profesorů university Karlovy); znalec metod klasické filologie doplňuje tu bedlivého sběratele materiálu.

Samostatně vyšly od Krále ještě pečlivé edice řeckých klasiků, ovládnuvší textový materiál úplně a kriticky, některé školské učebnice v nové úpravě a pak na počátku dráhy populární spisky z oboru archeologie klasické: »Nálezy Schliemannovy v Tiryntě a v Mykenách« (1879), »Archeologické nálezy na Kypru« (1882), »O tanci antickém« (1884) a »O scenerii řeckého divadla« (1888). [K šedesátým narozeninám Královým vydali jeho žáci »Sborník prací filologických« (1913) s knihopisem Králových prací od O. Jiráňho, ocenění od Frant. Groha v »Alman. Čes. akad.« (1918) a od Fr. Novotného v »Pracích II. sjezdu klas. filol. v Praze« (1931).]

Mezi stoupenci a žáky Královými zvláště vynikl **František**

Groh (* 1863), od r. 1899 docent, v l. 1905—1933 prof. Karlovy university, v l. 1899—1919 spoluredaktor »Listů filologických«. Vedle přechetných recenzi a článků — z nich vynikají příspěvky plautovské a rozbor Aristotelovy »Ústavy athenské« — vydal větší popisné práce z oboru klasického starožitnictví a místopisu »Řecké divadlo« (1909) a Topografie starých Athén« (1909—1913), pak v nové vědecké úpravě Saskovu »Mythologii Řekův a Římanů« (1898). Jako dlouholetý a didakticky příkladný profesor Karlovy university rozšířil filologické studium na ní o epigrafiku. (K jeho 70. narozeninám r. 1923 vydán »Sborník prací filologických« s bibliografií jeho spisů.) Znalec klasické archeologie a umění, nadaný též duchem básnickým, královéhradecký profesor **Ladislav Brtnický** (1858—1936), zpracoval analogicky k práci Grohově »Topografii starověkého Říma« (1925); odborníkem ve sporných otázkách písemnictví a bájesloví římského byl **Jan Brant** (1868—1925). Z druhého pokolení žáků Králových publikovali práce nejvýznačnější důmyslný duch kritický a kombinační **Ferdinand Hoffmeister** (1875—1936) a jemný milovník kulturně složitých jevů v antických dějinách i literárních **Karel Müller** (* 1875). Z nich se stali Královými nástupci na Karlově učení **Karel Wenig** a **Otakar Jiráni**. **Karel Wenig** (* 1878) počal přímo v učitelových stopách studii metrickými, překlonoil se pak k dějepisu římské slovesnosti a vydává rozsáhlé »Dějiny řečnictví řeckého« (III díly 1916, 1923 a 1936); popisná metoda a přílišný zřetel k literatuře předmětu nedovolily mu proniknouti k podstatě jevů; pro vztahy antiky ke kultuře moderní smyslu nemá. Jinak všestranný **Otakar Jiráni** (1879—1934), vedle Groha v l. 1918—1934 profesor klasické filologie na vysokém učení Karlově a po Fr. Grohovi redaktor »Listů filologických«. V počátcích se zabýval jako jeho učitel studii bájeslovnými a kromě toho pozdním písemnictvím antickým; za hlavní úkol si vytkl zpracovati ve stopách Zubatého »Skladbu jazyka latinského: (1915). Synthetický ráz mají kromě »Řecké a římské vzdělanosti ve vývoji evropském« (1921, v. i n.) literárně historické obrazy písemnictví a ducha latinského, »Slovesné umění starého Říma« (1925) a »Vergilius. Život a dílo« (1930). Jemné jsou jeho překlady poesie antické, Musaia Apuleia, Euripida, jmenovitě však Horatia; důvtipem vyniká jeho rozbor antických dram Vrchlického a poměru J. Hollého k antice. Sem řaditi jest i autora školských »Dějin řecké literatury doby klasické« (1898) V á c

la v a Sládk a (1858—1933) a historika starověku Emanuele Peroutku; o tomto i o jeho protichůdci J. V. Práškoví viz při literatuře dějepisné.

Skrovnější činnost než škola Králova rozvinuli stoupenci Kvíčalovi, kteří se vždy soustředili na užší okruh práce odborné, nepěstovali kritiku, neudržovali styků s ostatním kulturním životem českým; v letech 1895—1904 ukládali své práce v »Českém museu filologickém«. **Robert Novák** (1853—1915) od r. 1882 docent, od r. 1889 profesor universitní, se zabýval výhradně latinskými prosaiky, které vydával s úzkostlivou kritikou tekstovou, rozbíral gramaticky a stylisticky, opatřoval novými konjekturami, založenými na pečlivě sebraných analogiích a paralelách. Většinu svých vydání vyzbrojil latinskými úvody, také četné úvahy psal korektní, elegantní latinou. Česky uveřejnil z větších publikací »Gramatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula« (1892) a »Mluvnicko-kritická studia k Liviovi« (1894). **Hynek Vysoký** (1860—1935) od r. 1889 docent, od r. 1905 profesor klasických starožitností na universitě, napsal většinu svých mikrologických příspěvků z klasického starožitnictví do *Ottova Slovníku naučného*, samostatně vyšly monografie »Epidaurus« (1905) a úzkoprse pojatý »Praxiteles« (1909).

Mezi popularisátory řeckých dějin kulturních vynikli **Karel Cumpfe** (1853—1931), autor »Kulturních obrázků ze starého Říma« (1890) a »Kulturních obrázků ze starého Řecka« (1895), i **František Ruth** (1854—1926), jenž pro studenty napsal »Bájesloví řecké i římské« (1899).

O ceně antické vzdělanosti pro náš duševní život a zvláště i pro národní písemnictví častěji bylo u nás rokováno; nejrůzněji v dobách, kdy chystána přeměna vzdělání středoškolského, v němž v 20. stol. prvek klasický jest na žalostném ústupu. Starší pokolení vidělo v římské a řecké kultuře nezbytné východisko všeho vzdělání i školského vyučování a nacházelo i v našem básnictví, na př. u Vrchlického, mocnou posilu pro svůj názor. Klasičtí filologové nemínili ustoupiti ani o krok z državy vytvořené novohumanismem a udržované gymnasiem starého typu; toť stanovisko Josefa Krále. Ale postupně pronikalo ve veřejnosti poznání dvojí, jednak že duševní život mládeže dlužno uvéstí v těsnější souvislost s literární a uměleckou kulturou moderní, na niž pohled ve školách dotud zastírán jednostranným pěstěním antického světa, jed-

nak že vedle duchovědných prvků třeba dbáti při vzdělávání dorostu veškerého vydatněji i živlu přírodovědného a technického. Názor tento si zjednával víc a více souhlasu v období realistickém a po něm; zvláště osobnost T. G. Masaryka, ač sám začal jako filolog klasický a v lecčems lnul k světu platonskému, a hnutí socialistické přispěly názoru tomu vydatně. V písemnictví literární kosmopolitismus naléhavě doporučel pěstění moderních řečí i slovesných kultur. Vedle toho přibývalo významných spisovatelů i kulturních činitelů, kteří se dobře obešli bez průpravy klasické a vyrůstali výhradně z moderního poznání přírodopisného a technického. Opouštějíce novohumanistický monopol vzdělání klasického ve školství, hledali i horliví milovníci a zastánci antiky (významně zvl. Fr. Drtina) v kultuře staroklasické nikoli východisko, nýbrž jednu ze složek vzdělanosti moderní, i jali se obezřetně upozorňovati na ty její části, jež pro novodobého člověka a zvláště Čecha jsou živé a plodné. To se projevilo zvl. r. 1907 a 1908, kdy na straně antiky stanuli vedle básníka římských ctností a protikřesťanského stoicismu, J. S. Machara, filosoficky a umělecky založený klasický filolog Em. Peroutka a moderní kritik F. X. Šalda, kdežto proti antické vzdělanosti a jejímu pěstování na střední škole se postavili v duchu průměrného pokrokářství pozitivistický myslitel Fr. Krejčí a sociolog Em. Chalupný. (Viz Macharův spisek »Antika a křesťanství« 1919, Peroutkovy stati v »Naší době« 1898 a 1907, v »Čech. Revue« 1907 a v »Novině« 1908; Krejčího úhrnný článek v »Čech. Revue« 1907, Chalupného knížечku »Antika a moderní život« 1908.) Podníceni příkladem ruského klasického filologa T. Zie-liňského (jeho spis »Starý svět a my« přel. Fr. Novotným do češtiny 1910), probrali soustavně celý shluk těchto otázek a sporů dva vynikající zástupci klasické filologie u nás ze školy Královy: Ot. Jiráni s obecnými zřeteli kulturními ve spise »Řecká a římská vzdělanost ve vývoji evropském« 1921 a Fr. Novotný (v. o něm níže) nejprve s užšího stanoviska školského a mluvnického v brožuře »Latina a řečtina na střední škole« (1919), později s pronikavým zorem kulturně filosofickým v řadě essayů »Gymnasion. Úvahy o řecké kultuře« (1922), kde poukázal na princip omezení v řeckém životě i umění jako na úhelný kámen světa antického, hodný, aby ho bylo použito i při výstavbě vzdělanosti moderní.

[Pomůcky k poznání vědecké literatury filologické v. na str. 622; v uvedeném tam svazku »Osvěty« promlouvají o germanistice Jos. Janko, o romanistice Jos. Dvořák, o anglicistice Ot.

Vočadlo a o filologii orientální J. Rypka a Boh. Straka. Kri- tickou syntésu slavistiky v tomto období podává Vil. Mathe- sius v stati »Slav. Rundschau« I, 1929].

13. Vývoj literárního dějepisu od let osmdesátých.

Filologická a knihopisná metoda, již užíval a v soustavu uvedl čelný literární dějepisec předchozího období, Josef Ji- reček, ovládala literární dějepis český až do počátku let deva- desátých. I trpěly všechny monografické i úhrnné práce dlouho dvěma základními nedostatky: nezařazovaly slovesných zjevů do souvislosti domácího i mezinárodního vývoje a nehledaly za knihami osobností a ideí, za osobnostmi ani dobových typů ani hromadných proudů. Nejbezpečněji se cítila tato metoda při líčení doby střední české literatury, v němž Josef Jireček rovněž byl mistrem, a kde podána řada cenných prací. A n t o- nín Truhlář a jeho starší jmenovec Josef Truhlář, u kterého již se jeví některé znaky gebauerovského postupu literárně-historického, vyšetřili takto mnoho závažných fakt hlavně z dějin českého humanismu; pilně se této metody při- držovali také komeniolog a vůbec pracovník o předbělohorské literatuře J. V. Novák a badatel v starší slovesnosti F e r d. Menčík; též Fr. Bílý, jeden z nejstarších žáků Gebauer-ových, tkví vlastně v ní, ale vnášeje ji do studia písemnictví obrozeného, doplňuje ji hledisky literární kritiky. Když to- hoto postupu užil F r. Bačkovský při soustavném a ne již úzce monografickém vylíčení zjevu tak složitého, jako jest slovesné obrození národní, ukázala se však očitě nedostateč- nost metody, hromadící mechanicky zevní fakta beze spoji- tosti a výkladu.

Obrat byl signalisován jako již u V. B. Nebeského při srovnávacím studiu slovesnosti staročeské, jež na počátku své filologické dráhy horlivě konal J a n G e b a u e r, zabý- vaje se jak dějinami látek, tak slovesných druhů v obecné souvislosti evropské; utřídění památek staročeských s tohoto hlediska jest jeho dílem. Přední žák Gebauerův, J a r o s l a v V l č e k, domyslně, co učitel napověděl, a postoupil dále. V du- chu německého historika literárního Hermanna Hettnera pře- podstatnil české literární dějiny ve vývojovou historii vůdčích dobových proudů, v složitý a barvitý obraz celistvé kultury národní; v tomto podání po gollovsku organicky zařazen náš duchovní, literární a kulturní vývoj do spojitého postupu vzdě- lanosti západoevropské. Jaroslav Vlček vyzkoušel své síly na

dvojím podání dějin literatury slovenské, jejíž historiografii od samých základů sám vytvořil, a hned na to se obrátil k velikému úkolu pragmatických dějin literatury české od prvních počátků až do let 60. V dějinách literatury staročeské spojil v podstatě na výkladech Gebauerových a s důsledností vymýtil z písemnictví českého po prvé v souvislém podání vše, co souviselo s rukopisnými podvrhy. Živosti a svérázu přibývalo jeho dílu, stále se rozrůstajícímu a prohlubujícímu, čím se blížilo období reformačnímu; myšlenkově se tu hlásilo pojetí Palackého, vědecky a metodicky bylo však doplněno novými výzkumy Gollovými; slovesný výklad některých reformačních památek tu po prvé náležitě oceněn literárním historikem, který nikde netají svých sympatií pro stranu protikatolickou. Daleko více než XVI. a XVII. stol., k jejichž vyčerpávajícímu vylíčení Jar. Vlček nedospěl, vábilo ho období, příliš vědou zanedbávané, perioda dovršené katolické protireformace a s ní současného slovesného i národního úpadku. Pro její myšlenkové a formální hodnoty nejevil sice badatel valného porozumění, ale na látce, kterou, leckdy polemicky, prozkoumal, vyvracel převládající názor o úplně přervané národní i kulturní tradici a vyhledával důmyslně slabounké kořínky dalšího vývoje.

To bylo průpravou k hlavnímu oddílu dějin Vlčkových, k výkladu národního a literárního obrození. Pochopení velkého tohoto hnutí prohlásil T. G. Masaryk, jenž sám podnětně přispěl k rozboru myšlenkových jeho proudů, za nezbytnou podmínku k ujasnění našeho národního programu vůbec. Palestrou literárně-historického studia doby obrozenské byl spor rukopisný, jehož se mezi odpůrci pravosti Rukopisů účastnili všichni téměř význační pracovníci literárně-dějepisní. Diskusí mezi Masarykem na jedné, Kaizlem a Pekařem na druhé straně, zda náboženská humanita, navazující vědomě na českou reformaci, či moderní idea národnostní s humanismem liberálním byla hybnou silou našeho obrození, osvětlena dějinná filosofie obrozenského hnutí. Tu se skrývala ještě jiná závažná problematika: Bylo národní obrození české organickým pokračováním tradice domácí, oplodněným duševními vlivy cizími? Či bylo hlavně odleskem cizích ideí, západních a slovanských, přizpůsobených poměrům českým i s jejich opožděním za obecným vývojem kulturním? Jaroslav Vlček s Janem Jakubcem, opíraje se namnoze o práce Slovince Murka, odpověděli kladně na otázku druhou. Naopak Josef Hanuš přisvědčil otázce první a v monografických studiích o vědě a slovesnosti české

v XVIII. stol. prokazoval, kterak se v obrození projevovala i domácí jazyková a historická tradice; názory tyto domyslíl a ucelil pak J o s e f P e k a ř, užívaje však spíše látky z dějin politických a kulturních než slovesných. Drobnějšími příspěvky Vlčkovými, Hanušovými, Máchalovými, Krausovými a jejich žáků objasněny sporné otázky našeho duchovního života na rozhraní XVIII. a XIX. století, sneseny z cizích literatur obdoby k zjevům našeho probuzení, a jmenovitě doba osvícenská s ústřední velkou osobností Josefa Dobrovského oceněna ve svém významu pro obrodný proces; naopak Jungmann se svou družinou posunut neprávem v pozadí.

Názor o podstatě našeho národního obrození, vytvořený tímto badáním, jeví se nejúplněji v životním díle Vlčkově, které zůstalo torsem, a v úhrnném 4svazkovém díle, redigovaném zprvu Jar. Vlčkem, pak J. Jakubcem a vytvořeném jmenovanými dějepisci literárními, »L i t e r a t u r a č e s k á d e v a t e n á c t é h o s t o l e t í« (1902—1907; z nov. vyd. první 2 sv. 1911 a 1917), které rovněž uvázlo v zlomku. Tu se ukázalo, že každý z hlavních spolupracovníků, spojených celkovým pozitivistickým názorem, má svou metodu, své přednosti, své nedostatky. Převaha vědního, zvl. filologického a historického rozhledu nad schopností uměleckého vciťování jest u všech patrna; v slovesných dílech přeceňují náplň ideovou na úkor básnické formy; závislosti na cizích předlohách a vlivech věnují větší pozornost než osobitému tvůrčímu aktu básnickému; osvícenský racionalismus, nepřítivný veškeré romantice, ale i zjevům náboženským, je stále doprovází. Odkazují-li Jar. Vlček a Jan Jakubec a vedle nich Arn. Kraus především k německému myšlení a písemnictví jakožto k ideovému východisku našeho obrození, upozorňuje Jan Máchal ve shodě s V. Jagicem, Vlad. Francevem a později s M. Szykowským k vlivům slovanským; Jos. Hanuš, podepřený autoritou Pekařovou, vyvozuje důmyslně mnohé zjevy z původní tradice domácí. Jar. Vlček, mistr sytého, vkusného, až preciosního slohu, jest šťasten ve všeobecných konstrukcích i v názorných charakteristikách; střízlivému Janu Jakubcovi se daří historicky průkazné obdoby; Jos. Hanuš zřídka překonává metodu knihopisnou a ovládá učenecké dějiny, těže z nich hojně pro výklad literatury; Jan Máchal, skladný dějepisec literatur slovanských, jemuž často uniká pragmatická spojitost a jenž se marně pokouší o charakteristiky osob i dob, trpělivě shledává látkovou filiaci a vyšetřuje závislost odvozených zjevů na předlohách. Všichni tito učenci přihlédají přímo k pramenům, a odtud plyne i jejich požadavek,

aby díla novočeské literatury byla vydávána kriticky v původním znění s textovým aparátem, pokud možno ve formě nejpůvodnější, nikoli však v otrockých otiscích. O něco podobného se pokoušel několikrát již Fr. Bačkovský, ale nedošel cíle. R. 1904—1920 vycházela za redakce Jar. Vlčka sbírka »Čeští spisovatelé XIX. století«, která zahrnuje díla Fr. L. Čelakovského, K. Havlíčka, B. Němcové, V. Háška, K. H. Máchy, K. Sabiny, G. Pflagra Moravského. Ještě přesněji plní úkol vědeckých vydání novočeských textů od r. 1917 »Novočeská knihovna« III. tř. České akademie, kde vyšly Puchmajerovy almanachy a práce Hekovy, Hankovy, Lindovy, Ant. Marka a Staškovy; edice Jakubcovy tu vynikají úplností i přesností.*) K Jar. Vlčkovi a jeho vrstevníkům druží se škola mladších dějepisců literárních, kteří učitelův postup doplnili jednak pronikavějším rozborem stránky umělecké, jednak zevrubnějším ohledáním látek a pramenů; hlavní její působení spadá do období následujícího. Jenom Ferd. Strejček, horlivý pracovník v literatuře od obrození po dobu »Ruchu« a »Lumíra«, rozvil se plně již před převratem. Z mladších Vlčkových vrstevníků Jan Kabelík a Stan. Souček, horliví pracovníci v dějinách regionálního písemnictví na Moravě, prokázali se rázovitými osobnostmi. Také na Slovensku se stal Vlček podněcovatelem zkoumání literárního, jež tu pokračovalo v jeho stopách, onde pracovalo reakcí proti němu.

Všichni tito badatelé, v mládí svém vesměs žáci Gebauerovi, vyšli z filologické průpravy, ale pokusili se, tu s větším, tu s menším zdarem, doplniti neb překonati ji historickou metodou. Důsledným filologem ve všech pracích zůstal Václav Flašhans, zprvu věrný stoupenec, dočasně však odpůrce Gebauerův a jeho školy. Sporné otázky z pomezí filologie a literárního dějepisu staročeské i reformační doby lákají zvláště jeho badavého ducha a dovádějí ho k významným nálezům i výkladům; problémy, položené Janem Gebauerem, staví často do nového světla; studium literární činnosti M. J. Husi, jehož díla vydával, děkuje mu za mnoho objevů; z pracovníků o písemnictví husitském, kteří za podnětů Gebauerových, Masarykových i Gollových se osvědčují dílem vydavatel-

*) Literárně historický základ mají i dvě knihovny, určené studijním potřebám gymnasijsním, jež přinášejí pečlivou revisi textovou, cenné úvody a poznámky: »Sbírka souvislé četby školní« (od r. 1910 red. Ferd. Strejčka) a »Světla« (od r. 1912 red. K. Velemínského, později řiz. Jana Čeňka); počet podobných knižnic se po převratu rozmnožil.

sky, dílem editorsky, nikdo se mu v duchaplné kritičnosti nevyrovná.

V řadě otázek literárně dějepisných, hlavně o slovesnosti staročeské, v dějinách literatury obrozenské, v boji rukopisném bylo třeba přihlídati k vývoji písemnictví německého. Tím byl vytčen českým germanistům důležitý úkol, aby vyšetřovali vzájemné vztahy písemnictví českého a německého i pracovali o dějinách kulturní výměny mezi oběma národy zároveň sousedními i nepřátelskými. Všestranně provádí úkol ten žák schererovské školy, **Arnost Kraus**, jenž kriticky objasnil řadu sporných otázek od pokřtění Čech do XIX. věku a zvláště obsáhlým dílem vyčerpал látkové vztahy obou literatur.

Jan Gebauer stále poukazoval na širokém základě slavistickém k důležitosti literárního studia srovnávacího jak v oboru lidové tradice, tak v okruhu staršího písemnictví umělého, a to i po stránce látkové i po stránce slovesné formy; tím se stal po V. B. Nebeském prvním pěstitelem t. zv. literatury srovnávací u nás. Jeho podněty spojil s metodickým vlivem Pypinovým a Veselovského slavista širokého rozhledu a působení, Jiří Polívka, zakladatel vědeckého studia pohádkoslovného, objímajícího celou oblast slovanskou, ale přihlížel k tradičnímu písemnictví světovému vůbec; nezanedbával však ani slovanské slovesnosti umělé, jejíž soustavný historický obraz podal jeho universitní kolega **Jan Máchal**. Po boku Polívkově se do pohádkoslovného studia zabral **Václav Tille**, který systematicky a kriticky zpracoval celou látku českou, nezanedbávaje ani jiné stránky tradice lidové a jejího odrazu v produkci knižní. Pěstoval různé obory srovnávacího studia i zasáhl do různých oborů písemnictví a divadla s hledisek estetických. Tato převládají v jiných pracích literárně dějepisných, zvláště z literatury francouzské a anglické, jež zhoustly až v období následujícím, namnoze za vlivu kritika **F. X. Šaldy**.

Tento obecný přehled historický doplňují data životopisná a bibliografická.

Silný vliv na metodu i předmět studií starších historiků literárních měla klasická filologie. **Antonín Truhlář** (1849—1908), dlouholetý profesor jičínského a pražského akademického gymnasia, posléze ředitel tohoto ústavu, zahájil svou činnost překlady z latiny, zvl. z Ovidia, pak po několika rybičkovských životopisech národních buditelů sestavil (1884—1887) soupis českých překladů ze starověkých literatur, nato ve velké řadě

statí, Jirečkovým způsobem psaných, studoval střední dobu české literatury se stálým zřetelem k humanismu. Humanismus se stal konečně vlastním oborem jeho studií; jemu věnoval vzorné, objavitelské vydání »Jana Akrona Albína Ezopových Fabulí a Brantových rozprávek« (1901) s obsáhlým úvodem, pak kromě četných statí, zvl. též o Zikm. Hrubém z Jelení, hlavní dílo svého života, abecedně sestavenou »Rukověť k písemnictví humanistickému v Čechách a na Moravě ve stol. XVI.« (1908 vyšel první díl, obsahující asi čtvrtinu díla; K. Hrdina vydal r. 1918 doplňky k I. d. a chystá další díly). Ve všech těch pracích — časopi-secké práce Truhlářovy vycházely hlavně v Prusíkově »Kroku«, v »Č. Č. Musea« a v »Čes. museu filol.« jeví se hojnost materiálu neúnavně sebraného, důkladnost bibliografická, ale i nedostatek hlubšího proniknutí a srovnávacího pojetí. (Viz Arna Nováka »Příspěvky k dějinám českého humanismu« v »Listech filolog.« 1909.) Těmito vadami trpí i úhrnné práce Truhlářovy: spolehlivé a obsažné dějiny středověké literatury české v Otto-vě Slovníku, zběžný obraz českého písemnictví v německém díle »Oesterreichisch-ungar. Monarchie« a školský »Výbor z literatury české nové doby« (1886), jenž s knihou Pelikánovou a Grimovou od r. 1886 nahrazoval zastaralou již 3dílnou antologii Jirečkovu.*) (O Ant. Truhlářovi viz zvl. Flajšhansův nekrolog v »Alm. Č. Akad.« z r. 1909.)

Časově před Antonínem Truhlářem, ale metodou o něco modernější, zabral se starší jeho jmenovec **Josef Truhlář** (1840—1914) do dějin českého humanismu, z něhož líčil hlavně období starší s výhledy na rozvoj humanismu za hranicemi. Vedle dvou soustavných prací, »Počátky humanismu v Čechách« (1892) a »Humanismus za krále Vladi-

*) Dnes i trojdílná antologie Pelikánova, Grimova a Truhlářova, jež od r. 1886 vyšla ve 3 vyd., zastarala a jest nahrazena jednak čtyřdílnou »Čítankou pro vyšší třídy škol středních«, uspořádanou Václavem Ertlem, Jos. Grimem, Jar. Vlčkem a Janem Máchalem (po prvé 1910—1913), jednak trojdílným »Výborem z literatury české« (1907—1909) od J. V. Nováka. K těmto výborům se druží jako studijní pomůcky dvojce úsečné dějiny literární v nárysu: »Stručné dějiny literatury české« prací V. Ertla, E. Smetánky a Jar. Vlčka, vydané péčí Stát. knihoskladu, a podle škol. osnov učleněná »Rukověť dějin literatury české« od V. Ertla, Alb. Pražáka a J. Menšíka. Pro ústavy učitelské sestavili »Přehledné dějiny české literatury« Ferdinand Písecký, později zároveň s přehledem látky mluvnické Tom. Glos a Al. Gregor, pro školy obchodní upravili přehledy literárně dějepisné jednak František Mejsnar, jednak Josef K. Šlejhar, Petr Zenkl a Gustav Pallas.

slava II.« (1894), patří sem ještě vydání »Listáře Bohuslava z Lobkovic« (1893) a »Dvou listářů humanistických« (1897). V posledních letech se věnoval Josef Truhlář, dlouho kustos pražské universitní bibliotéky, vědecké katalogisaci rukopisů knihovny klementinské i vydal »Catalogus codicum manu scriptorum latinorum« (II d. 1905 a 1906) a »Katalog českých rukopisů universitní knihovny pražské« (1906). Jako studia Josefa Truhláře vycházela namnoze z důkladné odborné znalosti svěřené jemu knihovny klementinské, tak čerpal Ferdinand Menčík (1853—1916) pro své práce bibliografické a literárně dějepisné hojně z dvorní knihovny ve Vídni, jejímž byl úředníkem. Vedle četných vydání památek staročeské literatury slovníkářské, biblické a divadelní a některých spisků populárních vyšly od něho studie k českým dějinám reformačním, k pozdějšímu humanismu, k různým stránkám národopisu a zvláště dva příspěvky k srovnávacímu písemnictví látkovému, »Česká prorocství« (1878) a »Rozbor legendy o sv. Kateřině« (1881), sbírka drobných článků k dějinám starší literatury »Rozmanitosti« (1880), významné »Příspěvky k dějinám českého divadla« (1895); pěkná studie z dějin slavistiky »Jiří Ribay« (1892) řadí Menčíka, dříve lektora češtiny na universitě vídeňské, charakteristicky mezi vídeňské slavisty. Studiem a vydáváním středověké slovesnosti české, jmenovitě kazatelské a slovníkářské, zabýval se horlivě po celý život spoluautor tohoto spisu, Jan Václav Novák (1853—1920), jenž v mladosti pěstoval též drobnou literární kritiku, písemnictví pro mládež a slovesnost didaktickou. K stáru se soustředil na studium Komenského, jehož některé hlavní spisy, zvl. české, kriticky vydal a monografickými rozbory osvětlil; jeho životopis J. A. Komenského, jež dokončil Jos. Hendrich (1920—1932), vydán byl až posmrtně; také v něm, jako ve většině prací Novákových, převládá detail nad pojetím a popis nad rozbohem i výkladem; žádoucí přesnosti se jeho pilným edicím nedostává.

Literárně-historické práce, prováděné starší metodou filologickou, ne však beze zřetele k dějinné souvislosti, jsou složkou v mnohostranné činnosti zemského školního inspektora pražského **Františka Bílého** (1854—1920). V Praze se stal brněnský rodák a vychovanec Bartošův a účastník »Zory« žákem Gebaurovým, ale rodné Moravě se neodcizil. Byl z nejhrořlivějších kritiků »Hlídky literární«; býval s Leandrem Čechem považo-

ván za předního zástupce t. zv. kritiky moravské, ač žil od r. 1889 trvale v Praze a své povzbudivé posudky uveřejňoval v »Světozoru« a »Osvětě«; šířil známosti o Moravě v Čechách a dbal o spěti duševních snah v království i v markrabství; toho pozdním, krásným důkazem jest jím redigovaná »Lidová čítanka moravská« (1907) a s ní obdobná »Slovenská čítanka« (1912). Vliv Bartošův se také jevil v Bílého snahách jazykových a brusičských a v jeho velmi úspěšném úsilí sloučiti zájmy literární s činností školskou, kde zvláštní důraz kladl na praktickou poetiku a estetiku. Odsud kromě spolupracovníctví na Bartošově »Malé slovesnosti« (r. 1910 vydal Fr. Bílý jako zvláštní otisk »Malou poetiku«) vzešly cenné »Příspěvky k praktické poetice« (1915), průkopnická antologie novočeského básnictví »Patery knihy plodů básnických« (1892), dvojí výbor z Vrchlického (1896 a 1898), výbor z Havlíčka (1907), několikeré vydání Komenského »Labyrintu« (od r. 1887 častěji). Kromě Komenského se věnoval Bílý se zvláštní láskou národnímu obrození a v knižečce »O d kolébky našeho obrození« (1904) sdružil události z dějin řeči, slovesnosti a divadla v názorný obraz kulturně historický. Hlavní jeho monografické práce věnovány jsou vedle Kollára a Palackého již od r. 1874 F. L. Čelakovskému: rozbíral kriticky jeho »Ohlas písní českých« (1896), vydal jeho »Růžistolistou« (1888 a častěji) a uveřejňoval jeho »Korespondenci a zápisky« (1907—1915 ve 3 sv., další sv. v l. 1933—1935 doplnil a k tisku upravil V. Černý). Mnoho jeho studií o Čelakovském roztroušeno po časopisech. (O Bílém viz čl. J. Kabelíka v »Mor.-slezské revui« 1915/16 a 1921 i v »Alm. Čes. Akad.« 1922.)

Metodou, již Josef Jireček a jeho stoupenci užívali k studiu a k líčení staršího období českého vývoje literárního, chtěl **František Bačkovský** (1854—1908) podati i obraz novodobého písemnictví českého. Od různých spisů didaktických i pedagogických, od pomůcek mluvnických a mělkých obran Rukopisů — praktickou cenu z těchto publikací mají úhrnný výtěžek brusičských snah »Oprávně poklésků mluvnických« (1879—1894, ve 4 vyd.) a »Slovník cizojazyčný« (1895) — postoupil k monografiím i souborným dílům z novočeského písemnictví; že je již v l. 80. učinil předmětem soustavného zkoumání a podání, zajišťuje mu nesporný význam průkopnický, ač odvážné úsilí nedoprovázela žádoucí metodická příprava. Menší příspěvky, na př. »O básnické čin-

nosti P. J. Šafaříka a Fr. Palackého« (1885) neb »Několik rozprav o Fr. Lad. Čelakovském« (1887), svou mikrologií a materiálem horlivě sebraným, jakož i některá vydání starších spisů novočeských mají větší cenu než povrchní a nesoustavné »Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové« (1884—1887), které se nedostaly přes t. zv. dobu předbřeznovou. Postupně nahlédl Bačkovský, jenž se zatím stal z profesora knihkupcem a nakladatelem, že pragmatické dějepisectví literatury jest mu nedostupno, i hromadil knihopisný materiál, usiluje o jeho praktické a přehledné uspořádání. Po této stránce dobře posloužila příručka, která vyšla v trojím vydání: r. 1887 jako »Přehled dějin písemnictví českého doby nejnovější«, r. 1898 jako »Přehled dějin písemnictví českého z let 1848—1898« a r. 1899 jako »Přehled písemnictví českého doby nejnovější«. Řada dat literárních není shrnuta nikde jako v těchto spisech, jímž však jakékoli oduševnění chybí.

Zakladatel moderního dějepisu české literatury **Jaroslav Vlček** (1860—1930) narodil se z českého otce a slovenské matky v Báňské Bystrici na Slovensku 22. ledna 1860. Byl dlouho profesorem středoškolským, r. 1898 se habilitoval na pražské universitě pro dějiny české literatury, r. 1908 se stal tam řádným profesorem, po převratu se věnoval v ministerstvu organizaci školství slovenského, r. 1923 se vrátil opět na Karlovu universitu jako profesor a přednášel hlavně o písemnictví slovenském. V předvečer svých 70. narozenin zemřel v Praze 21. ledna 1930. V l. 1899—1919 se účastnil redakce »Listů filologických«, r. 1899—1901 vydával »Obzor literární a umělecký«, v l. 1902—1907 řídil »Literaturu českou XIX. stol.«, v l. 1906—1910 byl činný v redakci »Lumíra«, v l. 1917—1919 »Naší řeči«. Nejstarší práce Vlčkovy byly věnovány Slovensku, dílem kriticky, dílem historicky. Do úplné noviny zabralo začátečnicky odvážné literárně-historické rádlo Vlčkovo v publikaci »Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy« (1881), jež přepracována a do nejnovější doby (k pokolení Vajanského a Hviezdoslavovu i k počátkům Kukučínovým) dovedena, vyšla slovensky jako »Dejiny literatúry slovenskej« (1889 a 1890, vyd. z r. 1923 jest nezměněné); kulturně politické dějiny slovenské podává monografie »Slovensko od reakce Bachovy do zrušení Matice slovenské« (1913, nové vyd. poslovenštělé práce spolu s Vlčkovými »Listy z Čiech« z l. 1879—

1880 a 1890—1895 a s některými články psanými pro »Slov Pohľady« s n. »Jar. Vlček Slovensku« (1932); díly těmi po prvé přehlédnut soustavně slovesný vývoj pod Tatrami. Již r. 1885 učinil Jar. Vlček pokus o soustavné vyličení českých dějin literárních »Přehledem dějin literatury české«, z něhož vyšel pouze 1. sešit, obsahující období staročeské — ještě s R K Z. V bojích o jejich pravost, jichž se Jar. Vlček závažně zúčastnil, vypěl jeho historický názor neobyčejně, a již r. 1893 počaly vycházeti veliké »Dějiny české literatury«. R. 1897 byla dokončena 1. část I. dílu, objímající látku od nejstarších dob až po t. zv. zlatý věk; r. 1898 vyšla 1. č. II. dílu, zaujímající stol. XVIII., v l. 1902—1914 partie o stol. XIX. až po rozkvět vlastenecké romantiky v l. 30. (dílu II. č. 2.); r. 1921 započal Jar. Vlček s vydáváním »věku zlatého« (dílu I. č. 2.), ale vyšel jenom nepatrný zlomek. Nové posmrtné vyd. »Dějiny české literatury« (ve 4 sv.) uspořádali r. 1931 dcera autorova Věra Szathmáryová-Vlčková a jeho žák Jak. Šebesta, doplnivše z pozůstalosti chybějící partie, hl. o stol. XVII., při čemž použili vydatně universitních přednášek Vlčkových. Na vrcholu síly stály literárně-historické schopnosti Vlčkovy, a to jak po stránce badatelské, tak v podání slovesném, na rozhraní století. Tehdy, namnoze přípravou k II. dílu »Dějiny«, vznikly zdařilé a pro autora velmi charakteristické monografie »První novočeská škola básnická« (1896) a »Pavel Josef Šafařík« (1896). Řadou drobnějších charakteristik a podobizen jsou tři sbírky statí dílem synthetických, dílem i samostatně badatelských: »Několik kapitol z dějin naší poesie« (1898), »Několik kapitol z dějin naší slovesnosti« (1912) a »Nové kapitoly z dějin literatury české« (1912); první svazeček se zabývá hlavně literaturou probuzenskou, druhé dva krásným i časopiseckým písemnictvím od počátku let 40. do konce let 50. Z činnosti v universitním semináři lit. hist. vznikly »Poznámky k Čechově Dagmaře« (1913). Pro dílo »Literatura česká XIX. stol.« napsal kapitoly o Slovensku, o počátcích novočeského veršování, o Jungmannových a Šafaříkových pracích literárně-dějepisných, o M. Zd. Polákovi; v »Českých spisovatelích« redigoval tekst V. Hálka a K. H. Máchy; spisy Vít. Hálka, částečně B. Němcové, jimž věnoval také řadu drobnějších studií, opatřil úvody; v »Novočeské knihovně« vydal nově almanachy Puchmajerovy; v »Dielech spisovateľov slovenských« vydal Kollárovu »Slávy dceru« v různých versích. | Výborem z jeho prací — zároveň s antologií statí Joz. Škul-

tétyho — uspořádal v »Čítanie študujúcej mládeže« r. 1934 J. Marták sv. »Dielo literárno-historické«; obsáhlejší jest »Malá rukoväť literárno-historická z prác Jar. Vlčka« (1932) sestavená podle látkové chronologie Věrou Szathmáryovou-Vlčkovou a provázená charakteristikou od Št. Krčméryho. S n. »Z počátků naší poesie moderní« přetiskl a úvodem opatřil Arne Novák 5 statí o začátcích školy »Máje« (z »Nových kapitol z dějin literatury české« 1912) ve »Sbírcce souvislé četby školní« 1933. Na počest 60. narozenin Vlčkových (1920) uspořádali J. Jakubec a Mil. Hýsek sborník statí od jeho spolupracovníků a žáků »Z dějin české literatury«, kde od J. Jakubce a P. Bujnáka ocenění Vlčkova významu, od Mil. Hýska a Alb. Pražáka knihopis jeho prací. Z nekrologů významnější Hýskův v »List. filol.« (1930) a téhož v »Alman. Čes. Akad.« (1931), Pražákův v »Roč. Slovans. úst.« (1931).]

Jar. Vlček byl uznáván obecně za hlavu českého literárního dějepisu v období pozitivistickém; mluvívalo se o »škole Vlčkově«; ba jako »klasik« svého oboru stavěn po bok Palackému a Gebauerovi. Hlavní jeho životní dílo zůstalo však zlomkem, který nadto má vady stavby neúměrné a značně nejednotné a trpí nepoměrností partií, kde Jar. Vlček zdařile se slohovou zdobností jen popularisoval výtěžky vědeckých prací cizích zvl. Gebauerových a Gollových, a částí obsahujících jeho badání původní. To se vztahuje výhradně na věk XVIII. a na první polovici stol. XIX., slovem na národně slovesné obrození v nejširším smyslu, zvláště v jeho vztazích k soudobé kultuře světové. Jednostranné západnictví, kterému ustoupilo mladistvé příslušenství ke škole »národní«, i nedostatek smyslu pro tradiční souvislost vadily mu však při tom neméně než neporozumění duchu a vkusu dvou velkých kulturních úseků oné doby, baroka a romantismu. I zůstávají nejskvělejšími kusy »Dějin« i drobnějších statí Vlčkových úseky věnované osvícenství — neposvětil nadarmo druhý díl svých »Dějin« památce Jos. Dobrovského; dějiny vědy a naukové organizace, biologie a genealogie ideí, výklad revolučních a reformních tendencí ve vzdělanosti národní hověly nejlépe pozitivistovi a liberálovi ducha kritického a sklonů racionalistických s vydatnou průpravou filologickou, ale skrovné samostatnosti myšlenkové, jenž svou ideovou závislost na Gebauerovi, Masarykovi, Gollovi a Královi netajil, liše se však od svých učitelů ochotou ke kompromisům. Podmanivá síla Vlčkových prací, jež působila v českém literárním dějepise kouzlem novosti, záležela v životné barvitosti i elegantní výmluvnosti a v podání stejně sytém v malbě

podobizen jako v charakteristice směrů a proudů slovesných i ideových; touto účinnou stylisací dovedl šťastný synkretik dáti v reliefu až překvapujícím vystoupení význačným rysům, jež se ztrácejí v suchém a střízlivém podání jeho pomůcek a předloh.

Právě tím se lišil od něho jeho věrný mladší druh, jenž se stal Vlčkovým nástupcem na katedře universitní i v mnohých podnicích literárně vědeckých, **Jan Jakubec** (* 11. května 1862 v Libunci u Jičína, † 4. července 1936 v Praze), od r. 1903 docent, v l. 1919—1932 univ. profesor v Praze. Obě nejstarší jeho práce »O životě a působení Jana Kollára« (1893) a obšírná monografie o jeho rodáku »Antonínu Markovi« (1896) obsahují in nuce celou další vědeckou činnost Jakubcovu, která občas čerpala svěží sílu ze studií národopisných. Hlavním jejím předmětem byly první dvě periody národní našeho obrození, doba Dobrovského a Jungmannova s myšlenkou slovanské vzájemnosti v popředí; Jan Kollár, nositel této ideje, zaměstnával však Jakubce nejvíce. »Literatura česká XIX. stol.« v prvních dvou svazcích, jejichž pronikavá druhá redakce jest jeho dílem, přináší od Jakubce soustavné vyličení českého osvícenství, seskupeného kolem Dobrovského, počátky národní české romantiky u Jana Nejedlého a Jungmanna i v mladistvé činnosti Palackého a Šafaříka, obraz J. Kollára, F. L. Čelakovského a obrození české poesie lidovou písní, další svazky Havlíčkovu činnost básnickou a G. Pflagra Moravského; z toho studie o Kollárovi tvoří takměř samostatné dílo. O Čelakovského a Kollára se Jakubec zasloužil též jako vydavatel. Pořídil r. 1894 dvoudílný instruktivní »Výbor z Kollárových básní«, vydal (ve »Svět. knih.«) »Slávy dceru« (1903) se stručným textovým aparátem i s výborem z Kollárova vlastního výkladu a obdobně i »Cestopis do horní Italie« (1907); kriticky (v »Čes. spis. XIX. stol.«) vydal básně Čelakovského (II d. 1913 a 1916) a v »Novočeské knihovně« spisy Hekovy (1917—1924 ve III sv. s obšírným životopisem) a »Básně Ant. Marka (1935). Z novějších spisovatelů věnoval pozornost zvl. A. V. Šmilovskému a Al. Jiráskovi, ze svých vědeckých učitelů ocenil rozborem a vzpomínkami T. G. Masaryka, Jos. Krále, Jar. Vlčka. V posledním období svého života, veden namnoze povinnostmi učitelskými a potřebami studijními, přistoupil k úhrnným dílům, německy v »Geschichte der českischen Literatur« (1907 a 1913, samostatná úprava textu pro ruský překlad E. N. Matvejevy a V. Kusta r. 1926), kde dospěl až prahu let 60. (ostatek napsal Arne Novák) a v »Dějínách literatury české« [1911; II.

vyd. jest dvojdílné: I. díl 1929 sahá do protireformace, II. díl 1934 objímá látku od osvícenství po družinu Máje (exkl.)). Také tyto dějiny sahají od nejstarších dob až do probuzení politického a v českém svém znění, jmenovitě v rozměrné úpravě dvojdílné, vynikají kritickým přehledem veškeré příslušné literatury a stálým zřetelem k rozvoji jazyka; myšlenkově nepřinášejí ani proti knize Vlčkové hledisek nových, kodifikující jasné a prosté názory českého vědeckého pozitivismu. Jejich partie novočeské daleko přesahují hodnotou kompilační a místy nábožensky stranické podání písemnictví staršího. Některé stati Jakubcovy se zabývají dějinami jazyka a lidovou písní. [Knihopis prací Jakubcových od Mil. Hýska v »Národop. věstníku« XVI., 1923 tamže ocenění jeho statí a podnětů národopisných od Jiřího Horáka, nekrologické zhodnocení od Mil. Hýska v »L. filol.« 1936.]

Ve mnohém jest s ním spřízněn **Josef Hanuš** (* 27. června 1862 v Doln. Štěpanicích u Jilemnice) v l. 1921—1932 profesor university v Bratislavě. Populární jeho monografie »B. Němcová v životě i ve spisích« (1889) a »P. J. Šafařík v životě i spisích« (1895) jsou jen průpravným cvičením. Odborník se hlásí již v monografii »Život a spisy V. B. Nebeského« (1896), kdež vyniká vylíčení činnosti učenecké nad rozbořem estetickým. Hlavní význam Hanušův záleží pak v příspěvcích převzatých z »Listů filol.« většinou do »Literatury české XIX. stol.«, kde Hanuš zpracoval družinu Hankovu a její rukopisné podvrhy, J. J. Langra, J. P. Koubka a V. B. Nebeského; v otázce rukopisné děkuje literární historie Hanušovi za významné a rozhodující slovo; tekstovou úpravou, rozsáhlým úvodem a cennými poznámkami vyniká jeho edice Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského v »Svět. knih.« (1911), kde po prvé tyto památky vydány jako poesie novočeská. Ukázkami z chystaných »dějin českého obrození a jeho literatury« otiskl v »Č. Č. Hist.« (1908 a 1909) studie »Počátky Král. České společnosti Nauk« a »Počátky kritického dějezpytu v Čechách«, knižně monografie »M. A. Voigt, čes. buditel a historik« (1910), »F. M. Pelcl, čes. historik a buditel« (1914), »F. F. Procházka, čes. buditel a literární historik« (1915) a později »P. J. Šafaříka Geschichte der slav. Sprache u. Literatur« (»Bratislava« 1927) a »Dobrovského časopisy; Dobrovského Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur« (tamže 1929). Nad snůšku materiálu nedospěly spisky: »Ze slovenských kniho-

ven« (1925) a »O pobělohorské protireformaci« (1926). Nejrozsáhlejším a nejvýznamnějším dílem Hanušovým jest monografie »Národní museum a naše obrození« (II d. 1921 a 1923), soustavný to obraz účasti české šlechty v národním obrození od XVII. stol. do r. 1848 a její reakce proti centralistické germanisaci josefinské; práce tato podepřela bohatou látkou názor o domácích kořenech procesu obrozeného. Josef Hanuš, jenž psal většinu literárně historických statí (mezi nimi i soustavné dějiny písemnictví staročeského) do »Ottova Slovníku naučného«, podává hojný materiál většinou původní čtenáři bez synthesy a bez úhrnných charakteristik osobností i dob, a často ani sám nepostřehuje vědecké důsledky svých monografických studií.

Na rozdíl od svých mladších druhů, Jar. Vlčka, J. Jakubce a Jos. Hanuše, kteří se specialisovali na studium písemnictví novočeského, zvláště obrozeného, vyniká Jan Máchal šíří literárně historického zájmu, který se v posledním úseku jeho života obrátil k srovnávacím dějinám literatur slovanských. Tu, stejně jako v pracích o slovesnosti novočeské, volí cestu popisnou a kriticky řadí i třídí názory cizí, bedlivě sebrané, aniž vnáší do látky osobitější pojetí a do podání výraznější charakteristiku; dějiny jednotlivých literatur slovanských staví vedle sebe a nesnaží se o vnitřní skutečně srovnávací proniknutí předmětu, ať po obsahové či formální stránce.

Jan Máchal (také Hanuš, * 25. října 1855 v Nov. Dvorech u Milevska), v l. 1894—1908 docent, v l. 1911—1925 profesor dějin slovanských literatur na české universitě, pracoval nejprve v slovanské mluvnici, mytologii a v dějinách epiky národní. Jeho »Ná kres slovanského bájesloví« (1891), jenž jako »Slovanské bájesloví« (1907, defin. zprac. angl. 1918) vyšel ve formě populární, i nedokončené studie »O bohatýrském epose slovanském« (1894) látku vyčerpávají. Studiu literárního našeho obrození, k němuž se obrátil od zkoumání tradic lidových, prospěl srovnávacími a pramennými rozpravami »A. J. Puchmajer« (1895), »P. J. Šafařík a jeho názory kritické a estetické« (ČČH. 1895), »Snahy F. L. Čelakovského o obnovu české literatury« (1899) a statí »Hankovy ohlasy písní ruských« (1899 v »Listech filolog.«), kdež ukázal k některým předlohám RK (r. 1918 vydal úhrnně Hankovy básně a ozvuky poesie srbské a r. 1924 Lindovu »Záři« v »Novočes. knih.«, mimoto 1913 ve »Světlech« Čelakovského »Ohlasy«); do »Lit. české XIX. stol.« přispěl řadou úvah o starším českém románě a

dramatě i o Erbenovi a Sabinovi. Hojně jeho práce o staročes. dramatě vyvrcholeny jsou základním dílem »Staročeské skladby dramatické původu liturgického« (1908), jehož první část podává rozbor literárně dějepisný, druhá otisk textů. Méně zdařilé jsou práce Máchalovy o moderních fázích naší literatury a jeho pokusy o celkový výklad našeho slovesného vývoje, kde popisná metoda zastihuje hlubší rozbor látky přehledně sestavené, tak cyklus přednášek »O českém románu novodobém« (1902, rozšíř. vyd. 1930), obdobný přehled »Dějiny českého drama« (1917, 2. vyd. 1929) a »Boje o nové směry v české literatuře 1880—1900« (1926). Četné Máchalovy informační články k dějinám novějších literatur slovanských po časopisech se počínají r. 1888; z nich knižně vyšly populární spisek »Lev N. Tolstoj« (1912) a studentstvu určený přehled »Velicí spisovatelé ruští a ukrajinští« (1934). Z úhrnného přehledu slovanského vývoje literárního ve sborníku »Slovanstvo« (1912) vzniklo obsáhlé dílo »Slovanské literatury« (1922—1929, I. díl do konce XVIII. stol., II. období romantické, III. vývoj realismu u Slovanů) s doplňkem »O symbolismu v literatuře polské a ruské« (1935); dílo to pro studium neocenitelné splňuje se vzácnou sčítlostí a s porozuměním ideové náplní písemnictví dávný sen Šafaříkův a vyvrcholuje autorovo úsilí o slovanskou vzájemnost literární. (Sborník prací k 70. narozeninám Máchalovým vydali 1925 Jiří Horák a Mil. Hýsek; tento podal v něm knihopis jeho spisů.)

Z Gebauerovy školy vyšla řada pracovníků literárně dějepisných. Drobnější příspěvky k novočeskému písemnictví podali pracovník v dějinách předbřeznové literatury, o text K. H. Máchy a J. Fr. Smetany zasloužil Jaroslav Šťastný (* 1868); vídeňský a pak brněnský bibliotekář Jaroslav Sutnar (* 1873), vydavatel Erbenův a vykladač jeho prosodie i života; láskyplný mikrolog zahlubaný do osobních vztahů buditelských Josef Pešek (* 1878); také některé práce Jar. Kampra a Fr. Sekaniny (v. v.) se sem řadí. Velice rozsáhlou činnost rozvinul mladoboleslavský profesor **Ferdinand Strejček** (* 27. dubna 1878 v Jindř. Hradci). Vedle drobností beletristických, zvláště divadelních, dokumentárních studií o národním probuzení občanstva v rodišti a dlouholetém působišti, zabral se Ferd. Strejček, tkvějící i názorem i metodou v tradicích let 80., velmi brzy do literárního dějepisu. První jeho činnost byla vydavatelská a týkala se památek starých i novočeských; hlavně se zasloužil o edici jednotlivých prací V. Ne-

jedlého, Š. Hněvkovského, Vinc. Zahradníka, J. Hýbla, Pr. Chocholouška, V. Č. Bendla a především pozůstalých děl a prvotin Sv. Čecha i prós Sládkových. Tím i vztahy osobními byl uveden do studia českého básnictví v l. 70. a 80. a osvědčil se v něm jako pilný sběratel látky, jako podrobný životopisec, jako důvěrně obranný vykladač erotických vztahů i projevů našich spisovatelů, často i jako nadšený obhájce; dušezpytného a krasovědného proniknutí se mu nedostává. Takto spolu souvisí hlavní Strejčkovy monografie »O Sv. Čechovi« (1908), »Lumírovci a jejich boje kolem r. 1880« (1915), »Adolf Heyduk« (s výborem poesie 1915) a »Jos. V. Sládek, jak žil, pracoval a trpěl« (1915); menší monografie napsal o Fr. Jar. Rubšovi, J. K. Tylovi, Jos. Svátkovi, El. Krásnohorské a V. Beneši Třebízském. Obranného rázu jsou monografie »Tylovo drama životní« (1932), »Spolutvůrce Prodané nevěsty národ neprodal« (1936). Na původním materiálu se zakládají geneticky nepřesvědčivé »České školy básnické 19. věku« (1921). V poslední době se ponořil Strejček do dějin staršího českého humoru a vynesl zajímavé podrobnosti o Hýblovi, Chocholouškovi a V. Č. Bendlovi i zvláště cenné poznatky o zapadlých humoristech let 60.—90.; tu se doplňují spisky »Humorem k zdraví a síle národa« (1936) a »Humorem a ironií k vítězství národa« (1937). Významná pro literární historii jest Strejčkem řízená »Sbírka souvislé četby školní« (od r. 1910), kam upravil vedle svých vydání Sv. Čecha také antologii lidové epiky a lyriky, výběr předbřeznové balady a romance, ukázky memoárů i korespondence buditelské a t. p. Ferd. Strejček zasáhl živě i do diskuse o správnosti češtiny a o hnutí brusičském, organizoval četbu středoškolské mládeže a osvědčil se všude, kde nebylo třeba pronikavějšího kriticizmu jako doplňku práce objevitelské, popisné a interpretační.

Odbornými pěstiteli dějin slovesného života na Moravě byli nejprve dva věrní žáci a stoupcí Bartošovi, gymnasijsní profesor a ředitel Josef Bartoča (1859—1927) a inspektor odborných škol průmyslových Jan Kabelík (1864—1928), oba rodáci z Přerovska. Jan Kabelík, účastník »Zory«, spolupracovník krajinně moravských partií v obou posledních svazcích »Literatury české XIX. stol.«, byl po boku Fr. Bílého oddaným stoupcem Bartošovým, snaže se pro estetické, mravní a národně buditelské hodnoty písemnictví získati školu i dům, mládež a rodinu. Hlavní vědeckou péči soustředil na moravské autory Fr. M. Klácela, Antoše Dohnala, J. Helceletu jako živo-

topisec, monografický badatel a vydavatel. Ze studií o B. Němcové zbyly jen drobtý, chystané vydání korespondence Erbenovy a Šemberovy neuskutečnil, ze životopisu Kollárova publikoval pouze monografii o »Rodině pěvce Slávy dcery« (1928); významné jsou jeho kritické přehledy moravské literární historie v »Čas. Mat. Mor.« i jeho poznámky o slovesnosti i osvětě na Slovensku. Jako životopisec a vydavatel B. Němcové, přerovský gymn. ředitel Vincenc Vávra (1849—1936), přešel také první profesor starší české literatury na Masarykově universitě, Náchod'an **Stanislav Souček** (* 7. května 1870, † 30. prosince 1935) z domova v Orlických horách trvale na Moravu; svým krajanům K. J. Erbenovi, B. Němcové a Al. Jiráskovi zachoval i jako badatel věrný a nadšený zájem, s kterým se může měřiti jen jeho láska k slovesnému odkazu Nerudovu, prokázaná studiemi analytickými i didaktickými. Na rozdíl od bartošovských literárních dějepisců hlásil se St. Souček s celou rozhodností ke kritickému revisionismu gebauerovskému a královskému, jak projevil zvláště ve dvou analytických příspěvcích k poznání padělkářské dílny V. Hanky a jeho soudruhů; oba spisy »Domnělá píseň pražských vyhnanců na Slovensko a její slovenské příbuzenstvo« (1923) a »Dvě pozdní mystifikace Hankovy« (1924) razí nové, protiromantické dráhy badání o dějinách písní národních a znárodnělých. Ústřední naukový zájem Součkův se obracel od mladosti k literatuře reformačního středověku českého; zprvu ho zaměstnával filologicky a filosoficky Tomáš ze Štítného v pracích »Studie štítnenské« (1909) a »Vztahy Štítného ke krásnu« (1910), pak vyrostl na předního komeniologa, který na samém sklonku života objevil vzácné spisy z mládí Komenského; neznámé pohledy do barokního písemnictví otvírá a netušené tradiční spojitosti sleduje »Rakovnická vánoční hra« (1929). Všecky tyto knižní a četnější časopisecké pracné a důmyslné studie Součkovy podávají více, než titul i předmět slibují, a spojují svrchované zvládnutí látky s kritickým pojetím, kombinační důvtip se zvláštním smyslem pro vzájemnou souvislost dějinných faktů. (Srv. nekrolog od Arna Nováka v »Naší vědě« XVII, 1936.)

Literárnímu dějepisu na Slovensku ukázal cestu Jaroslav Vlček, který materiál, dotud vědecky neprobadaný, pojal ve velkých rysech přehledných. Tím zastínil drobnou monografickou práci knihopisných i životopisných pracovníků starších. Se strany katolické to byl hlavně farář František Richard Osvald (1845—1926), který při »Kazatelně« vydá-

val v l. 1891—1908 »Literárne Listy«; mezi evangelíky vynikl senior nitranský **Ján M o c k o** (1843—1911), pracovník o hymnologii slovenské, zvl. o Třanovském, a petrovský profesor **J o z e f M a l i a k** (* 1854). Pod Tatrami nebylo postoupeno nad Vlčkovu dílo ani metodicky ani myšlenkově. Vedle Jar. Vlčka vykonal největší dílo, byť v duchu staršího idealismu a metodou hlavně popisnou a interpretační, **Jozef Škultéty** (* 25. listopadu 1853 v Potoce u Rimav. Soboty), od r. 1881 redaktor »Nár. Novin«, od r. 1890 také »Slov. Pohľadú«, v l. 1921—1924 profesor na Komenského universitě v Bratislavě. Vedle prací jazykozpytných zkoumal spisbu slovenskou po všech stránkách a uložil hojné výsledky svého badání v nesčíslných statích časopiseckých, z nichž nejhodnotnější jsou práce o J. Hollém, M. Hamuljakovi, J. M. Hurbanovi, K. Kuzmánym i o obou jeho vrstevnících a přátelích, Hurbanu Vajanském a Hviezdoslavovi, pak monografie »Slovenské memorandum r. 1861« (1911) a »O Matici Slovenskej« (1919). Úhrnným pohledem na duševní život slovenský se stanoviska martinského separatismu jest knižní odpověď na Hodžovo dílo o československém rozkolu, »Stodvadsaťpäť rokov zo slov. života. 1790—1914« (1920), a spis »O Slovákoch« (1928). [Sborník na počest Jos. Škultétyho z r. 1933 obsahuje knihopis jeho prací od J. Martáka.] Učitel a národopisný sběratel dialektu, přísloví a pořekadel hl. z Bošáce, **Ludovít V. Rizner** (1849—1913), věnoval celý život shromáždování slovenské látky knihopisné, ale z jeho »Bibliografie písomníctva slovenského od najstarších čias do konca r. 1900« vyšel teprve posmrtně (1917—27) péčí Vlčkovou první díl (definitiv. vyd. »Mat. Slov.« o VI sv. 1929—1934).

Zástupce filologické metody v české literární historii, gymnasiální profesor **Václav Flajšhans** (* 1. července 1866 v Praze), typický Pražan, vzbudil po drobnějších linguistických a vydavatelských prvotinách i po obsažných pokusech o mikrologické objasnění osudů Jos. Dobrovského zvláštní pozornost rozpravou »Boj o Rukopisy« (1896 v Č. Č. M.), v níž, postaviv se proti Gebauerovi, dotud svému autoritativnímu vzoru, pokusil se zeslabiti námitky odpůrců RK; celkem bez vědeckého úspěchu. Sám později opustil obranné stanovisko a přispěl nejednou statí k důkazu podvrženosti RK; přepisem a poznámkami doprovodil Vojtěchovo fotografické vydání obou Rukopisů (1930). Objevitelské práce podal hlavně v oboru staročeské filologie. »Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého« (1903, prolegomena a texty) jsou kritickou chrestomatií. Vý-

sledkem zevrubných srovnávacích studií českého příslovnictví, z nichž vzešel i zajímavý objev nejstarší sbírky staročeských přísloví před Smilem Flaškou i důkaz nepůvodnosti tohoto gnomického písemnictví, jsou široce založená »Česká přísloví« (1911—1913, II díly). Podobně průkopnický zásah do dějin staročeského slovníkářství vydáním i rozbořem slovníků doby lucemburské »Klaret a jeho družina« (1926—1928 ve II d.). R. 1898 se počíná Flajšhansova soustavná práce o poznání M. Jana Husi: r. 1900 vydal »Literární činnost M. Jana Husi«, která vzbudila ostrou kritiku znalců M. J. Husa, K. Nováka a V. Novotného, ale přes chvatnost práce snesla hojnost nového materiálu; r. 1901 vykládá obšírně a populárně život a jeho činnost dílem »Mistr Jan řečený Hus z Husince« (nové zpracování 1905, 1915, jiné 1918). R. 1903—1908 publikoval, když byl dříve vydal některé jeho spisy, latinské »Spisy M. Jana Husi (Mag. Joannis Hus opera omnia, VIII sv.), velkou to edici historicko-kritickou, a současně (1904) řídil české vyd. souborné (o 6 sv.); později dbale ve »Svět. knih.« vydal »Listy Husovy« (1915 ve 3 sv.) a »Husovy obrany« (1916 ve 3 sv.). Též některé časopisecké stati Flajšhansovy o Husovi mají značný význam badatelský a podnětný, zvl. »K literární činnosti M. J. Husi« (»Věstník Č. akad.« 1900—1903 a 1909), »Husova Postilla« (»Osvěta« 1900) a »K jubileu Husovu« (tamže 1915). Vydavatelskou svou metodu, proti níž byly proneseny vážné námítky, ale jež se postupně zdokonalovala, osvědčil V. Flajšhans v edicích spisku »O mučenicích českých knihy paterky« (1917), Hájkovy kroniky (1918—1933 ve IV sv. do r. 1347). Na pomezí filologie, textové kritiky a literárního dějepisu se nejlépe osvědčují přednosti Flajšhansovy, pronikavost úsudku, rychlost postřehu, důmyslnost kombinace, smělost závěru, ale i tu vadívá chvatná práce, duchaplná výmluvnost, nahrazující přesné důkazy a občas i apriorismus tvrzení. Méně se mu zdařily pokusy linguistické, tak rukověť pravopisná, mluvnická, frazeologická »Slovník český« (1901) a první náběh k soustavným kulturním dějinám spisovného jazyka »Náš jazyk mateřský« (1924). Publikace Flajšhansovy, týkající se novočeské literatury, kromě úvah o Dobrovském (zvl. »Modrý a bílý« [1922]) a kromě diplomatického otisku Máchova »Máje« (1905, s objevitelským úvodem), jsou pochybené. Tak monografie »Sv. Čech. Dílo a člověk« (1906) a velký podnik Flajšhansovy mladosti »Písemnictví české slovesní obrazem« (1901); starší doba literatury, podaná na základě univerzitních výkladů Gebauerových, probrána jest při vši su-

chosti pečlivě a zajímavě, ale v novějších periodách vývoje literárního smíšení bibliografie a literárně-historického feuilletonu, zanedbání pevnějšího plánu a spolehlivější metody zavinilo bezradný zmatek. Pohotovost vznětlivého vědeckého ducha se schopností rychle orientovati sebe i čtenáře o naukových problémech a naléhavých badatelských úkolech vybíjí se v hojných Flajšhansových kritikách, uveřejňovaných v »Osvětě«, »Čes. museu filolog.«, »Čas. Čes. Mus.« a poslední dobou v »Čes. Čas. Histor.«.

Při rozboru děl reformačních a předreformačních užívají naši badatelé rádi metody filologické, jejíž pěkné ukázky podali ve svých monografických statích kritičtí zkoumatelé Štítného, Karel Iren. Černý (1864—1934), Josef Straka (* 1876) a František Ryšánek (* 1877), profesor bohemistiky na universitě v Bratislavě, jenž zasáhl plodně do sporných otázek o Husovi i Chelčickém. Jako Straka vydal také František Šimek (* 1882) hojné školské pomůcky pro studium českého jazyka a písemnictví a edicemi Mandevilly, Tkadlečka, zvláště pak obou objemných textů husitských, Rokycanovy »Postilly« (1928/29) a Jakoubka ze Stříbra »Výkladů na zjevení sv. Jana« (1932/33) postavil se do popředí našich vydavatelů reformačních. Při studiích o této době postupují přísně historicky oba autoritativní znalci české reformace, Kamil Krofta a Jan Sedlák (viz níže).

Z germanistů university Karlovy podali též práce z dějin slovesnosti oba svrchu charakterisovaní gramatikové V. E. Mourek a Jos. Janko, k literárním dějepiscům náleží jejich kolegové, profesoři Arnošt Kraus a Jan Krejčí. Arnošt V. Kraus (* 4. XI. 1859 v Třeboradicích) pěstoval v začátcích své dráhy ve smyslu berlínské školy germanistické, z níž vyšel, větší měrou literaturu starší; vedle německého rozboru české hry loutkové o dru Faustovi (1891) náleží sem vydání a rozbor rytířské básně »Jan z Michalovic« (1888), vzniklé na české půdě, a z pozdějších prací »Christe ginâdô a Hospodine pomiluj ny« (1897); ve všech vnáší znalec německého písemnictví světlo do temných otázek české kulturní a literární minulosti. R. 1893 vydává a r. 1896 doplňuje 1. sv. díla »Goethe a Čechy«, vyčerpávající hlavně životopisnou stránku složitého problému, r. 1902 zahajuje své látkoslovné dílo »Stará historie česká v německé literatuře«, jehož první svazek jde po bitvu na Moravském poli; dílo pak pokračuje se samostatným názvem »Husitství v literatuře, zejména německé«: I. Husitství v literatuře prvních dvou svých

století (1917), II. Husitství v literatuře barokní a osvícenské (1918), III. Husitství v literatuře 19. stol. (1924). Vyvrcholením germanistické činnosti Krausovy zaměřené k oboru, který byl později určen jako »germanoslavica«, jest propracovaný obraz »Německé literatury na půdě Čsl. republiky do r. 1848« (v VII. sv. »Čsl. vlastivědy« 1933); důmyslná monografie z prvopočátků národního obrození, pokud užívalo německého jazyka, »Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení« (1909), namířena jest z části proti vývodům Hanušovým. Drobnější Krausovy vědecké publikace pozdější se zabývají osvícenským písemnictvím na naší půdě, Goethovými vztahy k Čechám, poměrem názvů »böhmisch« a »tschechisch«, dozvuky bojů rukopisných, německým stanoviskem k národnímu obrození atd.; jsou namnoze obrněné polemické a upadají občas do rozmarného až burleskního tónu feuilletonistického, v němž se Arnošt Kraus vyučil za své dlouhé novinářské činnosti, hlavně jako divadelní kritik v německé »Politik« a »Union«. Osobitou stránkou publicistického i osvětového působení Krausova jest soustavná a úspěšná snaha seznámiti Dány s duševním životem českým a naopak Čechy s kulturním a jmenovitě hospodářským životem dánským; z ní kromě menších spisků vyšel obraz souborný, vzniklý v extensi, »Dánsko. Jeho hmotná a duševní kultura« (1908) a cyklus stejného původu »Björnson a Ibsen« (1913). Hojně zásluhy si získal A. Kraus jako zpravodaj o českém životě literárním a kulturním v cizině; pro tuto činnost vytvořil zvláštní orgán »Čechische Revue« (1907—1912 v V ročn.). Duch široké kultury a stálé vznětlivosti spojuje v překvapujícím paradoxu, vysvětlovaném namnoze jeho původem českožidovským, přísnou akribii filologickou ze školy Gebauerovy, Bernaysovy a Schererovy s causeristickým podáním novinářským a mikrologický kult vědy pro vědu s pragmatismem v duchu masarykovského realismu. (V německém sborníku »Xenia Pragensia«, vydaném k 70. narozeninám Krausovým r. 1929 [a k 60. narozeninám Jos. Janka] podal L. Heger knihopis prací Krausových.) Germanista university Masarykovy **Jan Krejčí** (* 15. prosince 1868 v Nov. Bydžově) jako žák Mourkův, prošlý universitami německými, započal malými příspěvky k staroněmeckému jazyku i písemnictví; později stanul na opačném pólu a otiskl po časopisech řadu spíše nadšených než historických a kritických studií o zjevech nejnovější německé poesie; jejich sbírka »Studie z novější literatury německé« (1904) charakterisuje osm význačnějších mladších autorů německých. Na pomezí dějin hudebních a slovesných, filosofie a

kulturní historie vyrostla kniha »R. Wagner jako filosof a básník« (1913). Rozhraní českého a německého písemnictví přivábilo J. Krejčího postavou S. Kappera, již kromě vědecké monografie (1911) a rozboru »Knížete Lazara« (»Sbor. filolog.« 1913) věnoval přehledný essay (1919) i výbor prací. Také za moravského pobytu se zabíral do pomezných českoněmeckých námětů literárních, zvl. německé poesie Vinc. Brandla a brněnského Goethovce F. Th. Bratranka. Zájezd Jana Krejčího do mluvnické vědy, »O středohornoněmecké mluvě spisovné« (1906), vědecky selhal. Dočasně na Karlově universitě působil jako docent germanistiky Jan Ferdinand Ježek (* 1875), který se uvedl příručkou německých literárních dějin, zpracovanou s Ant. Kašíkem (1914). Originálnější jest jeho pokus o vysledování humanitní tradice v duchovním životě německém i českém od česko-bratrství do věku XIX., »Bratří a demokraté« (1923), opírající své vrátké aprioristické soudy hlavně o nauky Masarykovy; v tom duchu se pokusil J. F. Ježek také interpretovati Bolzana, Eberta a Aug. Smetanu jako mluvčí shody obou národů naší vlasti.

Srovnávací dějiny literární, do nichž zasáhl nejedním podnětem V. B. Nebeský a výraznými monografickými pracemi Jan Gebauer, kolísaly u nás, dokud si nevypracovaly svébytnou metodu, mezi národopisem, filologií a dějepisem slovesnosti; pevnou osu jim dalo teprve soustavné studium látkoslovné. Jeho bylo však užito hlavně jen v oblasti ústních tradic lidových, kdežto srovnávání látek i forem písemnictví umělého nedošlo posud u nás valné pozornosti. Od sbírání a řadění materiálu bylo nutno přikročiti k poznání a pak i ke kritice teorií cizích, než mohla býti vytvořena velká úhrnná díla na základě československého domácího neb obecně slovanského materiálu. Zde zasáhla silným vlivem pokročilá věda ruská, která jinak nepůsobila patrněji ani na náš jazykozpyt ani na naši literární historii. Z ní, oplodněn naukami A. N. Pypina, A. N. Veselovského a N. S. Tichonravova i Fina K. Krohna, ale dobře poučen též pokroky srovnávací etnologie anglické, vyšel velký průkopník srovnávacího studia literárního u nás, profesor slovanských řečí a literatur na české universitě **Jiří Polívka** (* 6. března 1858 v Enži v Hor. Rakousích, † 21. března 1933 v Praze). Všestranný slavista se zabýval dialektologií slovenskou, jihoslovanskou a středobulharskou i obsahovou stránkou textů církevněslovanských. Pak se přiklonil k tradiční literatuře západoevropské a slovanské a jejím ohlasům v našem starším písemnictví i k pohádkové tvorbě národů slovanských; tuto vedle

hojného badání vlastního dodává jednak cizím badatelům hojný materiál slavistický, jednak kriticky seznamuje české čtenářstvo s předními teoriemi učenců cizích; sám se přiznává v badání pohádkovém k teorii migrační, obměněné zřetelem k zeměpisnému i kulturnímu příbuzenství sounáležitých oblastí. Hlavní jeho práce látkoslovné a o dějinách lidového podání jsou: »Dvě povídky v české literatuře XV. stol.« (1889), »Drobné příspěvky literárně-historické« (1891), »Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře« (1892) a »Pohádkoslovné studie« (1904), přehledná studie »O českých pohádkách« ve výboru Jana Satranského »Národní pohádky« (1911), úvody a výklady ke Kubínovu vydání »Povídek kladských« (1908—1910) i k jeho sbírce »Lidových povídek z českého Podkrkonoší« (1922—1926), k Stavařovu a Tvrdého souboru »Povídek lidu opavského a hanáckého« (1916), k Verkovičovým textům »Lidových povídek jihomakedonských« (1932) a jmenovitě po německu psané látkoslovné poznámky k pohádkám bratří Grimmů (s Johannem Boltem v V svazcích 1913—1932), tyto rázu naukově monumentálního. Pak mohl přistoupiti k velkým dílům rázu úhrnného: »Lidové povídky slovanské« (1929, posud I. svazek, uspořádali Jiří Horák a V. Tille) jsou výběrem jeho monografií látkovědných; »Slovanské pohádky« (1932, posud I. sv., obsahující látku velkoruskou, běloruskou a ukrajinskou) soustavným, analyticky utříděným obrazem lidových tradic na Rusi; »Súpis slovenských rozprávok« (1923—1931 v V sv.) souborem komentářů k ústnímu slovenskému podání XIX. věku. Z pronikavých literárně-historických prací Polívkových o písemnictví polském a ruském vyšly samostatně jen monografie »M. Rejz Nagłowic« (1905), »Nekrasov« (1911) a ideový rozbor ruského problému »Rusko a lux ex oriente« (1919), ale stejně významné jsou stati časopisecké o Gribojedovu (v »Naší době« 1895), o A. N. Pypinovi (tamže a v »List. filol.« 1905), o F. Tjutčevu (v »Naší době« 1907), o Alex. Radiščevu (v »Čes. Čas. Histor.« 1906) a o Havlíčkovi v Rusku (v »Masarykově sborníku« 1911). Jimi se Jiří Polívka postavil v čelo českých literárních historiků, kteří psali o slovesnosti ruské, a po bok T. G. Masarykovi: s ním se sdílí o zdůrazňování ideové náplně a kulturního dosahu literatury a duchem kriticko-reformistickým; i zde zůstává především zjišťovatelem a tříditelem faktů se sklony význačně analytickými. Mezinárodností rozhledu a zvláště živým vztahem

k vzdělanosti ruské byl Jiří Polívka zjevem v naší filologii ojedinelým. [Od roku 1900 Jiří Polívka redigoval »Národopisný sborník československý«; ten se později změnil za jeho vedení v »Národopisný věstník« a za redakce Jiřího Horáka 1918 vydal »Sborník prací věnovaných J. Polívkovi k 60. narozeninám« s podrobným soupisem literární činnosti Polívkovy a zvláště s obširným oceněním jeho studií ze srovnávací literatury od V. Tilla; doplňky k ocenění a k bibliografii v »Národop. věstníku« XXI, 1928; z nekrologů význačné od Mil. Weingarta v »Čas. pro mod. filologii« XIX, 1933 a od Boh. Havránka v »Naší vědě« XV, 1934; zvláště obsažná jest monografie Jiřího Horáka »Professor Dr. Jiří Polívka« 1928. týž žák a pokračovatel mistrův ocenil jeho význam v II. sv. »Čsl. vlastivědy« 1933, kdežto Polívku filologa zhodnotil tamže v X. sv. Mil. Weingart 1931.]

V nejvýznačnějším oboru své činnosti pracoval mnohostranný **Václav Tille** (* 16. února 1867 v Táboře, † 26. června 1937 v Praze), profesor srovnávacích dějin literárních na universitě, směrem Polívkovi blízkým, liše s pronikavou ostražitostí, co v našich sbírkách pohádkových je vskutku lidového, co třeba přičísti na vrub kombinačního nadání, umělecké záliby nebo vědeckých teorií sběratelů a co posléze třeba vyloučiti jako pouhý padělek neb překlad textu cizího. O tom svědčí kromě »Literárních studií« (1892) a »Povídek sebraných na Moravském Valašsku r. 1888« (v »Národop. sborn.« 1901-02 a samost.) zvláště analytická studie »České pohádky do r. 1848« (1909) a vydání Erbenových »Českých pohádek« (1905) i »Vybraných bájí a pověstí slovanských« (1905—1907), »Pohádek« M. Mikšíčka (1912), dvojí vydání »Pohádek« (1905 a 1907-08) B. Němcové, jejichž úvody nově zařazují pohádkovou tvorbu Němcové. Svě dílo pohádkoslovné vyvrcholil V. Tille abecedním a soustavným »Soupisem českých pohádek« (1929—1934 posud II sv.). V poslední době se zabral V. Tille do kritického studia starých českých pověstí zvl. u Kosmy a u Hájka (pověsti zvl. knížecí z jeho kroniky vyd. 1917) a v souvislosti s tím i do historického místopisu. V pohádkoslovném studiu tkvějí také kořeny jeho badání o B. Němcové, které vyneslo vzornou životopisnou monografii (v »Zlatorohu« 1911, 1914 a 1920, vždy měněno). Dalším ohlasem pohádkového studia Tillova jsou jeho samostatné parafráze národních motivů báchorkových, které rád seskupuje cyklicky (o nich, vydávaných s pseudonymem V. Říhy, v. níže při literatuře pro mlá-

dež). Na pole výkladu dějin a teorií literárních vstoupil V. Tille »Filosofií literatury u Taina a předchůdců« (1902), šťastnější v shrnování dějinných fakt než všeobecnými výhledy. Analytická monografie »Maurice Maeterlinck« (1910) vyčerpává spíše popisně než pronikavou analýsou předmět. Filologicko místopisná studie »Roncesvalles« (1912) jest drobným příspěvkem k výkladu francouzského eposu hrdinského. Tillova divadelní činnost referentská, konaná poslední dobou v »Prager Presse«, přivedla ho k srovnávacímu studiu umění scénického a mimického, jehož ovoce shrnul do »Divadelních vzpomínek« (1917), cenných zvláště výklady o režii na jevištích zahraničních; jen mechanickým soupisem jest jeho historický přehled »Činohra Nár. divadla od r. 1900 do převratu« (1935); jeho kritické posudky divadelní, zajímavé toliko v partiích o režii, informují hlavně jen obsahově. Až na práce pohádkoslovné a studie o B. Němcové jest slovesné dílo Tillovo pouze mdlým odleskem jeho oslňujícího působení slovného a řečnického na katedře a ve společnosti. [K jubileu r. 1917 vyšla o Tillovi-badatelci stať Polívkova v »Národopis. věstn.« a knihopis Horákův tamže, o Tillovi literátu vzpomínka Šaldova ve »Kmeni« (1918); r. 1927 uspořádal Jiří Horák sborník k jeho 60. narozeninám; po smrti Tillově vydali jeho žáci oslavné číslo »Listů pro umění a kritiku« V, 1937.]

Bibliografie*), jejíž hlavní podniky, objímající knižní produkci veškerou, byly vyčteny na str. 480, učinila poslední dobou značné pokroky, ale stále chybějí pomůcky pro některé úseky dobové i knihopis speciální pro mnohé obory. O soustavné řazení se pokusil J. Gotthard v »Československé bibliografii«, ale ta nepřežila dvě léta (za r. 1920—1921). Ze speciálních pomůcek zasluhují zmínky zvláště: B. Menšík »Soupis současné české literatury dramatické« (1909), K. Nosovský »Soupis české literatury dramatické 1909—1920« (1913 a 1921); J. Tumpach a A. Podlaha, »Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské 1828—1913« (1912—1923, V sv., srv. str. 1157); Fr. Čáda »Soupis české literatury právnické a státovědecké« (1918—1927). Jos. Pekař s Jos. Kazimourem založil r. 1904 »Bibliografii české historie«, jež původně vycházela přílohou k »Čes. čas. histor.«, od r. 1915 ve svazcích samo-

*) Sleduje se tu do poslední doby.

statných; r. 1927 převzala po Jos. Kazimourovi uspořádání Stanislava Jonášová Hájková (posl. sv. za r. 1935 vyšel 1937). Ve »Sborníku filologickém« III. třídy České akademie vydán v l. 1910—1930 knihopis filologie v literatuře české za l. 1909—1922; byl pak vystřídán »Bibliografií čsl. prací lingvistických a filologických« (od r. 1929), vydávanou rovněž III. tř. »České akademie« od r. 1930. »Literárně historická společnost čsl.« vykonala soustavné přípravy k vydávání úplných knihopisů literárně historických. Některé jiné speciální příručky knihopisné (zvl. také literatury pro mládež) jsou uvedeny na svých místech.

Bibliografie česká se od r. 1917 soustředila v »Čsl. ústavě bibliografickém«, zřízeném »Osvětovým svazem«, a r. 1925 po jeho zrušení přešla na »Národní knihovnu« jako konservační oddělení pražské »Veřejné a universitní knihovny«; jejich prací za l. 1922—1928 a od r. 1933 vychází týdeník a od r. 1929 také roční »Bibliografický katalog ČSR.«. O zvědečtění bibliografie u nás a o zařazení její v rámcem obecné knihovědy získali si hlavní zásluhy Zdeněk V. Tobolka (v. n.) a Ladislav Josef Živný (* 1872), zakladatel »Českoslov. bibliogr. ústavu«; jako propagátor obecních knihoven a zastávce t. zv. desetinného třídění zasáhl odbornými podněty i kroky podle anglických vzorů do celé oblasti knihopisu a knihovědy, které slouží řada jeho odborných prací. V bibliografii měl obětavého a systematického pomocníka v Karlu Nosovském (1881—1935), spoluautoru velkého »Soupisu čsl. literatury 1901—1925« i spisovateli základní příručky »Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého« (1927). Historicky pracovali v těchto oborech, hlavně také v dějinách českého časopisectva, Josef Volf a František Roubík (v. n.); Jos. Volf se Zd. Tobolkou věnovali soustředěnou pozornost dějinám knihtisku v Čechách i soupisu prvotisků.

14. Dějepisectví české od let osmdesátých do převratu.

Po Frant. Palackém stál v popředí českého dějezpytného badání a dějepiseckého umění Václav Vladivoj Tomek; další vývoj historické vědy české se však dál jmenovitě od obnovení české university z valné části vedle Tomka a proti němu. Myšlenkově zdůrazňovala nová škola souvislost českého vývoje dějinného s obecnými poměry západoevropskými, metodicky dba-

la obezřetnější kritiky a výkladu pramenů; vůbec se u ní hlásil odklon od vlastenecké tradice a důsledná kritičnost. Nositelem tohoto blahodárného obratu reakce byl učenec, jenž na samostatnou českou universitu přešel současně s Tomkem, Jaroslav Goll.

Jaroslav Goll (1846—1929) narodil se 14. července 1846 v Chlumci nad Cidlinou, studoval v Hradci Králové, v Mladé Boleslavi a na akad. gymnasiu pražském; universitní studia vykonal pod Tomkem a Höflerem v Praze a dovršil r. 1870 filosofickým doktorátem. R. 1871 vyučoval na gymnasiu v Mladé Boleslavi, ale pak r. 1872 studoval u proslulého historika Georga Waitze v Gotinkách vědy dějepisné; odtud, vyzbrojen obsáhlými vědomostmi jazykovými i historickými, odešel jako soukromý sekretář do Berlína, nato do Holandska a do Londýna. Navrátiv se do Prahy, přijal suplentské místo při obchodní akademii, kde setrval do r. 1880. R. 1875 habilitací na universitě nastává jeho činnost akademická; r. 1880 jmenován mimořádným profesorem, při rozdělení university přešel na vysoké učení české, když byl již na universitě utrakvistické přednášel česky. R. 1882 stal se ředitelem historického semináře, jež přivedl k vzácné dokonalosti, r. 1885 stal se profesorem řádným; na universitě setrval do r. 1910, kdy odešel na odpočinek. Zemřel v Praze 8. července 1929.

Dříve než v odborné vědě dějepisné Goll se stal známým jako básník a umělecký essayista; r. 1874 byl spoluredaktorem »Lumíra«. Jeho kriticky i esteticky pečlivá »Anthologie české lyriky« (1872), jeho Básně« (1874, nové vydání z r. 1930, uspořádané Ot. Fischerem, připojuje Gollovy básně z l. 1873—1906, uveřejňované občas se značkou M—us V—ens [Mortuus vivens], a německý cyklus z r. 1913 »Vom Tode und vom Sterben« řadí jej jako vynikajícího člena k družině kosmopolitických »Lumírovců«; umělecké zájmy, půvabně ciselovaný sloh, schopnost buditi náladu provázely ho i nadále. Vědeckou činnost dějepiseckou zahájil Goll po návratu z Gotink, kde se naučil jemné kritice historických pramenů, kde pronikl k pochopení jednotného historického dění v Evropě, kde se vycvičil jak v rozboru složitých otázek středověké historie, tak v řešení politických problémů moderní Evropy. Těmto náležely jeho nejstarší odborné práce, psané francouzsky a německy, mezi nimi habilitační spis »Die französische Heirat, Frankreich und England 1624 und 1625« (1876). První české studie vyšetřují novými metodami a na základě nového materiálu různé otázky z českých dějin po r.

1526; z nich důležité a naše vědomosti o Komenském podstatně obohacující »Příspěvky k životopisu Komenského« (v ČČM. 1874) naznačují, že se mladý učenec vždy více soustřeďuje na velké téma, Palackým právem postavené v popředí dějin českých, na historii Jednoty bratrské. Sem kromě velké práce německy psané, »Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder« (1878 a 1882), náleží hojně stati v ČČM., zejména »Petr Chelčický a spisy jeho« (1881), a řada článků »Jednota bratrská v XV. stol.« (1883—1896), jejichž knižní soubor s názvem »Chelčický a Jednota v XV. stol.« vydal K. Krofta až r. 1916 s obšírným úvodem, poznámkami a oceněním významu Gollova. Vedle těchto prací, jež metodicky znamenaly pokrok svým bohoslovným rozbořem české reformace, myšlenkově náležitým zařazením P. Chelčického a Jednoty do našeho dějinného vývoje i reakci proti Tomkově katolicko-protireformačnímu stanovisku, podnikl Goll ještě jedno velké dílo dějepisné: v knize »Čechy a Prusy ve středověku« (1897) vyšetřil s okázalými sympatiemi k Slovanům styky Čech s Pruskem a Německým řádem do XVI. století. Ostatní práce Gollovy, k nimž se řadí i několik vzorných vydání pramenů XV. věku, jsou menšího rozsahu, většinou nekrology, vzpomínky původu příležitostného, »Historický rozbor básní RK., Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava« (1886) jest nejdůležitějším příspěvkem dějepisným k důkazu o podvržených Rukopisech; studie »František Palacký« (1898), podníčená jubileem velkého historika a doprovázená rozbořem Palackého »Würdigung« (1898), podává sytou charakteristiku a jemné ocenění jeho dějepiseckého díla; vedle českých dějin středověkých a reformačních (Rokycana, Blahoslav a Komenský) přitahovaly ho také některé zjevy kultur cizích, na př. Colbert (1872), »Vznik anglického parlamentu« (1879), František z Assisi (1896). Tyto články byly většinou shrnuty do II sv. »Vybraných spisů drobných« (1928 a 1929), jimž v čelo postaveno historikovo vědecké vyznání »Dějiny a dějepis« (původně v »Athenaeu« 1888—1889); oba díly přinášejí též ukázky Gollových kritik děl českých, polských, francouzských, německých a anglických, které psal vesměs pro »Čes. Čas. histor.«. V l. 1878—1906 podával do francouzské »Revue historique« zprávy o českém písemnictví historickém; ty r. 1926, doplniv je vlastní souhrnnou zprávou za léta 1905—1924 pro týž sborník, vydal Jos. Šusta s n. »Posledních padesát let české práce dějepisné«. Ne-

četné jsou publikace Gollova stáří: za jeho rektorátu vzniklá práce »Rozdělení Pražské university Karlo-Ferdinandovy r. 1882« (1908) líčí hodnověrně podle listin nejvýznamnější událost kulturních dějin soudobých; příspěvkem k rakouským dějinám tereziánským jest spisek »Válka o země koruny české 1740—1742« (1915).

Jaroslav Goll tvoří ve vědeckém vývoji českého dějepisectví epochu. Vzdělav se ve škole Waitzově i pobytem v cizině na skvělého odborníka v historické kritice, získav životem ve velkých střediskách západní Evropy i obsáhlými cestami široký obzor kulturní, přešel k dějepisu od básnictví a umění, Goll odvedl českou historiografii z úzkých hranic domácích a učinil jejím úkolem studovati kulturní vývoj český v stálé souvislosti s dějinami Evropy ostatní. Ukazovaly-li však jeho studie k Německu a jeho první práce k Francii a Anglii, neupadl přece v jednostrannost západnickou: od mladých let měl sympatii a porozumění pro styky česko-polské a hlavním předmětem svého studia učinil ono období, v němž národ náš sice stál na nejkrasším křídle myšlení západoevropského, ale zároveň plně rozvíjel svou osobnost, období to Jednoty bratrské. Goll se tím postavil proti katolickému názoru konservativního straníka V. V. Tomka a přihlásil se k stanovisku Palackého. Metodicky šel dále než Palacký: studoval naši reformaci i po stránce odborně náboženské, rozbíral podrobně její památky literární, aniž kladl na ni měřítko protestantsko-humanitní filosofie Palackého. I všude jinde důsledně odmítal výklady příliš přímočaré, motivaci jednoduchou; naopak jeho duch, složitě vnímající, pronikavě kritický a velmi opatrně formulující, stále hledal ve výkladu dějin nové problémy, nepostížené dotud kombinace; v souvislosti s tím prozrazoval jeho sloh živý a nervosní, bohatý podněty a nápovědmi, celý proces duševní, jež skeptický učenec sám prožil při řešení každé otázky. Ale tento neklid zároveň s nedostatkem nadání výpravného nedovolil Gollovi, aby se věnoval výpravnému umění dějepisnému — impresionista chvějících se skvrn barevných nedovedl vytvořiti pevné linie kresebné, důmyslný analytik nepodal ani pokusu o syntesu vyššího slohu, zkumný odborník dějezpytný se vyhýbal obecným koncepcím filosofickým, jsa v tom přímo opakem nejen svého někdejšího vědeckého druha T. G. Masaryka, ale i Fr. Palackého. Kdežto suše epický Tomek, právník a pedant, pohrblíval pod svými studeně monumentálními folianty dobu s celým jejím životem, historický essayista Goll, básník a milenec krásy, vzbouzel ji do nervních záchvěvů ovzduší a spolu

stále nabádal k dalšímu řešení, stavěl otázky pro mladší pracovníky, vytýkal nové úkoly. Vše to učinilo z něho i výborného učitele a zakladatele školy; často obětoval své dílo, aby v semináři a na katedře vychovával žáky.

[Při příležitosti Gollových 60. narozenin významně ocenil jeho význam J. Šusta v »Čech. Revue« I, 1907 a K. Krofta v »Čes. Čas. Hist.« 1907; tehdy 1906 vyšel i redakcí Jar. Bidla, G. Friedricha a Kam. Krofta »Sborník prací historických«, jímž četní žáci uctili svého učitele. Z ocenění posmrtných nejzávažnější: Jos. Pekař v stati »O periodisaci českých dějin« (1932), Jos. Šusta v »Čes. Čas. Histor.« (1929), Kam. Krofta v »Alman. Čes. Akad.« (1930).]

Vedle Golla působil na české universitě **Antonín Rezek** (1853—1909), doplňuje jej v lecčems, ale i liše se od něho mnohými věcmi podstatnými. Antonín Rezek narodil se 13. ledna 1853 v Jindřichově Hradci; původně se učil hodinářství, ale pak získán Dvorským pro dráhu historickou, počal doma studovati gymnasium. Za universitních studií v Praze si získal důvěru Tomkovu, pro nějž pracoval v archivech. Jako profesor karlínské reálky se r. 1878 habilitoval pro rakouské dějiny, r. 1883 se stal profesorem mimořádným, r. 1888 řádným. R. 1896 opustil však universitu, přijav místo odborového přednosty ve vídeňském ministeriu vyučování, které zastával až do r. 1900, kdy se stal českým ministrem krajanem. Odstoupiv r. 1903, uchýlil se do ústraní, ale záhy upadl do těžké duševní choroby, již 4. února 1909 podlehl. S počátku chtěl Rezek, ač názorem politickým i dějepisným se blížil spíše Tomkovi, pokračovati v díle Palackého a tak se zabýval hlavně studiiemi vlády Ferdinanda I., již věnoval spisy »Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále českého« (1877) a nedokončenou »Geschichte der Regierung Ferdinands I. in Böhmen« (1878). Nato ho zaujalo XVIII. století: náboženským poměrům jeho dal výklad v průkopném zlomku »Dějiny prstonárodního hnutí náboženského od vydání tolerančního patentu« (1887); nedospěl sice přes úvod, ale v něm narýsoval přehledný obraz českého vývoje náboženského od Bílé hory až k tolerančnímu patentu. Později ho upoutal politicky vzrušený věk XVII.; uvázav se r. 1888 (po Jos. Kořánovi, jenž vylíčil léta 1526—1630) v pokračování Zapovy »Kroniky českomoravské« (viz str. 636 a 637), mínil spojití metodu vědeckou i zpracování nového materiálu s podáním populárním. V ní zpracoval léta 1631—1664 ve III dílech (1888—1893), jež vyšly také

jako tři samostatná díla; pokračování podal nerovnocenně Jos. Svátek. Souběžně s těmito dějinami XVII. věku vyšla také důležitá vydání Rezkova: »Paměti Dačického« (1878—1880), »Poselkyně Beckovského« (1879—1880) a »Zápisů Slavatových« (1887).

Rezek vykonal celá svá studia v Praze, a odsud chybí jeho dějepisické činnosti světové ovzduší, vyznačující Golla; Tomek vedle Emlera a Gindelyho byl hlavním jeho učitelem i duševním vůdcem, třebaže naruživý temperament Rezkův a jeho široká, podnětná osobnost byla protikladem koženého a ztrnulého Tomka. I Rezkovi, protiromantickému pozitivistovi a střízlivému odpůrci veškeré ideologie, byl v dějinách politický zápas věci hlavní, ačkoli všude jest provázen energickým zřetelem k poměrům ústavním, správním a finančním; i Rezek ve velkém sporu českého národa s mocí královskou stál na straně vlády, jsa spíše stoupencem osvíceného absolutismu než státu lidového. Proti Tomkovi byl však živějším, temperamentnějším, aktuálnějším dějepiscem, který nadhazuje raději zajímavé otázky, než snaží se trpělivě je vyřešiti; dovedl své čtenáře i posluchače nadchnouti pro horké politické zájmy přítomnosti a učil je proti umělecky založenému Gollovi živé účasti na tvořících se dějinách. Tato aktuálnost politická vynesla mu sice významné místo v byrokracii státní, ale odcizila ho vlastní činnosti historické. [O Rezkovi viz hlavně výstižné nekrology Gollův ve »Vybr. sp. drobných« (1928), Pekařův v »Čes. Čas. Hist.« (1909) a Urbánkův v »Čes. rev.« II. 1909, pak Kroftovy poznámky k práci Urbánkové v »Přehledu« 1910; do širší souvislosti »politického dějepisectví XIX. stol. a jeho českých představitelů« zařadil Rezka zdařile Jar. Werstadt v »Čes. Čas. Hist.« XXVI., 1920; cenné zprávy životopisné a bibliografii obsahuje »Památník Ant. Rezka« (1936 v Jindř. Hradci).]

Doplňující se činnost Gollova a Rezkova na universitní katedře, jmenovitě pak v historickém semináři výborně řízeném, působila blahodárně na výchovu mladých historiků, kteří kromě toho, byť v menší míře, přijímali podněty i od Emlera a Kalouska, zejména však z říšského ústavu pro rakouský dějezpýt ve Vídni. Goll, vládnoucí zvláštním darem učitelské a vědecké sugesce, byl organizační mistr, jenž podle nadání a náklonností dovedl získávati své žáky pro historické úkoly, prováděné jeho pečlivou metodou subtilní kritiky a ve vytčeném jím rámci srovnávacího dějepisu. (O duchu a snahách historické školy Gollovy poučuje polemicky nakvašená, ale myšlen-

kově velmi podnětná diskuse, vedená r. 1912 mezi Jindř. Vančurou a J. Herbenem na jedné a K. Kroftou a Jos. Pekařem na druhé straně; viz J. Herben »Masarykova sekta a Gollova škola« 1912, Kam. Krofta, »Masaryk, Goll a české dějepiscetví« v »Přehledě« 1912 a Jos. Pekař »Masarykova česká filosofie« 1912.)

Orgánem tohoto ruchu se stala po zániku Rezkova »Sborník u historického« (1883—1886), věnovaného spíše sbírání než kritickému zpracování dějepisné látky, r. 1895 Gollem a Rezkem společně založená vzorná revue »Český časopis historický«, v jejíž redakci Rezka záhy vystřídal Jos. Pekař, v l. 1920—1934 výhradní redaktor, od r. 1935 do smrti podporovaný Jos. Šustou, Fr. Hrubým a Jos. Klikem, kteří pak nastoupili na jeho místo. Vedle ní vycházela pro větší studie »Bibliotheka historická« (od r. 1898). Starším tendencím hověl neb speciálnímu badání slouží »Čas. Čes. Musea«, (v. str. 275), jemuž vtiskovali ráz převážně dějepisný redaktori historikové Č. Zibrt a Jar. Bidlo, vlastivědný »Časopis Matice Moravské«, který od r. 1914 Boh. Navrátil a St. Souček pozvedali k výši vědecké (oba tu setrvali až do smrti, do r. 1922 účastnil se s nimi redakce Fr. Kameníček), a dva nově založené orgány, »Časopis Společnosti přátel starožitností českých« (od r. 1893, r. 1897—1906 byl redaktorem J. V. Šimák, později jej řídili zvl. Zd. Wirth, A. B. Černý a Jos. Pelikán) a ve stopách Praskových založený »Časopis pro dějiny venkova« (spův. n. »Agrární archiv« zal. r. 1914 M. Vystyd, pak vedl do r. 1933 Jos. Kazimour, nyní V. Černý a Jar. Prokeš). Dějepis v katolickém duchu pěstuje od r. 1893 »Sborník Historického kroužku« (prvním redaktorem byl Fr. Zdráhal, nejdéle v redakci setrvali Matěj Kovář [1894—1914] a Frant. Stejskal [1915—1924]).

Ze společné školy Gollovy a Rezkovy vyšli jejich nástupcové na pražské universitě Josef Pekař, Josef Šusta, Václav Novotný, Kamil Krofta a Jaroslav Bidlo i historikové Masarykovy university Bohumil Navrátil, Julius Glücklich a Rudolf Urbánek; k nim se nejtěsněji poutají Zdeněk V. Tobolka a Ladislav Hofman, jejich vrstevníci; zprostředkujícím členem mezi školou Gollovou a Rezkovou na jedné a Tomkovou a Kalouskovou skupinou na druhé straně jest Josef V. Šimák; jsou to vesměs synové let 70. Avšak podle vývojového rytmu se rozestupují do dvou skupin, které sice akademicky, naukově a literárně působily současně, namnoze mezi sebou vědecky a osobně zápolíce, ale přece náleží do časové posloupnosti. Gollovci s Pe-

kařem a Šustou v čele, již vnesli nový ideový a metodický kvas, patrný hlavně ve válce a po převratu, jako zástupci další fáze vývojové budou zařazeni do kapitoly pozdější, kdežto tuto bude nejprve promluveno o zachovatelích a pokračovatelích gollovské a rezkovské tradice.

Po Josefu Kalouskovi a vedle Jos. Pekaře přednášeli české dějiny na Karlově universitě Václav Novotný a Josef V. Šimák; oba vyšli od Golla a Rezka, ale oba zachovávají souvislost s historií staršího směru; u V. Novotného rozhodl to spolu osobní styk s Tomkem, u J. V. Šimáka hlavně ideové příslušenství. **Václav Novotný** (* 5. září 1869 v Ivančicích na Moravě, † 14. července 1932 v Řevnicích), do 39. roku úředník místodržitelského archivu, pak profesor vys. učení pražského, byl na sklonku života Tomkova jeho pomocníkem a připravil k novému vydání několik svazků »Dějepis města Prahy«. V některých statích rozebral výpravné prameny dějin českých, jmenovitě »Kroniku zbraslavskou« (1905), kriticky vydal »Kroniku velmi pěknou o J. Žižkovi« (1923), »Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy o M. J. Husovi« (1932) a »Husitský zpěvník« (1930); s rozhodností vyvrátil stranické názory o naší staré minulosti, jež pronesl českoněmecký historik A. Bachmann. Od r. 1911 až do skonu vydával obširné »České dějiny«; první svazek (1912) sahá k smrti knížete Oldřicha, druhý (1913) do Přemysla Otakara I., třetí do Václava I. (1928), čtvrtý objímá vládu Přemysla Otakara II. do r. 1271 (1937) [o kolonizaci a poměrech církevních pokračuje Šimák]; výtah odtud pořídil sám ve IV. sv. »Českoslov. vlastivědy« (1932). Po Palackém jest to první soustavné zpracování našich dějin, založené mnohem zevrubněji než dílo Palackého, způsobem spíše dobnerovským. Výpravně syntetický úkol historikův posunut zcela do pozadí za rozbor literatury, pramenů, sporných otázek, v nichž Novotný se staví většinou proti pojetí Pekařovu (v názoru na sv. Václava, v hodnocení legendy Kristianovy a z otázek pozdějších v otázce Husova rodiště, stížného listu šlechty z r. 1415, jmenovitě pak v celé koncepci husitství). Dílu chybí posvěcení ideové, celistvá stavba a všechny hodnoty v podstatě literární; místo historického umění vypravovatelského podává analytická akribie badatelova snůšku problémů z našich nejstarších dějin a pokusy o samostatné neb zprostředkující jejich řešení často jen vrátké pro argumentaci nejednou svéhlavou a uzavírající se lepšimu poznání. »Ohromnými vadami« trpí Novotné-

ho kusé a často v suchou katalogisaci zřízení i osob se zvrhající podání poměrů sociálních a kulturních.

Již na počátku své vědecké dráhy se zabral Novotný do kritického studia doby a osobnosti Husovy a vedle Václ. Flajšhanse a J. Sedláka obohatil nejvíce naše vědomosti o počátcích reformace české. Vedle vydání »M. J. Husi korespondence a dokumentů« (1920) a monografií »Hus v Kostnici a česká šlechta« (1915), »Jan Hus v historii a ve veřejném mínění své doby« (1915, akad. řeč), »Mistr Jeronym Pražský« (1916), »Rodiště Husovo Husinec n. Blanici« (1925) vyšel z těchto studií populární přehled počátků husitství, »Náboženské hnutí české ve XIV. a XV. stol.« (1915), zdůrazňující domácí původ české reformace, a rozsáhlý kritický životopis, bohatý látkou, vedený dušezpytným proniknutím, »M. J. Hus. Život a dílo« (1919 a 1921 ve 2 sv., druhá část díla od Vlast. Kybala), kde Novotný rovněž i proti vlivu Wiklefovu hájí Husovu původnost. Zběžným pokusem o důkaz jednotnosti české a slovenské minulosti jest spisek »Z dějin československých« (1921), v němž Novotný projevil neschopnost k syntetickým koncepcím obecnějšího rázu, kdežto v knihopisném přehledu »České dějepisectví v prvním desetiletí republiky« (1929), doprovázeném nuznými a podjatými poznámkami, ukázala se skrovnost jeho nadání kritického. [Šedesáté jeho narozeniny uctili žáci sborníkem »Českou minulostí« (1929), kde Jar. Prokeš podal knihopis jeho prací. Z nekrologů významné jsou: Odložilíkův v »Čas. Mat. Mor.« (1932), Urbánkův v nekrolozích Č. Akad. (1933) a Vojtiškův samostatný spisek »V. Novotný« (1932).]

Josef Vítězslav Šimák (* 15. srpna 1870 v Turnově), od r. 1904 docent, od r. 1911 profesor historické vlastivědy na Karlově universitě, jest úzkostlivým a trpělivým badatelem ducha konservativního a vlasteneckého nadšení, jenž vyšel z krajan-ských prací vlastivědných; kriticky vztyčil cíl české vlastivědy významnou statí »O stavu a úkolech české vlastivědy« (»Čas. Spol. přát. starož.« 37, 1929). Věnoval se místním dějinám rodného Turnova (1903 a 1904), okresu mnichovohradištského (1917), hradu Housky (1930) a soupisu uměleckých památek rodného kraje. Z jeho edicí vyniká vydání »Pražské kroniky« Bartoše písaře (1907) i památek s ní souvislých; to přivedlo jej k podrobnému rozboru kronikářských prací XV. a XVI. stol.; zajímavě určil pravděpodobnou osobnost »Dalimila« (1932, v. str. 24 a 25). Ve stopách Rezkových

počal, dílem z jeho pozůstalosti, publikovati »Listář k dějinám náboženských blouznivců českých v stol. XVIII. a XIX.« (1927 a 1934, II sv.); o těchto náboženských blouznivcích psal významné stati; do dějin obrozenských zapadá edice »Dopisování Jana Krouského a jeho přátel« (1932); cennou pomůckou k dějinám protireformace jsou »Zpovědní seznamy arcidiecése Pražské z l. 1671—1725« (od r. 1909, posud III díly); knihopisně zajímají »Bohemica v Lipsku« (1907); také studie o pozůstalosti Dobnerově a Balbínově a o historících Ant. Rezkovi i Z. Wintrovi rozšířily podstatně poznání českého dějepisu a mají svou cenu. J. V. Šimák, jenž vydal poslední svazky životního díla Sedláčkova a studii o kolonizaci přemyslovské pokračuje v »Českých dějinách« Novotného, náleží k nejhodnotnějším popularisátorům českých dějin; do šlépějí K. V. Zapa vstoupil »Kronikou československou«, sahající do smrti Karla IV. (1921—1925 ve III d.); ta se mu lépe podařila než přehledy »Husa doba před ním« (1915) a »Od Kostnice po Lipany« (1919). Drobné topografické a rodopisné příspěvky ukládal Josef Šimák v »Čas. Čes. Musea«, »Č. Časop. Histor.« a zvláště v »Časopise Společnosti přátel starožitností českých«, jehož byl redaktorem. Šimákova osobnost, vyrůstající ze studia i kultu »Českého ráje«, tíhne k mikrologii vydavatelské a místopisné, ale dobírá se svou akribií cbsas závažných výsledků obecně platných; v zaníceném podání látky mnohdy suchopárné nezapírá J. V. Šimák někdejšího veršovce. [K 60. narozeninám Šimákovým vyšel sborník »Přátelé čsl. starožitností svému učiteli« (1930, s knihopisem od M. L. Černé).]

Z moravských dějepisců náležel škole Gollové a Rezkově především profesor Masarykovy university, dříve zemský archivář, **Bohumil Navrátil** (* 21. února 1870 ve Vyškově na Mor., † 2. července 1936 v Brně), jenž působností i díly zůstává také věren Moravě. Středem historického jeho zájmu jsou církevní dějiny moravské v XVI. věku, kterým věnoval kromě četných statí v »Čas. Mat. Mor.« vzornou monografii »Biskupství olomoucké 1576—1579 a volba Stanislava Pavlovského« (1909), na sklonku života studii »První pokusy o moravskou universitu« (1927) a příkladné dílo ediční »Jesuité olomoučtí za protireformace 1558—1590« (1916). Jeho studie o moravských historících hl. o Bočkovi a Brandlovi usilují o kritické zhodnocení dosavadní dějepisné práce na Moravě; samostatnou cenu mají též hojně referáty z dějin reformačních a protireformačních v »Čas.

Mat. Mor.«, jehož Navrátil byl od r. 1914 spoluredaktorem. Rozsáhlý rozhled po příslušné literatuře, přesnost ve zjišťování drobných faktů, úzkostlivá opatrnost v závěrech musily u Navrátila zakrývatí nedostatek tvůrčího nadání historického. (Nekrologickou vyčerpávající studii věnoval B. Navrátilovi Ot. Odložilík v »Čas. Mat. Mor.« 1936.)

Mnohem později než tito badatelé vyzrál **Rudolf Urbánek** (* 7. září 1877 ve Slaném), první profesor českých dějin na Masarykově universitě v Brně. Upozornil na sebe nejprve jednak příspěvkem k historické diplomatice, jednak živě psanými charakteristikami soudobých dějepisců (Tomka, Al. Jirásk, Rezka, Novotného, V. Hrubého) a osvědčil historický důmysl rozbořením »České pověsti královské« (»Čas. Spol. přát. starož.« 1915—18) i studii o Blahoslavovi a Bratrství, zvl. »Jednota bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy« (1923). V. Novotný získal jej za spolupracovníka svých »Českých dějin«, kam R. Urbánek podal vyličení »Věku poděbradského 1437—1497« (posud 3 sv. 1915, 1918 a 1930, zabírající dobu 1437—1462). Tu se R. Urbánek srazí vytvořiti české dějiny přímo z pramenů za pomoci příslušné literatury; pojímá stejně jako V. Novotný do svého díla mnoho z průvodního, ne zcela zpracovaného materiálu, přihlídáje vydatně k otázkám náboženským; zanedbává vývoj společenský a hospodářský; řeší vydatným rozbořením pramenů sporné otázky vědecké, ale větší měrou než jeho druh dbá i prvku vypravovatelského, jsa literární prostotou blíže Tomkovi než výpravnému mistru Pekařovi. Za této práce vznikají monografické, minuciosní studie Urbánkovy, zabíhající také hluboko do doby husitské: »Konec Ladislava Pohrobka« (1924), »Žižka v památkách a úctě lidu českého« (1924), »Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého« (1926), »Dvě studie o době poděbradské (1929), dvě stati »Počátky českého mesianismu« (1929) a »Český mesianismus ve své době hrdinské« (1930, ona ve sborníku Novotného, tato v Pekařově), »Lipany a konec polních vojsk« (1934). Naproti tomu se Urbánek občas pokouší o popularisaci v skladných obrazech nevalné výraznosti: »Jan Žižka« (1925) a »Husitský král« (1926); první z nich nezasáhl pro nedostatek osobitého pojetí do velké diskuse o Žižkovi, vznícené dílem Pekařovým. Pro »Čsl. vlastivědu« (IV, 1932) zpracoval války husitské a období do r. 1526. Osobité jsou Urbánkovy snahy o vytvoření čsl. dějin vojenských a pokus o zpracování dějin Omladiny.

Dějiny české XIX. století učinil zvláštním svým oborem **Zdeněk Václav Tobolka** (* 21. června 1874 v Poděbradech), úředník nejprve universitní bibliotéky, pak ředitel knihovny Nár. shromáždění, za studentských let a potom hl. v l. 1906—1918 politicky činný jako vůdce českého aktivismu ve straně svobodomyšlné; na něj vedle historické metody Gollovy a Rezkovy působil i vliv politiky Masarykovy, kterou jeho neklidný, mnohdy nespolehlivý duch překonával liberalismem. Starší době, kromě menších studií o Jiřím Poděbradském, věnoval pouze nedokonalé edice *Hilaria Litoměřického* (1898) a *Pavla Žídka* (1908). Jeho práce z nových našich dějin politických se nejprve soustředily kolem r. 1848; později postoupily k době pozdější, ba až na práh přítomnosti, podávajíce však spíše sbírky materiálu, přehled událostí a výběr charakteristických faktů než kritický rozbor látky a pragmatické zpracování historické. Nejdůležitější z nich jsou: »Počátky konstitučního života v Čechách« (1898), »Slovanský sjezd r. 1848« (1901), »Počátky dělnického hnutí v Čechách« (1903, nové zprac. 1923), »Karel Havlíček« (1905, otisk z Laichterovy »Literatury české XIX. stol.«) a zvláště zevně rozsáhlé, ale vnitřně nuzné »Dějiny české politiky nové doby« [do r. 1879] (1908, samostatná histor. část díla »Česká politika«, k němuž dal podnět) i »Politické dějiny čsl. národa od r. 1848 až do dnešní doby« (1932—1937, posud IV díly), k nimž se druží sebeobhajobná publikace »Česká politika za světové války« (1922). Sem hledí i vydání politic. děl Havlíčkových v 5 sv. (1900—1903), »Zápisů« Jungmannových (1907), Kaizlových pamětí s úvody o životě politickém koncem stol. XIX. (1909—1914), deníku Edv. Grégra (1908—1914) a jeho beletrie (1910) i »Pramenů současných dějin českých« (1917—1920).

Veden svým úředním povoláním Zd. Tobolka pěstuje již od r. 1902 vědecky soustavně knihopis a knihovědu a zabral se monograficky do probadání českých inkunabulí. Pro knihovědu založil časopisy »České knihovnictví« a »Knihy a knihovny«, jež vystřídala r. 1931 široce založená revue »Slovanská knihověda«; po soupisech »Česká bibliografie« (z l. 1902—1911, vyd. 1903—1914) následoval speciální »Český slovník bibliografický« (1910), podávající soupis českých prvotisků do r. 1500, doplněný jednak spisem »Dějiny čsl. knihtisku v době nejstarší« (1930), jednak souborem reprodukcí »Monumenta Bohemiae ty-

p o g r a f i c a « (od r. 1926). Vyvrcholením knihopisného úsilí Tobolkova, z celé jeho mnohostranné činnosti nejvýznamnějšího, jest (od r. 1936) »nový Jungmann«, »K n i h o p i s č s l . t i s k ů o d d o b y n e j s t a r š í a ž d o k o n c e 18 . s t o l . « , d . I I . , t i s k y z l . 1501—1800. [K 60. narozeninám jeho uspořádal J. Emler sborník »Zd. V. Tobolkovi k šedesátce z domova i z ciziny« (1934).]

Politickými dějinami XIX. stol., jmenovitě od r. 1848, namnoze na základě studia žurnalistiky a písemnictví brožurkového zabývá se Časlavan rodem a Moravan působením, H u g o T r a u b (* 1879). Kromě vydání řeči Riegrových jsou z jeho prací nejzávažnější: »Dějiny Matice Moravské« (1911), »Poslední český pokus o vyrovnání s Rakouskem« (1919), »Fr. L. Rieger« (1922), »Naše politické dějiny v XIX. stol.« (1926), »Bouřlivý rok 1848« (1928), »Ze života Alf. Šťastného« (1928), »Květnové spiknutí v Čechách 1849« (1929), »Červencová revoluce francouzská a její ohlas« (1932). Mnohé z těchto prací i z Traubových článků v »Čas. Mat. Mor.« a »Čas. mor. zensk. musea« mají ráz novinářský a spíše popularisační než badatelský, tak i jeho »Dějiny XIX. stol.« (1921).

Mezi Gollovými žáky, zrozenými v letech sedmdesátých, zaujímal význačné místo Ladislav Hofman, ale na rozdíl od svých druhů, kteří se plně rozvinuli až v době válečné a popřevratové, přežil, jinoch ozářený teskným kouzlem předčasného odchodu, jenom krátce práh století; Jar. Goll v něm spatřoval sourodého dědice vlastních snah, ač bylo patrné, že mladistvý badatel nekolísá jen mezi dějezpytem a filosofií, ale i mezi metodou Gollovou a myšlením masarykovským. Jako Goll přistoupil také **Ladislav K. Hofman** (1876—1903) k studiu dějepisu od literatury a od poesie; první jeho velkou prací, prozrazující na každé straně závislost na ideích Masarykových, byla monografie »A d a m M i c k i e w i c z « (1900), již však předcházela mladistvá produkce veršovaná a novelistická. U Golla se vycvičil Hofman v subtilní kritice historické na pramenech středověkých; tak práce »Husité a koncilium B a s i l e j s k é « (1901) vykazuje gollovský zájem o českou reformaci a její zvláštní otázky náboženské. Vždy více se však přechyloval Hofman, jak veden pobytem berlínským a pařížským, tak povzbuzován vlastní osobností, jež prožívala bolestně veškeré duševní a veřejné zápasy přítomnosti, k vědeckému studiu novověku. Jeho výstižné referáty kritické ukazují, že zabíral stejně Anglii a Francii jako Německo v obor své práce

pečlivé a svrchovaně intimní. Středem jeho zájmu byla posléze moderní imperialistická politika pruská od Bedřicha II. až po Bismarcka; nad nedokončenou statí o Bedřichu II. zemřel. Charakteristiky Bismarcka a jeho dějepisce M. Lenze jsou nejvýraznější studie jeho péra. Nic nebylo mu v novověkém dějepise suchým a lhostejným poznatkem, nýbrž vše otázkou národního svědomí, součástíku vlastní složitě a jemné osobnosti. Posmrtně Jul. Glücklichem, Kam. Kroftou a Vikt. Dykem vydané »L. K. Hofmana Sebrané spisy« (1904 a 1905) obsahují v I. díle jeho práce historické, v II. pak jmenovitě jeho deník z let 1894—1903, důležitý to doklad k dějinám pokrokového hnutí v Čechách. [Ocenění od Jar. Golla ve »Vybr. sp. drobn.« I. (1928) a od Arna Nováka v »Nosičích pochodní« (1928); Vikt. Dyk, jenž Hofmanovi věnoval několik básní v knize »A porta inferi« a jeho památce »Konec Hackenschmidův«, vrátil se k němu opětovně v elegiích zvl. v poslání »L. K. H.« v »Lehkých a těžkých krocích« a v »Mlze na horách« v knize »Okno«.]

Do téže řady Gollových žáků náleží četní badatelé z kruhů středoškolských profesorů a musejních úředníků. Josef Čihula (* 1871) vyšetřoval znalecky Lutherův poměr k české reformaci; Tomáš Kalina (* 1874) a Jaroslav Fikrle (* 1879) osvětlovali osobnosti z okolí Husova; Václav Müller (* 1875) podal, než se zabral do právních otázek organizace církevní a školské, v »Svobodnicích« (1905) závažný příspěvek k chudým sociálním dějinám českým v starší době; Miroslav Jeřábek (1880—1921) vynikl pronikavými rozbory kronikářských pramenů českých. Rozsáhlé bylo pracovní pole Františka Hýbla (1875—1929). Od hagiografických studií románského středověku v Čechách postoupil v stati »Slovanská liturgie na Moravě« (1908) k monografickému zpracování byzantsko balkánského úseku slovanských dějin; to ho zavedlo k badání o dějinách bulharských, v němž již před ním vynikl Čech Konst. Jireček. Souhrnné velké dílo Hýblovo »Dějiny národa bulharského« (1930, II sv.) vyšlo až posmrtně. Fr. Hýbl byl výborným popularisátorem dějin antických, zvláště také starověkého vývoje vnitřního: po mistrovském stručném přehledu »Římských dějin« (1914—1916) a po zdařilé středoškolské učebnici dějin starého věku vyšly propracované »Dějiny starého věku« (1924 a 1925, I. Orient a Řekové, II. Římané); několika cennými příspěvky se zúčastnil i sborníku »Česká politika«.

Hojností i rozmanitostí činnosti publikační se nad své vrstevníky vyznamenal ředitel knihovny Národního musea Josef

Volf (* 7. února 1878 v Příchovicích u Přeštic, † 12. května 1937 v Praze). Propadal občas sice mechanickému sběratelství a chvatnému vydavatelství nezpracovaného materiálu po vzoru svého původního představeného a vůdce Č. Zírta, časem však se povznesl k soustavnější a vyčerpávající práci dokumentární. Přčetné jeho články v »Čas. Čes. Mus.«, »Věstn. Spol. nauk«, v »Č. Č. H.« a v »Osvětě« se týkají české emigrace hl. v Sasku, literárního života stol. XVI. a XVII., náboženských poměrů za Karla VI., zednářství na naší půdě, policejní soustavy předbřeznové, censury roku 1848, životopisu Dobrovského; nejvýznamnější jsou však jeho příspěvky k dějinám knihtisku a novin i časopisů. Sem náleží jeho čelné publikace knižní: »Dějiny českého knihtisku do r. 1848« (1926), »Dějiny novin v Čechách do r. 1848« (1930) a »Dějiny novin a časopisů do r. 1848« (v »Čsl. vlastivědě« VII, 1933). Organizátor plzeňského archivu a musea **Fridolin Macháček** (* 1884) po pracích z českého povstání v XVII. stol. soustředila se na správní i kulturní dějiny města Plzně a snesl mnoho bystře pojaté látky k historii školské, literární i hudební.

Moderní dějezpyt období Gollova položil přirozeně důraz na přesné a kritické vydávání pramenů historických, v jehož technice učiněn značný pokrok. Typickým představitelem editorů starší generace byl **Ferdinand Tadra** (1844—1910), kdysi spolupracovník Gindelyho, vydavatel »Soudních akt konsistoře Pražské z l. 1373—1424« (VII sv. 1893—1901), hojných formulářů královských kanceláří ze XIV., částečně XIII. století, významných pro dobu předhusitskou [o nich vydal i několik studií, jmenovitě »Kanceláře a písaři v zemích českých v l. 1310—1420« (1892)] a autor úryvkovitých kapitol »Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských« (1897). Edice Tatrovy jsou nedokonalé a mechanické, nejednou stírajíce diplomatický svéráz pramenů. (Viz článek Kroftův v »Čes. Čas. Hist.« XVI. 254.) Jiní vydavatelé starší školy jsou: švarcenberský archivář treboňský **František Mareš** (* 1850), jenž podal hojně ukázky ze svěřených mu pokladů jihočeských; archivář Musea Král. Čes., někdejší pomocník **Emlerův**, **Václav Schulz** (1854—1935), jehož četné edice ze svěřeného mu archivu se týkají hlavně dějin řádu jezuitského v Čechách, korespondence historické ze stol. XVII., jmenovitě soudu komorního v l. 1526—1783 (1904 a 1908), a náboženského hnutí lidového v stol. XVIII. (1915); pracovník v dějinách kongregace de pro-

paganda fide a vydavatel jejich akt (1923) zemský archivář H y n e k K o l l m a n n (* 1864).

Střediskem prací vydavatelů českých*) přítomné doby, kteří většinou prošli »Ústavem pro kritický dějezpyt ve Vídni« a archivem vatikánským, stal se »Zemský archiv království Českého« (nyní »Archiv země České«), r. 1903 po odchodu F. Dvorského zorganizovaný ředitelem V o j t ě c h e m J. N o v á č k e m (1852—1916), jenž kromě edicí menších, jmenovitě k dějinám školským v době předbělohorské i k životopisu Palackého a kromě několika cenných prací k historii české XIV. století, založených hlavně na materiálu z Vatikánu, nemálo se zasloužil uveřejněním důležitých pramenů k poznání Fr. Palackého. Vedle uvedených publikací počaly z archivu vycházeti tyto pramenné sbírky: »M o n u m e n t a V a t i c a n a, jež obsáhnou bohemika archivu vatikánského od r. 1341 do stol XVI. (od 1903, posud 4 sv. péčí L. Klicmana, K. Krofty a J. B. Nováka); »C o d e x d i p l o m a t i c u s e t e p i s t o l a r i s r e g n i B o h e m i a e«, jež vydává G. Friedrich, má sahati do r. 1306 a nahraditi zastaralá regesta Erbenova a Emlerova i nespolehlivý Brandlův »Codex diplomaticus« (od r. 1904, posud 2 sv. a 3 seš. faksimilií). Od roku 1910 vydává zemský archiv český nové pořadí »S n ě m ů č e s k ý c h o d l ě t a 1526 a ŝ p o n a š i d o b u« svazkem XI. počínajíc (prozatím vydány Sněmy z r. 1605 a 1611); nejen kritika textu jest mnohem dbalejší, ale vydavatelé nešetří poznámkami věcnými i textovými, ani úvodními studii; o práci, která se začíná r. 1605, rozdělili se K. Krofta a J. B. Novák. Zemský archiv vydal dále (prací Hynka Kollmanna) bohemika z archivu římské kongregace de propaganda fide. (O veškeré činnosti této, organizační i vydavatelské, viz V. J. Nováčkem a J. B. Novákem od r. 1906 vydávané »Z p r á v y z e m s k ě h o a r c h i v u« a stať J. V. Šimáka v »Čech. Revue« I., 1907.)

Po převratu přibýly další publikace pramenné, které se soustředí v nově zřízeném »Čsl. státním historickém ústavu«; na nich jest lvím podílem účastněn G. Friedrich a škola jeho. V rámci »Archivu českého« pořizuje vydání »k n i h p r o v o l a c í c h« (od r. 1921) a péčí ústavu edici »desk dvorských království českého« (od r. 1929). Tyto edice předvádějí dokumenty z konce XIV. věku; souběžně vycházejí »A r c h i v u m c o r o n a e r e g n i B o h e m i a e« (vyd. V. Hrubý, posud 2 sv. s látkou z let 1086—1305 a 1346—1355) a ve stopách

*) Podniky ediční sledovány až do doby poslední, vydavatelé však zařazeni do dvou skupin, generačních a vývojových.

Emlerových jdoucí »Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae«, obsahující l. 1355—1363 (prací Bedř. Mendla, prozatím 2 sv., 1355—1357). Z rozsáhlého plánu vyčerpali veškerou látku »desk zemských království Českého« od r. 1541 uskutečněna edice kvaternu z r. 1542—43 A. Vavrouškovou (1935). Ústav převzal i zem. archivem připravovanou edici zpráv římské nunciatury (zatím 2 sv. prací M. Linhartové).

Vydavatelských prací se účastní téměř všichni historikové čeští; někteří, povoláním úředníci archivní, soustřeďují k ediční činnosti veškeré své úsilí, tak odborník v technice moderního archivářství Václav Kratochvíl (1861—1919), tak účastník podniku »Monumenta Vaticana« a badatel o počátcích hnutí husitství Ladislav Klicman (* 1867), tak Adolf L. Krejčík (* 1877), badatel v středověkých kapitulariích a monografický znalec osobnosti Pešiny, tak Edvard Šebesta (1879—1933). Rozsahem práce vynikl nad ostatní úředník městského archivu pražského Jos. Teige, dokonalostí vydavatelské techniky a jemností postřehů formálních J. B. Novák. Městskému archiváři pražskému Josefu Teigovi (1862—1921) určovalo jeho působiště, městský archiv pražský, směr činnosti: kromě edice register vladislavských, prací o pramenech dějin českých za Přemyslovců a studií o zemsk. deskách, diplomacie listin papežských i purkrabských knihách, jejichž akribie mluví o záku vídeňského dějezpytného ústavu, věnoval se jmenovitě lokální historii a topografii pražské, a prohlubuje V. V. Tomka, vydával »Základy starého místopisu pražského v l. 1437—1620« (2 sv. 1910 a 1915 obsahují jenom Staré město). Jan Bedřich Novák (1872—1933) od r. 1900 úředník, od r. 1916 ředitel českého archivu zemského, byl vedle K. Krofty nejhorlivějším účastníkem jeho obou velkých započatých edičních podniků »Monumenta Vaticana« a »Sněmy české« (pro r. 1611). Zvláště podrobně se zabýval subtilním zkoumáním formulářů a listářů k českým dějinám XIII. a XIV. věku (»Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně« 1903), přihlédaje bystře a s jemným literárním smyslem k jejich stylové povaze; závěry, které odtud činí ve »Středověkých diktamínech v souvislosti s antikou a renaissancí« (1909), mají dosahy i kulturně literární. Dozvukem svých několikaletých studií v Itálii pojednal ve vlašsky psaných pracích o duševních stycích českoitalských ve středověku. Do dějin novověkých se obrátil monografiemi z válek napoleonských a o české účasti v nich; zvláště ho upoutala postava maršála Kar-

la ze Švarcenberků, jehož korespondenci znalecky vydal; v časopiseckých státech osvětlil ohlas napoleonských válek v národním obrození (zvl. v »Č. Č. M.« 1914 a v »Naší době« 1921). Nejzrozsáhlejší badatelské dílo Novákovo vyšlo posmrtně, vyličením to zápasu Rudolfa II. s Matyášem z r. 1611, »Rudolf II. a jeho pád« (1935). [K 60. jeho narozeninám vyšel za redakce B. Jenšovského a B. Mendla sborník prací jeho přátel a žáků »K dějinám československým v období humanismu« (1932); význam J. B. Nováka ocenil nekrolog Jenšovského v »ČCH.« 1933 a Vojtiškův v nekrologiích Čes. Akad. 1934.]

Učitelem mladých pracovníků v paleografii a v české diplomatice se stal po Emlerovi jeho vychovanec a profesor paleografie na české universitě, **Gustav Friedrich** (* 4. června 1871 v Poděbradech). Kromě uvedených (v. str. 1221) edicí i časopiseckých a sborníkových statí je doprovázejících neb populárně poučujících o příslušných otázkách — k nim druží se ještě sbírka faksimilí »Památky umění písarského v Čechách a na Moravě« (1904) a nádherné dílo reprezentační »Acta regum Bohemiae« (1908—1935) — podal v »Učebné knize paleografie latinské« (1898) i v »Rukověti křesťanské chronologie« (1934) cenné příručky studijní. Spis »O zakládací listině kapituly Litoměřické« (1901) jest skvělou ukázkou důmyslné kritiky hist. památek. [K 60. narozeninám G. Friedricha vyšel redakcí V. Vojtiška sborník prací jeho žáků a přátel, kam Mil. Kratochvíl podal soupis jeho prací (1931).]

Monografické, zvláště místopisné zpracování některých partií českých dějin se částečně dalo v duchu Tomkově a Kalouskově pracovníky starší školy. Z nich jest jmenovati zvláště **Františka Augustina Slavíka** (1846—1919), gymn. profesora, posléze ředitele reálky v Hodoníně, který v různých oborech podal velmi cenné příspěvky k dějepisu českému a v místopise i v hospodářských dějinách působil podnětně. Jeho monografie o rodném Domašíně (1882), o Vlašimi (1889), o Rožmitále (1891) řadí ho k nejlepším místopiscům soudobým. Jeho dlouholetý pobyt na Moravě vynesl vědě kromě redakce »Vlastivědy Moravské« (řídil ji v l. 1897—1905), kam napsal topografii okresu brněnského, i detailní studie »Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce« (1892), »Moravské Slovensko od XVII. století« (1903—1909), »Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě a ve Slezsku« (1906). Záslužné práce historické statistiky moravské doplňoval Slavík v poslední době ob-

dobným dílem pro Čechy, jehož úvod »O popisu Čech po 30 leté válce« (1910) vykládá zásady, podle nichž badatel chtěl vydati t. zv. berní rolli král. Českého. Dějinám reformačním věnoval již v l. 70. časopisecké práce (v »Osvětě« a »Č. Č. M.«) o Jednotě bratří, později studie o české emigraci XVII. a XVIII. věku; též podal příspěvek k dějinám XVIII. stol., »Pruské usilování o země české« (1901). Z vydání Slavíkových dlužno uvésti některé práce Blahoslavovy. K starší škole čítati jest též naše dějepisce lokální. Jsou to jmenovitě umělecky vzdělaný historik zámku jindřichohradeckého a jeho památek, třeboňský ředitel gymnasijní **Josef Novák** (1849—1927), oba kulturní dějepisci **Hor Kutných Otakar Hejnic** (1851—1925) a **Josef Šimek** (* 1855), historik plzeňský **Josef Strnad** (1852—1930), topograf Turnova a Brandýsa **Justin V. Prášek** (1853—1924, viz níže) a dva dějepisci klatovští **Karel Hostaš** (1854—1934) a **Jindřich Vančura** (1855—1936). Jindřich Vančura, žák Tomkův a stoupenec Masarykův, podobný v tom J. Herbenovi, od mladosti se zabýval náboženskými dějinami českými, ale nevytvořil z nich díla většího; hlavní práce jeho života, široce založené »Dějiny někdejšího král. města Klatov« (vycházející od r. 1927) zůstaly zlomkem a nepřekročily valně období bělohorského. V kruzích odborných vzbudil rozruch polemický článek, přeceňující vliv Masarykův na české dějepisectví (v str. 1128 a 1212); do nejširších vrstev vzdělanstva vnikly Vančurovy překlady úhelných historických děl Arnošta Denise, namnoze osobitě upravené, i jeho monografie o Denisovi (1923). Z mladších badatelů místních a krajinských rozdělil **Ludvík Domečka** (1861—1937) svůj mikrologický zájem starožitnický mezi dějiny krajanského Jindřichova Hradce a svého životního působiště Hradce Králové, **Antonín Tomíček** (1866—1935) věnoval životní úsilí prozkoumání hospodářských, národopisných i topografických poměrů na Lito-myšlsku a **František Teplý** (* 1867), zámecký archivář jindřichohradecký, místopisu měst i obcí v jihozápadních Čechách, dějinám chodským, zemědělským poměrům hl. v hospodářství rybničním, a podal se sourodými příslušníky, znalci a milovníky lidu chodského, **J. Š. Baarem** a **J. Fr. Hruškou**, skladné obrazy lidu chodského.

Na **Mora** v ě po Brandlovi a jeho stoupenecích přešla historická práce do rukou mladších pracovníků, sestoupených hlavně kolem »Časopisu Matice moravské«. Z kruhu toho vyšel i podnik »Vlastivědy moravské«, v jehož řízení se po

F. A. Slavíkovi vystřídali Fr. Kameníček, Aug. Kratochvíl a Boh. Horák, postupně modernisující metodu soupisu. Z nich v popředí historické práce na Moravě stál po léta vynikající profesor a ředitel gymnasijní v Brně, pak profesor dějepisu na tamní české technice **František Kameníček** (1856—1930); kromě příspěvků do »Archivu českého« vydal obsáhlé dílo »Zemské sněmy a sjezdy moravské 1526—1628« (ve III d. 1900—1905), vynikající spíše bohatstvím látky než přesností zpracování, a menší příspěvky k dějinám v pádu **Bočkajovců** na Moravu (1894). V poslední době se zabral do dějin české politiky za aktivistického období Taaffova a vydal důležitý pramen »Paměti a listář dra Aloise Pražáka« (1926 a 1927); četné jsou kritické referáty Kameníčkovy. K hlavnímu dílu Kameníčkovu se přímo řadí **Rudolf Dvořák** (1861—1920) »Jednáním sněmů moravských v l. 1792—1835 a 1835—1848« (1904 a 1906), přenášeje se již tu hluboko do nové doby, již ličí i jeho monografie »Poslední robotní vzpoura na Moravě r. 1821« (1907). Pro »Vlastivědu moravskou« zpracoval »Dějiny Moravy« (od nejstarších dob do r. 1848, V knih, 1899—1905), tutéž látku podal zkráceně a populárně v »Dějínách markrabství moravského« (1906). Obě úhrnná díla ta nestojí na vědecké výši své doby; trpíť nedostatkem kritičnosti i původnosti, jsou nesusměrně rozdělena a neznají poměrnosti mezi věcmi důležitými a nahodilými, nesledují ani souvislost s dějinami všeobecnými, ani hospodářské, sociální a kulturní živly v dějinách. S Kameníčkem zpracoval R. Dvořák cenný »Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních« ve III dílech, který od r. 1895—1900 kdy vydán po prvé, vyšel ve III vyd., s ním souběžná jest dějepisná, rovněž III dílná učebnice pro nižší třídy, kterou v l. 1894—1895 uspořádali a znovu vydávali Rudolf Dvořák s Františkem Šujanem.*)

František Šujan (* 1859) ředitel reálky brněnské, horlivý přispěvatel »Sborníku historického« a »Časopisu moravského musea zemského«, vydal některé drobnější práce z dějin XVII. stol., na př. »Rakousko po válce 30 leté« (1890) a

*) Gindelyho učebnice pro vyšší třídy gymnasijní, upravené posléze Jar. Kosinou, a knihy Šemberovy pro nižší gymnasium a reálky ustoupily obecně školským dílům od Kameníčka, Dvořáka a Šujana; tato však byla po r. 1911 vystřídána moderními knihami, vydávanými v »Klubu historickém« (o nich v. níže). Praktickou příručku pro školu i soukromé studium »Průvodce po dějinách« (1893), vydanou čtyřikrát, napsal pro studenty František Brdlík (1855—1936).

»Švédové u Brna« (1898) i přehlednou studii »Nejstarší zřízení zemské na Moravě« (1916); nejrozsáhlejší jeho prací jest »Dějepis Brna« (1902, rozšíř. vyd. 1928), psaný pro »Vlastivědu moravskou«. V zajímavém sporu s J. Tenorou o místě původního hradu brněnského zastával mínění, že to byl Špilberk, proti Tenorovu názoru o prioritě Petrova. Ve Slezsku vedle Praska a po něm převzal hlavní část historického úkolu pilný pracovník v oboru místopisu, genealogie a ústavních dějin Josef Zuka (1841—1929), z jehož prací nejrozsáhlejší jsou »Paměti opavské« (1912) a »Slezské konfiskace 1620—1630« (1916).

Zvláštní skupinou mezi dějepisci našimi jsou historikové kněžští, částečně se shromažďující kolem »Sborníku Historického kroužku«. Těžívají hojně a úspěšně z bohoslovecké své průpravy, zvláště dogmatické a hagiologické, i z přístupu k památkám minulosti církevní, ale dávají se někdy omezovati apriorním stanoviskem při badání v dějinách reformačních a protireformačních i unášeti v otázce cyrilometodějské snahami propagačními. Největší cenu mívají jejich práce vydavatelské a místopisné, jejich příspěvky ke kulturní a umělecké historii ve službách církve, ale někteří z nich zasáhli cennými podněty a pracemi také do sociálních a hospodářských dějin. O Antonínu Lenzovi (1829—1901), jenž mnoho badal o dogmatickém obsahu husitství i wiklefství, viz na str. 1155. Laik František Tischer (1831—1910), černínský archivář v Jindřichově Hradci, vyvážil z pokladů mu svěřených hojně příspěvky k historii pánů z Hradce, Černínů a Slavatů. Jeho syn František Tischer ml. (* 1872), arcibiskupský archivář v Praze, pokračoval v otcových pracích a vedle vydání korespondence z ovzduší národního obrození zabýval se náboženskými dějinami XVI. a XVII. stol., z nichž vydal »Dopisy konsistoře pod obojí z l. 1609—1619« (1917—1925). Arcibiskupský archivář v Kroměříži František Snopce (1853—1921), vedle Fr. Pastrnka a Fr. Hýbla zabral se nejdůkladněji do církevních dějin staroslověnských v Čechách a na Moravě, jsa prudkým odpůrcem hypotes Brücknerových; hlavní jeho české dílo tohoto oboru jsou »Studie cyrilometodějské« (1906), vedle přechetných článků o církevní topografii, diplomacie moravské a studií o protireformaci na Moravě. František Vacek (* 1858), jenž započal monografiemi místopisnými, obíral se nejstarší historií naší, a to hlavně po stránce sociální. Nesoustavné výtěžky svého zkoumání pojal do knihy »Sociální dějiny české doby star-

ší« (1905), vedle nichž napsali 1 sv. »Církevních dějin českých« (1890); zasáhl i do sporu o Kristiána a legendy svatováclavské. Samostatnou cenu mají rozsáhlé Vackovy monografie, otiskované v l. 1917—1930 v »Agrárním archivu« a v »Časopise pro dějiny venkova«: »K agrárním dějinám českým staré doby«, »Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. stol.«, »Soudnictví v Čechách, městské a vrchnostní, až do XV. stol.«, »Urbáře a pozemkové knihy«, »Selský stav v Čechách v l. 1419—1620«, v nichž se potýká starší tradice domácí s vlivy vědy německé. Horlivý a ochotný knihovník a archivář na Strahově Cyril Straka (1868—1927) zkatalogisoval vzorně poklady mu svěřené, vyvážil z nich četné hodnotné příspěvky k dějinám humanismu, k životopisům starších spisovatelů, k historii války třicetileté (zvl. »Albrecht z Valdštejna a jeho doba« podle korespondence K. ze Questenberku 1911), k hagiografii doby protireformační a k místním dějinám pražským.

Pílí, rozhledem a celým národně kulturním významem předčil nad tyto sběratele kapitulní děkan a světitel biskup svatovítský Antonín Podlaha (* 22. ledna 1865 v Praze, † 14. února 1932 tamže). Vynikl zvláště jako sběratel v oboru dějin umění a jako organisátor vědeckého písemnictví katolického v Čechách (srv. str. 1153 a 1157 i níže); vědeckému dějezpytu se zavděčil hlavně tím, že z neprobádaných pokladů archivů kapitulního a arcibiskupského otiskoval prameny církevně náboženské ve 2 sbírkách: »Editiones archivii et bibliothecae metrop. capituli Pragensis« (od r. 1905) a »Sbírka pramenů církevních dějin českých stol. XVI.—XVIII.« (od r. 1908). Kromě toho vydal i důležitý »Liber ordinationum cleri« z let 1395—1416 (1910—1922, 3 sv.) a pokračoval pro stol. XIV. a XV. (1915—1927) v Borového edici »Libri erectionum«. Hojností materiálu, zvláště pokud jej poskytují archiv arcibiskupský, konsistorní a kapitulní, vedle »Dějiny jezuitských kolejí v Čechách a na Moravě« (1914) vyniká mechanicky řazené dílo o náboženských dějinách pobělohorských z dob dovršené protireformace, »Dějiny arcidiecése pražské od konce stol. XVII.« (1917, obsahuje l. 1694—1710); příruční cenu má jeho životopisný seznam kněžstva metropolitního chrámu pražského (1912—1931). Práce Podlahovy z českých dějin církevních hl. v stol. XVII. neseny jsou snahou obrannou, nikoli však útočnou, aby činnost církevní se objevila v jasném světle; činí to

s taktem a vkusem, ponechávajíc čtenáři, aby si učinil konečný úsudek. Ant. Podlaha sám, jsa spíše povahou sběratelskou a analytickou, vyhýbá se závěrům. (Vědeckou charakteristiku Podlahovu podal J. Cibulka v nekrologu »ČČH.« 1932 a K. Chytil v nekrologích Čes. Akad. s knihopisem 1933; o lidské osobnosti viz sborníky »Biskup A. Podlaha, český kněz, archeolog a historik« 1932 a »Sváteční člověk« 1935.) Jako historický topograf se osvědčil na Moravě kanovník Jan Tenora (1863—1936), jenž pracoval o minulosti rodného Kunštátska, pak se zabral do dějin protireformačních, hlavně kolem osoby kardinála z Dietrichsteinů, a přispěl obrazem Moravy v l. 1600—1620 do díla J. Foltynovského, »Bl. Jan Sarkander, jeho doba, život a blahoslavení« (1920). Vynikající jeho poslední dílo »Statek sv. Petra v Brně« (1934) se rozrostlo v selské dějiny moravské do XVIII. stol.; podal také příspěvky k dějinám reformace a protireformace. Snopkův nástupce v archivu i v knihovně v Kroměříži, Antonín Breitenbacher (1874—1937), osvětloval dějiny biskupství na Moravě, později však se věnoval prozkoumání a popisu svěřených mu uměleckých pokladů v Kroměříži i vydal »Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži« (II d. 1925 a 1927) a »Hudební archiv kolegiátního kostela sv. Mořice v Kroměříži« (1928). Znamenitě nad všecky tyto badatele vynikl brněnský profesor bohosloví Jan Sedláček (1871—1924), vedle V. Flajšhase, V. Novotného a Vl. Kybala přední znalec Husova zjevu i učení a jeho předchůdců. Otisknuv v »Hlídce« několik neznámých textů z doby husitské a osvědčiv se hned monografií o Stanislavu ze Znojma (1906), jal se vydávati »Studie a texty k náboženským dějinám českým« (od roku 1914) a r. 1915 publikoval rozměrnou monografii »M. Jan Hus«, vybudovanou na pramenech nannozce nových, avšak stranně vybraných; dogmatické názory Husovy vyloženy odborně a přesně, dobové ovzduší však vystiženo nedostatečně, podání a pojetí jest celkem suché.

Z náboženských dějepisců protestantských vynikli G. A. Skalský, Ferd. Hrejsa a Fr. Bednář. Gustav Adolf Skalský (1857—1926), dlouholetý profesor na vídeňské universitě bohoslovecké, uveřejnil četné práce o dějinách evangeliků v Rakousku i o Jednotě bratrské německy; českým velkým spisem »Z dějin české emigrace XVIII. stol.« (1911, I. díl) zvláště osvětlil postavu Liberdovu i obohatil poznání doby, kterou se vedle V. Schulze, J. V. Šimáka a Jos. Volfa zabývá soustavně také hlinecký vlastivědec Karel V. Adámek

(* 1868), horlivý, občas nekritický sběratel národopisný. R. 1906 vydával G. A. Skalský »Písemné památky evanjelické minulosti české«. Profesor Husovy evang. fakulty v Praze, vyšedší z církve augsburské, **Ferdinand Hrejsa** (* 1867) osvětlil v »České konfesi, jejím vzniku, podstatě a dějinách« (1912) nově náboženské dějiny české od r. 1575, pokusiv se se zdarem i za živého souhlasu K. Krofty obhájití t. zv. novoutrakvisty a jejich dogmatickou samostatnost; výtahem z díla toho jest populární spisek »Česká reformace« (1914). Do nové doby spadají většinou jeho »Dějiny české evanj. církve v Praze a v středních Čechách v posledních 250 letech« (1927). Též Hrejsovy menší práce, na př. o sv. Václavu, o náboženském vývoji Fr. Palackého a o jeho mládí, o biblické literatuře české, svědčí o duchu umírněném, spravedlivém a přísně objektivním. Výraznou jubilejné historickou publikací jest jeho »Tolerační patent. Jeho vznik a význam« (1931), jíž se účastnil jeho mladší akademický kolega **František Bednář** (* 1884); ten vedle prací z církevního práva a z dějin sborů evanjelických vydal důležitou monografii »Zápas moravských evanjelíků o náboženskou svobodu v l. 1777—1781« (1931), soustřeďující se k dějinám toleračního patentu. Nábožensko historická studia českých evanjelíků zesílila po převratu založením »Husovy čsl. evang. fakulty v Praze« a ustavením orgánu »Reformační sborník« (od r. 1921). Osobitý, ne zcela vědecký ráz mají historické práce učeného doktora katolického bohosloví, pak vůdce politické skupiny »Katolické moderny«, později ideového náčelníka pravého křídla »Volné myšlenky«, posléze významného novináře agrárního, **Františka Loskota** (1870—1932). Týkají se hlavně předchůdců husitství, a nejzdařilejší z nich jest monografie o »**Konrádu Waldhauserovi**« (1909); práce o **Milíčovi** (1911) a **Matěji z Janova** (1912) ji již nedostihují.

Český dějepis právní, založený Hermenegildem Jirečkem a mající od r. 1861 hlavní útulek v časopisu »**Právník**«, byl pěstován zvláště **Jaromírem Čelakovským** (1846—1914), synem velkého básníka obrozenského. Dvoji veřejná působnost se obráží i v pracích Čelakovského: od r. 1871 byl úředníkem pražského archivu městského (od r. 1896 do r. 1906 jeho prvním archivářem), od r. 1883 přednášel na universitě české dějiny právní (od r. 1886 jako mimořádný, od r. 1892 jako řádný profesor). Nejdůležitější jeho vědecké práce se vztahují k právům a zřízením městským; sem hledí, kromě monumentálního vydání

»Codex iuris municipalis regni Bohemiae čili Sbírka pramenů práva městského království Českého« (II sv. 1886 a 1895) a kromě menších edicí soudních nálezů a register soudu komorního z XV. a XVI. věku v »Archivu českém«, větší práce: »O právech městských Brikcího z Licka« (1881), »Úřad podkomořský v Čechách« (1881), »O právních rukopisech města Brna« (1882), »O soudní pravomoci panovníka nad král. městy« (1879), »O původu středověké ústavy městské« (1903) a »O začátcích ústavních dějin starého města Pražského« (1904). Jiné části českých dějin správních zpracoval Čelakovský v samostatných spisech: »Právo odúmrtné k statkům zpupným v Čechách« (1882), »O domácích a cizích registrech, zvl. o registrech české a jiných rakouských kancelářích« (1890), »O deskách krajských a zemských v zemích Českých« (1893), »Soud komor. za krále Vladislava II.« (1895), »Horní právo české« (1896), »Hrad pražský a majetková práva k němu« (1906) a »Kláster sedlecký před válkami husitskými« (1916, pohrobně, upravil V. Vojtíšek). Z vynikajících příspěvků do »Ottova Slovníku naučného« vzniklo dílo »Povšechné české dějiny právní« (1892 a 1900). Zvláštní zásluhou Čelakovského jest organizace historické práce v městském archivu pražském, jehož rukopisy katalogisoval (1907). (Ocenění prací Čelakovského podali v »Osvětě« 1906 a v »Alman. Čes. Akad.« 1915 K. Kadlec, v »ČČM.« 1914 M. Stieber a v »ČČH.« 1914 K. Krofta.) Z praktických právníků, kteří ještě před obnovením české university dbali studií právních dějin, zasluhují zmínky spisovatel prvního přehledu starší historie právní, ředitel černínského velkostatku Karel Jičínský (1831—1910) a vykladač boje státoprávního, notář Max Wellner (1838—1904).

Z prvního pokolení profesorů právnické fakulty obnovené české university se zabývali právními dějinami ještě M. Talíř, J. Hanel a J. Stupecký. Matouš Talíř (1835—1902), profesor finanč. práva, přihlédal při svých studiích horlivě k stránce historické: tak ve spise obecnějším »Arha, studie z dějin finančního práva« (1890) a jmenovitě v monografii »K dějinám rakouského taxovnictví« (od XVI. stol. do 1840, vyd. pohrobně 1906 a 1912). Historikem metodou svého badání byl Jaromír Hanel (1847—1910), profesor německého práva a rakouských právních dějin; postup srovnávací

dává jeho dílům zvláštní cenu, a to tím více, že Hanel zabírá v o-kruh svého zkoumání vedle práva římského a německého též právo jihoslovanské, k čemuž byl přiveden působností na universitě v Záhřebě (1874—1881). Historicko-právní jeho studie vycházely od r. 1869 v »Právniku« a týkaly se dějin práva poručenského, dědického, věnného, dějin stavu selského v Čechách a recepce německého práva u nás, jejíž význam přeceňoval; nejdůležitější jest jeho spis »O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě« (1874). Široce založené Hanelovy »Říšské i právní dějiny německé« (1887—1890) uvázly v začátcích. (Viz nekrolog Pekařův v »Čes. Čas. Hist.« 1910 a Stieberův ve »Sborn. věd právn.« 1911.) Profesor občanského práva Josef Stupecký (1848—1907), obrátil se hlavně v posledních letech k námětům historickým, týkajícím se překladů civilního zákoníka a lenního práva.

Nad jiné důležitým orgánem právně historických studií se stala universitní katedra rakouských říšských dějin na fakultě právnické. Hlavní zásluha o to náleží prvním, kdož ji zaujímal, profesor **Bohuši Riegrovi** (* 5. října 1857 v Praze, † 29. května 1907). Vnuk Palackého a syn velkého politika staročeského si vytkl i jako učitel i jako badatel za úkol podati podrobné dějiny českého státního práva v době jeho zápasu o bytí a nebytí od doby Marie Terezie až do r. 1879, kromě toho vylíčiti české i rakouské dějiny nejnovější se zvláštním zřetelem k otázce státoprávní. Velké dílo, které měl takto na mysli, nedovolila předčasná smrt provésti, zato kromě »Říšských dějin rakouských« (1898, posmrtně vydal změněně a doplněně znovu K. Kadlec 1908) universitním potřebám přizpůsobených, ale nedokončených, kromě skvělého přehledu »Ústavní dějiny Rakouska« (1903), psaného pro »Ottův Slovník naučný«, a vedle populárního nárysu »Z novějších dějin ústavních« (1905) vydal (jmenovitě v »Právniku« a »Osvětě« 1888—1907) řadu vynikajících monografií politicko-historických. Soubor jejich vyšel péčí K. Kadlce v »Drobných spisech« (1914 a 1915, II sv.). Trojí hlavní téma se v nich vrací. Jednak do detailů na základě bohatého studia archivního podává Rieger obraz administrativních, správních a ústavních změn v době tereziánské a josefinské; sem patří vedle četných úvah v »Osvětě« a v »Právniku« i nejrozsáhlejší jeho knižní dílo »Zřízení krajské v Čechách« (1889 a 1893, ve II sv.), pak menší spisek »O poměru českých stavů k reformám poddanským« (1892). Za druhé si všímal důležitého politicko-právního faktu prohlášení Rakouska císařstvím

r. 1804. Největší pozornost věnoval však našemu boji státoprávnímu, jehož tak činně se účastnil jeho děd i otec, a stopoval pokračující centralisaci právní i konstituční, jak ji s germanisací doprovází i potlačování českého státního práva. Hlavní jeho publikaci tohoto obsahu, »N á š ú s t a v n í v ý v o j o d r. 1848« (1898), doplňuje celá serie významných úvah v »Osvětě«, které nepřesahují rok 1867. Ve všech pracích Riegrových se snoubila důkladnost historikova, opřená o hojné studium pramenů, s důmyslem a logickou přesností právnickou; předmět, tak podrobně studovaný a tak jasně vyložený, byl Riegrovi nejen námětem vědeckým, nýbrž i drahou věcí přesvědčení a důležitou starostí srdce, zcela věrného tradicím vlastního velkého rodu. (Mezi nekrology, vystihujícími Riegrův význam, zvláště cenné jsou Pekařův v »Čes. Čas. Hist.« 1907 a Vařínkův v »Čech. Rev.« I, 1907.)

Mimo právnickou fakultu bylo studium právních dějin ovšem i v rukou historiků ostatních, z nichž k otázkám právovědným zvláště přilnuli po Tomkovi Kalousek a vedle něho Gindely, na Moravě pak nekritický vydavatel a nesoustavný badatel Brandl. Škola Gollova zprvu tématům právně historickým se vyhýbala; teprve Pekař, z části za vlivu B. Riegra, i zde zapustil požehnané rádló. Z praktiků právních vynikl kritičností badatel v oboru šlechtictví advokát Č e n ě k P i n s k e r (1846—1913).

Již do dvacátého století spadá činnost mladšího pokolení právních dějepisců, kteří vyrostli na české universitě a jejichž práce od r. 1901 B. Rieger, po jeho smrti K. Kadlec soustředili ve »Sborníku věd právních a státních«, doplňovaném od r. 1902 »Knihovnou Sborníku věd právních a státních«; vliv Riegrův na většinu jich jest patrný. V popředí jejich stál profesor slovanského práva na universitě Karlově, **Karel Kadlec** (* 11. ledna 1865 v Přehořově u Soběslavě, † 4. prosince 1928 v Praze). Studoval slovanské právo na širokých základech srovnávacích, přihlédal občas i k právu uherskému a rumunskému a tím razil naší pravovědě samostatnou cestu, vedoucí z područí jednostranného vlivu německého. Vedle hojných statí v »Č. Č. M.«, »Osvětě«, ve »Sborníku věd právn.« a v »Ottově Slovn. nauč.« (zde zpracoval ústavní dějiny uherské, ruské dějiny právní a probral otázku desk manských) jsou z jeho prací pro české a slovanské právní dějiny důležité: »N ě k o l i k k a p i t o l z o b o r u s l o v a n s k é h o p r á v a « (1894), »R o d i n n ý n e d í l č i l i z á d r u h a v p r á v u s l o v a n s k é m « (1898, k dílu se poutá řada polemických statí Kadlcových odpovědí na hojné kritiky spisu), »O p o d d a n s t v í a r o b o t ě v z e m í c h

čes.« (»Morav. revue« 1899), »Přísežní pomocníci v právu slovan.« (1915). Do právovědy jihoslovan. spadá přehled »Uherská a chorvatská ústava v hlavních črtách« (1906), rozbor a vydání »Mošćenického statutu« (1914); z oboru pomezního, vysoce významného i pro právní a politickou minulost slovanskou, čerpány rozsáhlé monografie »Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty« (1902), »Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských« (1916). Universitní činnost Kadlcova vynesla jednak učebnici »Dějiny veřejného práva v střední Evropě« (1920, IV. změněné vyd. 1928), jednak spis »Z ústavního vývoje Habsburského mocnářství« (1912), vzniklý v době, kdy Kadlec na universitě po Riegrovi přednášel o říšských dějinách rakouských. Karel Kadlec po Hermen. Jirečkovi rozšířil a prohloubil právní studium v duchu vědecké slavistiky, nejša ani myšlenkově ani citově lhostejný k zásadám slovanské vzájemnosti. (Srv. nekrolog Stiebrův v »Alm. Čes. Akad.« 1929.)

Nástupce Hanelův na stolici německého práva, Miloslav Stieber (1865—1934), sdružoval právní dějzpyt s praxí a volil si náměty ze styku českého právního života s cizinou; originalita volby i zpracování jest předností studií Stiebrových, znevážených těžkopádným podáním. Hlavní z nich jsou: »K vývoji správy. Vliv českých živlů na správu v Dol. a Hor. Rakousích« (1901, něm. zprac. 1905), »České státní smlouvy« (1910) a »Soud hraničný« (1914), dvě učebnice »Přehled dějin veřejného práva v střední Evropě« (1923, II. rozš. vyd. 1931) a »Dějiny soukromého práva v střední Evropě« (1923 a II. rozš. vyd. 1930) i návrh na revisi občanského zákoníka »Věcné právo« (1923).

Katedru Čelakovského podědil **Jan Kapras** (* 17. ledna 1880 v Brně). Prokázal vědeckou schopnost úvahami z českého práva soukromého, »K dějinám českého zástavního práva« (1903), »Poručenství nad sirotky v právu českém« (1904), »Manželské právo majetkové dle českého práva zemského« (1908), a vydal, ne vždy bezvadně, některé právní památky zvláště původu slezského. Přistoupil pak k publikování rozsáhlých »Právních dějin zemí koruny České« (I. Právní prameny a vývoj právnictví 1913, II. Dějiny státního zřízení doby předbělohorské 1913, III. Dějiny státního zřízení doby pobělohorské 1920; výtah »Pře-

hled právních dějin zemí čes. koruny« 1921 a 1926 v V vyd.), cenných hlavně shrnutím hojné literatury a poučnými výtahy z ní; vítanou pomůckou jest »Literatura českých právních dějin« (1918). Hojné právnické i historické studie o poměru Moravy a Slezska — sem hledí též monografie »Český úřední jazyk ve Slezsku« (1909) a soubor statí »Z dějin českého Slezska« (1922) i odcizených částí čes. státu a o Němcích v Čechách přiblížily Kaprasa politické publicistice, v níž se jeho právní rozhled, upřímné vlastenectví a státně tvůrčí smysl osvědčily hlavně těsně před převratem a při budování Českoslov. republiky; tak kromě četných statí časopiseckých vznikly knihy »Český stát a centralisace zemí habsburských« (1918) a »Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě« (1920) i významný výbor statí politicky buditeckých »O českém státě za války a po válce« (1925). [Kaprasovi žáci, pro jejichž »Práce ze semináře čsl. právních dějin« založil samostatnou, vzkvétající knihovnu, vydali na počest svého učitele za redakce Fr. Čády »Sborník prací z dějin práva čsl.« s knihopisem literární činnosti Kaprasovy (1930).] Profesor českých dějin právních na Masarykově universitě v Brně Bohumil Baxa (* 1874) snesl mnoho závažné látky pro dějiny českého veřejného práva pracemi »K dějinám veřejného práva v zemích koruny České« (1906), »Inkolát (a indigenát) v zemích koruny České 1749—1848« (1908), »Dedukce o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod stavů českých« (1911); spisy ty dovršují vysokoškolské učebnice »Dějiny veřejného práva ve střední Evropě« (1926) a »Československé právo veřejné« (1933). Později se obrátil k právu ústavnímu a vydal několik spisů o parlamentarismu: »Parlament« (1913), »Právní povaha řádů parlamentních« (1917) a »Parlament a parlamentarism« (1924). Z Baxovy horlivé činnosti popularisační, souvisící také s jeho působením politickým, vyšla řada drobnějších spisků, zařazených do knihoven »Za vzděláním« a »Občanská knihovna«. Oba docenti říšských dějin rakouských na universitě v Praze, Jaroslav Demel (1869—1926) a Robert Maršan (* 1875), uvedli se spíše jako sběratelé odborné právní látky než jako badatelé, onen o dějinách fiskálního úřadu (1905 a 1909), tento o r. 1848 a o policejní organizaci (1904—1911); samostatnost i kritičnost chybí oběma. Mimo universitu z našich právních historiků stojí horlivý zastávce státního práva advokát La-

dislav Machač (* 1871), který kromě studií o Fr. A. Braunerovi přispěl k vyšetření právní historie pražského hradu (1906).

Na rozhraní dějepiscectví a novinářství leží některá úhrnná populární vypsání našich politických dějin XIX. věku. Podali je redaktori Josef Jakub Toužimský (1848—1903) knihou »Na úsvitě nové doby« (1898) a Adolf Srb (1850—1933) »Politickými dějinami národa českého od r. 1861« (1899—1913 ve III d.), jejich populárnější parafrazi »Šedesát let politického zápasu českého 1848—1908« (1908) i novým zpracováním »Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituce« (1926, II d.). Adolf Srb napsal na sklonku života řadu politicko-historických monografií, na př. o Lv u XIII. (1901), K. Havlíčkovi (1906) a Fr. Šimáčkovi (1910) a shrnul své poutavé vzpomínky s n. »Z půlstoletí« (1913 a 1916); od něho i Toužimského máme i hojnost článků z novodobých dějin, jmenovitě v »Osvětě«. Práce tyto byly pak na základě vědecktějším nahrazeny díly Tobolkovými a Traubovými (v. v.).

Z dějin mimočeských pěstována jest poněkud historie slovauská; když se vynikající starší pěstitel Konstantin Jireček nadobro odcizil písemnictví a duchu českému, převzal alespoň část úkolu universitní zástupce oboru Jaroslav Bidlo, hlavní stránkou svého badatelství dějepisec Jednoty bratrské.

Konstantin Jireček (1854—1918), syn Josefa Jirečka a vnuk P. J. Šafaříka, v letech 1877—1879 a znovu 1884—1893 přednášel na pražské universitě dějiny jihovýchodní Evropy, hlavně Slovanů; v pětiletí 1879—1884 působil v Sofii v bulharském ministerstvu osvěty, r. 1881—1882 jako ministr; od r. 1893 byl profesorem slovanské filologie a starožitností na universitě ve Vídni a vydával svá průkopná díla o dějinách a vzdělanosti východní Evropy po německu. Z obsáhlé činnosti Jirečkovy, která šťastným spojením schopností i vědomostí jazykovědných a dějepisných ovládala v nejširším smyslu politické a kulturní dějiny jižních Slovanů a jejich sousedů, náleží literatuře české jeu nepatrný zlomek. Jest to první velká práce Jirečkova, v oboru svém epochální »Dějiny národa bulharského« (1876), u nás předstižená až po 50 l. dílem Hýblovým, pak výtěžek pětiletí v Sofii »Cesty po Bulharsku« (1888) a monografie »Poselství republiky dubrovnícké k císařovně Kateřině II.« (1893). Z dějin rodné »dynastie učenců« vyvážil K. Jireček studii »P. J. Šafařík mezi Jihoslovany« (1895 v »Osvětě«). I tyto ukázky bo-

haté dílny Jirečkovy ukazují přesného a kritického badatele, jenž vyhýbaje se apriorním tvrzením, důkladně a trpělivě snímá věcné výsledky se samé látky a s klidem i zevrubností podává čtenáři hojné a spolehlivé objevy v půdě, panenské pro vědu západní. (Viz jubil. článek Bidlův v »Č. Č. M.« 1914 a Kadlcův nekrolog v »Č. Č. H.« 1918.)

Jaroslav Bidlo (* 17. listopadu 1868 v Záhoří, † 1. prosince 1937 v Praze), profesor slovanských a východoevropských dějin na universitě Karlově, zabral se jako Gollovec nejprve do historie bratrské a sledoval Bratry v emigraci od roku 1548 monografií »Jednota bratrská v prvním vyhnání« (1900—1909 ve III svazcích; volněji se sem řadí článek »Bratr Jan Rokyta u cara Ivana Hrozného« v »Č. Č. H.« 1903. Ukázkou IV. d. otiskl stať »Vzájemný poměr české a polské větve Jednoty v l. 1587—1609« v »Č. M. Mor.« 1917—18 a »Jednota bratrská po smrti Štěpána Báthoryho« v »Č. Čes. Mus.« 1930; po delší přestávce vyšel IV. sv. r. 1932, sahající k r. 1595. Důležité dokumenty k dějinám bratrským podává Bidlovo vydání »Akt Jednoty bratrské« (I. sv. 1915. II. sv. 1923). Pomůckou k dějinám jižních a východních Slovanů uvádí k nám Bidlo v referátech a drobných studiích po prvé byzantologii; takové studie otiskl hlavně v »Č. Č. H.« a populárně vydal přehledný spisek »Kultura byzantská« (1917). Bidlo dbá i o šíření známostí dějin slovanských v obecném životě: přeložil M. Bobrzyńského »Přehled dějin polských« (1895) a populárně zpracoval »Dějiny Ruska v XIX. stol.« (1907 a 1908 ve II sv.). Do sborníku »Slovanstvo« (1912), jež s Jiř. Polívkou redigoval, přispěl staťmi »Histor. vývoj Slovanstva« a »Náboženské a církevní poměry národů slov.«, kdežto osudy národů slovan. se snahou najíti vnitřní pojítka mezi nimi a pojímati Slovanstvo jako celek pokusil se vylíčiti v »Dějínách Slovanstva« (1927). [K 60. narozeninám Bidlovým vyšel redakcí M. Weingarta, Jos. Dobiáše a M. Paulové sborník »Z dějin východní Evropy a Slovanstva« (1928) s knihopisem Bidlových prací od Mil. Paulové.] Také velké nedokončené Masarykovo dílo o moderním Rusku přineslo českým historickým studiím plodné podněty.

Starší dějiny slovanské pěstoval vedle Kadlce Jan Peisker (1851—1933), dlouholetý úředník universitní knihovny v Št. Hradci, posléze profesor university Karlovy. Řada jeho drobných a obsažných studií ve »Sborníku historickém« a »Athenaeu« osvětlovala sporné problémy otroctví v Čechách, slovanského

pluhu, slovanské záduhy, slovanského zřízení župního, vzniku selského stavu atp.; vycházel tu z podnětů německého agrárního historika Aug. Meitzena, polemisoval proti českoněmeckému sociálnímu historiku Jul. Lippertovi a přispíval též k řešení otázky pravosti RKZ.; vědecké diskuse, vzbuzené Peiskrovým spisem, »Slovo o záduze« (1899), zvláště se účastnil K. Kadlec. Jinou kontroverzu vznítily Peisker později dílem »Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen« (1905), které rozšířeně zpracoval po anglicku a populárně ztlumočil ve spisku »Kdo byli naši předkové a co jsme po nich zdědili« (1921), kdež vyslovil domněnku o pravěkém poddanství starých Slovanů kmeni turkotatarskému; hypotézu tu, obsahující nejen úrodný omyl rázu novoromantického, vyvrátili z českých učenců L. Niederle národopisně a Jos. Janko jazykovědně. (Výrazná charakteristika s knihopisem v nekrolozích »České Akademie« 1933 od J. V. Šimáka.)

Horlivě pěstěná klasická filologie vzbudila poměrně četné práce z dějin starověkých. Justin V. Prášek (1853—1924) vedle prací topografických (v. str. 1224), vydavatelských a popularizačních věnoval se filologii semitské a pokusil se též v několika česky psaných spisech shrnouti přístupně, chvílemi až cause-risticky výtěžky moderního badání v starověkých dějinách předasijských a řeckých; ani jazykovědná průprava ani historická metoda nedostačují. Vedle menších spisů »Kambyses a podání starověké« (1885), »Athény« (1890), »Médie, Médové a říše médská« (1905), »Foiničané« (1912), »Babylonie kolébkou dějin« (1913), »Egypt za slavných dob faraonův« (1913), »Assyrie a dávný Orient« (1914), »Světové panství Sargonovcův a Chaldaiův« (1914), »Aegeové« (1918, posledních šest spisů v »Svět. knih.«) náleží sem populární práce »Ženy antické« (1905) a »Velikáni dějin starověkých« (1906) a jmenovitě široce založené »Dějiny starověkých národů východních« (1900—1902 ve II d.) a »Řecké dějiny« (1919—1921 ve 2 dílech, původně též v »Svět. knih.«); nejcennější však jsou Práškovy německy psané dějiny médské a perské (1906—1910), shrnující bohatou látku a řešící nejen problém orientalistický. Profesor řeckých a římských dějin Emanuel Peroutka (1860—1912) zasáhl kritickou »Studii o císaři Julianovi« (1902) k jádru pozdních dějin císařských a osvětlil rafinované období rozkládajícího se pohanství, kterážto pe-

rioda sklonku století byla myšlenkově blízká. (Odtud vytěžil E. Peroutka také svůj překlad »Myšlenek Marka Aurelia« [1908] s cenným úvodem o podstatě stoicismu. Rovněž k chystanému překladu Platonovy »Politeie« napsal znamenitou studii úvodní o podstatě řecké politiky a její filosofie.) Z jeho »Dějiny řeckých« dokončen byl (1908) pouze I. díl, líčící na základě nálezů a badání dobu předhistorickou; z pozůstalosti otiskly »Listy filolog.« 1914 »Nejstarší dějiny řecké« a K. Svoboda vydal »Ústavy států řeckých« (1916). E. Peroutka byl mistr plodné recense, jak ukázal řadou posudků cizích děl dějepisných, jasný a přehledný klasik populárně vědeckého výkladu, ale především duch syntetický, jež obsáhla průprava filosofická a bystré pochopení ideového obsahu naší doby opravňovaly, aby hodnotil vůdčí myšlenky antické hlavně v jejich vztahu ke kultuře moderní. Práce o řeckých a jmenovitě makedonských dějinách podal též znalec a propagátor jazyka novořeckého Jaroslav Štastný (1862—1932).

Z popularisátorů všeobecných dějin přední místo zaujímá František Šembera (1842—1898). Vycházejí v historickém podávání látky od středoškolského výkladu, jehož byl mistrem, sledoval rád analogie mezi přítomností a minulostí, vybíral a zdůrazňoval partie vychovávající povahu, psal nabádavě, živě, vroucně, pečlivě vypracovával charakteristiky pokoušel se zachytiti i celkové ovzduší dobové. Vlastních badání — mimo malý spisek »Cannossa« (1886) nekonal, ale pečlivě probíral i speciální studie odborné a přejímal jejich výsledky. Obě jeho díla, myšlená velkolepě, zůstala troskami: »Dějiny vzdělaných národů starověkých« (1872—74), v nichž pokračoval »Dějiny řeckými« do konce války peloponézké, i »Dějiny středověké« (1879—1899), jež dospěly IV dílem až do pol. XIII. stol. O populárních dějepisných knihách Lacinových viz svrchu. Mládeži určeny jsou práce někdejšího básníka Jaroslava Kosiny (1862—1928), v srdečně nabádavé popularisaci šťastné, který úspěšně upravil pro mládež Rezkovy a Dolenského »Dějiny národu českého« (Kosinova úprava vydávána opětovně od r. 1905). Kosinovy rozsáhlé »Illustrované dějiny světové« (1897—1899, ve III díl.) došly na sklonku autorova života nového zpracování ve 4 dílech (1926—1929); doplňují je zdařilé charakteristiky »Velikáni našich dějin« (1903).

Prehistorie, jež se jako sestra a pomocnice druží k

historii, jest u nás horlivěji a soustavněji pěstována od r. 1891. Tehdy po ukončené novostavbě Českého musea urovnány a utříděny archeologické bohaté sbírky musejní, jimž se dostalo v J. L. Píčovi oddaného a obezřetného opatrovníka; tehdy podniknut a publikován archeologický výzkum středních Čech; tehdy vůdce prehistorické práce, seskupené kolem Musea, počal vydávati svoje dílo úhrnné, jež mělo nahraditi dávno zastaralý Vocelův »Pravěk«. Byl to profesor **Josef Ladislav Píč** (1847—1911), od r. 1883 docent pražské university. Po česku podal nejprve »Dějiny národu ruského« (1889, jen I. díl, sahá do konce XVIII. stol.), kdežto jeho starší, německy psané studie zabývají se historicko-právními starožitnostmi slovansko-rumunskými. Své práce starožitnické založil na samostatných výzkumech archeologických, na studiích předních museí evropských, na rozlehlé četbě příslušné literatury, ale hlavně na vyčerpání a ovládnutí prehistorického materiálu musejního. J. L. Píč archeologii přeceňoval, nahrazuje jejími výsledky namnoze sporné zprávy historické a používaje naopak starožitnické látky za důkazy předem postavených tesí historických. Pro nedostatečnou kritičnost mají výzkumná díla Píčova, bohatá látkově, pro dějepis cenu pouze podmíněnou. Jsou to hlavně »Starožitnosti země české« (1899—1909 III díly v 6 sv.; rozčleněny jsou: I. Čechy předhistorické, II. Čechy na úsvitě dějin, III. Čechy za doby knížecí); toto životní dílo Píčovo doplňují menší práce, zpravodajský spis »Archeologický výzkum ve středních Čechách« (r. 1893—1897 ve III sv.) a populární trestř Píčových zásad »Přehled české archaeologie« (1908). Ve spisech těch klade Píč první osazení Čech do starší doby bronzové, a to příchozími z Durynska a Francka, nato po dvojí periodě keltské a krátkém období Markomanů přijímá v V. stol. příchod slovanského obyvatelstva ve dvou proudech, ale žádá pro I. stol. př. Kr. nový proud slovanský, jenž jest v jádře totožný s příchodem Čechů na Říp; pravlastí Arijců jest mu Asie, prásidla Slovanů hledá na Dunaji. J. L. Píč, redaktor »Památek archeologických«, vyslovoval s důraznou autoritativností historicko-národopisné závěry svého badání a raději zjednodušoval, než by odvažoval opatrně kritické námitky; ukázal to také na samém sklonku života neblahou a pro lidský osud autorův tragickou obranou RKZ cestou paleografickou, kde k starším bludům přidal řadu nových. (Viz nekrolog od L. Niederle v »Čes. Čas. Histor.« 1912). Píč dovedl pro sebe získati družinu prehistoriků českých, kteří pro něho podnikali výzkumy a v duchu

jeho publikovali své práce. K nim náležel zvláště pilný spolupracovník při archeologickém výzkumu středních Čech Jan Helli ch (1850—1931) a popularisátor prehistorického vědění i organisátor museí Kl i m e n t Č e r m á k (1852—1917), horlivý také v literatuře pro mládež.

Do zcela jiného poměru než J. L. Píč staví archeologii k dějepisu jeho protichůdce, člen kritické družiny pozitivistické na filosofické fakultě Karlovy university, **Lubor Niederle**. Jako syn vynikajícího klasického filologa narodil se 20. září 1865 v Klatovech; r. 1891 se habilitoval na Karlově universitě a byl tam v l. 1898—1929 profesorem etnografie a předhistorické archeologie. Jeho vědecká průprava objímá jazykozpyt i prehistorii, historii i národopis, starověký zeměpis i starožitnictví; stálé užívání metod srovnávacích, přesné uvědomění pevných hranic jednotlivých nauk, ostrý smysl kritický řídí veškeré tyto obsáhlé vědomosti. Niederle třídí, urovnává a vykládá předhistorický materiál autonomně, a jen shodují-li se jeho výsledky se samostatně nabytými výtěžky badání dějepisného, spojuje je navzájem: i jsou jeho závěry sice méně oslňující než Píčovy, zato však bezpečnější. Podle jeho názorů se začíná osazení Čech již v mladší době kamenné, starší perioda bronzová spadá do doby proudících vlivů a žvlů cizích, kdežto mladší bronzové období dlužno přisouditi Keltům; po přechodní době markomanské nastává v V. a VI. věku př. K. příchod slovanského kmene, a to nikoliv od Dunaje, nýbrž z polských zemí na východ od Karpat; domněnku o novém stěhování v I. stol. (Čechové na Řípu) Niederle odmítá, rovněž i názor, že Asie je pravlastí Arijců. Hlavní své názory vyslovil Niederle antropologickou příručkou, zahrnující pravěk Evropy od diluvia k prahu dějin, »Lidstvo v době předhistorické« (1893) a monumentálním dílem »Slovanské starožitnosti« (1902—1924). V prvním historicko-etnologickém oddíle (rozdělen na části: I. Původ a počátky národa slovanského. II. Původ a počátky Slovanů jižních. III. Původ a počátky Slovanů západních. IV. Původ a počátky Slovanů východních, celkem IV díly v 6 sv.) jedná o pravlasti, původě, příbuzenstvu, rozsahu a stěhování Slovanstva s důkladným rozbořením pramenů a literatury a tak vytváří obdobu k slavnému dílu Šafaříkovu; vylíčení slovanských starožitností kulturních, zvláště také náboženství a bájesloví, zvykosloví, obydlí, oděvu, umění, rolnictví a obchodu, věnován samostatný oddíl, »Život starých Slovanů« (1911—1925 ve III dílech o 6 sv., zčásti za pomoci K. Kadlce). Z menších prací Niederlových

významnější jsou: »Příspěvky k anthropologii zemí českých« (1891 a 1894 ve II sv.), »O původu Slovanů« (1896), »Národopisná mapa uherských Slováků« (1903), »Národopisná mapa Slovanska« (1912), »Příspěvky k vývoji byzantských šperků« (1930) a jmenovitě vzorná přehledná díla, zeměpisné a statické »Slovanský svět« (1909), rovněž obnovující moderním způsobem koncepci Šafaříkovu, a starožitnická »Rukověť slovan. archeologie« (1931). Pro národopisné dílo »Moravské Slovensko« (1922—1923), které zredigoval, napsal příkladný rozbor staveb a zvyků. Niederle vynikl i jako organisátor práce archeologické a národopisné: účastnil se organisace »Národopisné výstavy československé« r. 1895 a pak zřízení i úpravy »Národopisného musea československého«, zredigoval dílo »Národopisná výstava československá« (1896) a jako redaktor spolupůsobil zprvu (1892—1895) v »Českém lidu«, pak (1898—1902) při bibliografickém »Věstníku slovanských starožitností a slovanské filologie«; v poslední době založil vedle universitního ústavu pro prehistorickou archeologii i »Státní ústav archeologický« a zasloužil se o organisaci »Slovanského ústavu«. [K 50. narozeninám Niederlovým r. 1915 vydal »Národopisný věstník českoslov.« sv. X. sborník s knihopisem jeho prací; k sedmdesátinám r. 1925 vyšel redakcí Jos. Schránila »Niederlův sborník.«]

Niederle dovedl shromáždit kol sebe skupinu pracovníků, beroucích se v jeho stopách. Odborně antropologicky stojí při něm Jindřich Matiegka (* 1862); zredigovaný jím II. díl »Československé vlastivědy« s n. »Člověk« (1933) podává přehled Matiegkovy práce anthropologické, vymykající se narmoze z rámce nauk duchovědných. Metodicky propracoval hojný materiál v duchu Niederlově Karel Buchtela (* 1864), jenž s L. Niederlem vydal přehlednou »Rukověť české archeologie« (1910), doprovázenou cenným knihopisem české prehistorie.

Z moravských pracovníků novější doby, v níž prehistorickým pracím věnován vedle národopisu skoro výhradně »Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci« (od r. 1884), zvláště hodnotné práce, znamenající pokrok od studií Jindřicha Wankla a Martina Kříže, podali Karel Jaroslav Maška (1851—1916), Jaroslav Palliard (1861—1922), oba vydavatelé »Pravěku« (od r. 1903), a jmenovitě Inocenc Ladislav Červinka (* 1869), au-

tor četných monografií, zvláště o Velehradu a o říši Velkomoravské, i úhrnných spisů: »Morava za pravěku« (1902. ve »Vlastivědě moravské«), »Moravské starožitnosti« (1907--1911) a »Pravěk zemí českých« (1929). [Přehled české literatury archeol. podal L. Niederle v »Čech. Rev.« 1907.]

Současně s obnovou české archeologie na počátku 90. let se hlásí o kritické prohloubení, srovnávací zvládnutí a evropské stanovisko ještě jiná věda kulturně historická, zvláště drahá národnímu obrození a rozvitá v 80. letech; jest to **národopis**. Ten zasahoval jak svou shromážděnou látkou, tak svými teoriemi velmi významně i do vývoje literatury krásné. přijímaje naopak sám plodné podněty od ní, ať zásluhou básnických pěstitelů »ohlasů« lidové písně, ať působením výpravných zpravodajů o povaze a mravech, názorech a zvycích lidu venkovského. Dlouho převládaly romantické nauky vědeckých i literárních pracovníků s Erbenem a Němcovou, Hanušem a Nebeským, Sušilem a Štúrem v čele; idealisace lidu se při tom pojila se zřeteli obranně buditelskými, a slovanské nadšení si podávalo ruce s přečeňováním dávnověku, jehož tradiční zbytky shledávány i v přítomných fázích lidového bytu. Nejvíce v tomto romantickém období se pracovalo v oboru lidové písně a pohádky, mytologie a zvykosloví; z kultury hmotné studovány hlavně kroje lidu venkovského. Od let 80., kdy se ozývají u Gebauera a Pr. Sobotky ojedinělé pokusy o národopis srovnávací, stává se studium to soustavnějším. V Čechách obracejí pracovníci, sdružení kolem »Umělecké Besedy« a kolem musea Náprstkova, živý zřetel k lidovým krojům a k lidovým stavbám, které i pro architekty, hlásící se k t. zv. české renesanci a podporující hnutí svérázové, byly motivickým zdrojem a tvůrčím podnětem; též studium keramiky řízeno bylo podobnými stanovisky výtvarnými. Vedle těchto zájmů spíše výtvarného zbarvení se stále živě hlásila i literární pozornost o duchovní kulturu lidovou: filologové studovali lidovou mluvu, zvláště nářečí, srovnávací dějepisci slovesni pronikali k látkám i slohu lidového podání hlavně pohádkového; také zvykoslovných sběratelů, kteří však jen zřídka postoupili k výkladu a ocenění hojně shrnuté látky, nikdy nechybělo.

Jako v době obrozenské náležel i nyní vrcholný zájem studiu lidové písně. Literární a řečnický spolek »Slavia« vydal již v l. 70. vedle několika významných sbírek lidových pohádek, pověstí a koled soubor »Národních písní« a doplnil jej pak překladovou antologií písní slovanských. Jinou pro »Matici morav-

skou« uspořádal F. Vymazal, a od r. 1882 se počíná soustavné sběratelské a vydavatelské dílo Fr. Bartoše (v. str. 611—613); v něm měla Morava celou encyklopedii národopisnou. V Čechách o něco později začíná svou sběratelskou a vydavatelskou činnost **L u d v í k K u b a** (v. str. 869), která se brzy rozšířila na lidovou píseň u Slovanů veškerých. Etnografické snahy moravské se soustředily zásluhou P. Ignáta Wurma a manželů Jana a Vlasty Havelkových a za horlivého spolupracovníctví **M i l o s l a v y P r o c h á z k o v é** (1844—1923), vydavatelky »Našeho kroje« a »Domáci hospodyně«, kolem »Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci« (od r. 1883, s časopisem od r. 1884); studium kroje, výšivek, lidové ornamentiky, namnoze se záměry propagačními, stály v popředí a doprovázelo je horování slavjanofilské. Na Slovensku měly tyto snahy útluk v »Matici slovenské« (od r. 1863) a v jejím orgánu »Slovenských pohľadech«; vedle lidových zpěvů a zvykosloví věnována tuto hlavní pozornost lidovému kroji.

V Praze 1891 »Zemská jubilejní výstava« ukázala nabádavě t. zv. »Českou chalupou« k bohatosti a svérázu naší hmotné kultury lidové, a Zemské museum i museum Náprstkovo rozšířily svůj program o oddělení národopisné. Literárního orgánu dostalo se tomuto ruchu r. 1892 prvním samostatným národopisným sborníkem českým, »Českým lidem«, který do r. 1895 vedle etnografie v užším smyslu objímal též antropologii a byl řízen Čeňkem Zíbrtem a L. Niederlem; v tomto prvním třiletí, kdy vedle hojných sbírek materiálu od představitelů několika pokolení otiskoval i rozpravy vědecké, list rozkvétal; udržel se do r. 1914 za výhradní redakce Zíbrtovy, ale později vedle cenného knihopisu přinášel hlavně snůšku národopisné látky způsobem většinou kronikářským. Vyvrcholením etnografického ruchu byla r. 1895 »Národopisná výstava československá« a její dědic »Národopisné museum československé« řízené »Národopisnou společností československou«. R. 1896 vyšlo redakcí Niederlovou souborné dílo »Národopisná výstava československá«, jež se stalo první encyklopedií národopisu s cenným úvodem historickým. Tyto podniky přispěly k tomu, že se národopis český pevně a účelně organisoval a že se pěstění jeho stalo soustavným. Mnohé obory našly teprve nyní své odborníky; od prací časopiseckých se postoupilo k publikacím knižním; sběratelství a popisování materiálu bylo doplněno studiem namnoze rázu srovnávacího a pak nahrazeno stanovisky kritickými. Když L. Niederle opustil »Český lid«, založil s Jiř. Po-

lívkou, Fr. Pastrnkem a Em. Kovářem »Národopisný sborník československý« (1897—1905 v XI. sv.) a drobnější »Věstník národopisného musea«. Vůdčí osobností byl Jiří Polívka, který po sloučení obou podniků v »Národopisný věstník československý« r. 1906 zůstal redaktorem, zprvu podporován, pak vystřídán svými žáky, Jiřím Horákem a Karlem Chotkem. V tomto hlavním orgánu proniká stále hledisko srovnávací i kritické, rozbor látky i tradice, světový rozhled; Niederlovy práce etnologické a demografické, Polívkovy a Tillovy studie látkové i pohádkové, Horákovy příspěvky k dějinám slovanského lidového podání dodávají mu rázu. Dávný záměr »Národopisné společnosti československé« vydávati vlastivědnou encyklopedii etnografickou, pojatý brzy po Národopisné výstavě a formulovaný Eman. Kovářem, horlivým pracovníkem národopisným tohoto období (v. o něm jako filologu na str. 1170), uskutečněn byl teprve v období následujícím. Mnoho látky pro poznání lidu venkovského přinášejí časopisy věnované od r. 1909 dějinám agrárním (viz str. 1212).

Na Slovensku vycházejí vedle sebe v Turč. Sv. Martině »Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti« (od r. 1896) a »Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti« (od r. 1898), kam jen zvolna pronikají vědecké směry kritické a srovnávací, aby byly protiváhou idealisující romantice vlastivědné.

Třebaže velmi brzy pochopena a vědecky zdůrazněna jak potřeba prostudovati a vylíčiti hmotný i duchový život lidu v organické souvislosti podle jednotlivých krajů a kmenů, tak nutnost pojímati jeho projevy ve spojitosti s ostatními národy slovanskými i s jinými sousedy, přece v práci národopisné převládala i nadále specialisace, osamocující různé, nestejně důležité obory etnografické. Stále byl nedostatek prací souborných, jež by vyčerpávaly poměry celých organických oblastí; mohli se o ně pokoušeti jenom příslušníci a rodáci krajinští, kteří by dovedli látku sběratelskou ověřiti trvalejšími zkušenostmi. Takové práce podali, vynikající stejně bohatstvím látky jako pronikavostí znaleckého pohledu, Fr. Bartoš o moravském Slovácku a Valašsku, Matouš Václavek o Valašsku, Jan Vyhlídal a Vincenc Prasek o českém Slezsku, J. F. Hruška o Chodsku, Emilie Fryšová o Blatech a K. V. Adámek o Hlinecku. Některé základní otázky byly vůbec zanedbávány, tak zkoumání antropologická, statistická, tak problémy lidového osídlení a zaměstnání; nečetné práce těch-

to národopisných úseků se vymykají z rámce této knihy. Na jiných místech (zvláště také v kapitole o literatuře prostonárodní na str. 170—207) promluveno o lidové kultuře duchové a jejím sběratelském shrnutí i vědeckém zpracování, hl. pokud jde o lidovou prósu a poesii.

Z hmotné kultury našeho lidu se těšily zvláštní pozornosti tři skupiny: lidový kroj se svou ornamentikou, lidové stavby a pak obyčejně obrážející názor náboženský a světový.

Dávnou tradici, posvěcenou několika vůdčími osobnostmi slovesného i výtvarného umění českého, má studium lidového kroje a vyšívání, jež na Slovensku a v jihovýchodní Moravě nacházeli národopisci ještě v 80. a 90. letech v plném rozkvětu, kdežto v Čechách pouze v kusých zbytcích, odkazujících většinou až před práh XIX. století. Výtvarný a literární zájem umělců, plných podivu pro národní svéráznost, předstihl tu odborné poznání techniky i historického vývoje krojových součástí i ornamentálních motivů, i jsou sbírky vzorů starší než slovesná pojednání. Co ve výtvarném umění českém značí kresby Jos. Mánesa, to znamenají literárně hojně poznámky B. Němcové o kroji na Chodsku i na Slovensku, ale teprve od let 80. nadešlo soustavné zkoumání kroje i výšivek. Také zde vyšel působivý podnět hlavně z Moravy. Povzbuzeny tovačovskou učitelkou F. X. Běhálkovou (1853—1907) a podporovány olomouckým archeologem-buditelem Janem Havelkou, jaly se dcery proslulého moravského archeologa Jindřicha Wankla, Vlasta Havelková (*1857) a Madlenka Wanklová (1865—1922), sbíratí, vystavovati, popisovati moravské lidové výšivky, zdůrazňující slovanskou rázovitost jejich; hlavním dílem jejich jsou »Moravské ornamenty« (1889—1891). Odborní znalci čeští, Jan Koula, Renáta Tyršová a Josef Šíma, přicházející vesměs ze studií výtvarných, jali se ornamentiku lidovou propagovati jako prvek schopný oplodniti živou práci, hlavně dekorativní, dbajíce i zřetele srovnávacího a genetického, jenž posílen byl též Zibrťovými a Wintrovými studii kroje staročeského. Zvýšený ruch národopisný a bohaté sbírky na výstavách i v museích od r. 1891 přispěly platně k poznání krojového, a postupně prozkoumány ony kraje československé oblasti, kde si lid vytvořil význačný charakter úboru i jeho výzdoby.

Na Slovensku, požeňnaném a trvalém domově krojů starobylých i svěbytných, kde ženský výrobní i buditelský spolek »Živena« bděl nad lidovým vyšíváním a krajkářstvím také po stránce praktické, zabýval se studiem lidového kroje

a jeho ornamentiky zvláště malíř Pavel Socháň (* 1862); pro moravské Slovensko, dílem i pro Valašsko i Hanou, učinili v tom směru nejvíce národopisní sběratelé i popisovatelé Jan Klvaňa (1857—1919) a František Kretz (1859—1929), všestranní znalci lidu moravskoslov., který v době jejich nejhorlivější činnosti právě i po stránce krojové přiblížil mohutný malíř plenairista Jožka Úprka lásce celého národa. Z podnětů a příkladů národopisců olomouckých vyšla spisovatelka Ter. Nováková (v. str. 789—792); co v poznání kroje a lidové ornamentiky znamená ona pro Litomyšsko, tím byly její dvě přítelkyně Emilie Fryšová (1840—1920) pro jihočeská Blata a Barbora Hoblová (1852—1923) pro Mladoboleslavsko a Poděbradsko, i mladší pracovnice Marie Lábková (* 1892) pro Plzeňsko. Odborně vyložili umění vyšivačské Josef Šíma (1859—1929), Marie Smolková a Regina Bíbová. Souborné a přehledné práce o krojích lidu československého a ornamentace jejich napsali (mimo příslušné příspěvky T. Novákové, J. Klvani a P. Socháně v »Národopisné výstavě čsl.« 1896): R. Tyršová, »Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku« (1916), Vl. Havelková v Kazimourově publikaci »Lidové kroje československé« (1920) a R. Tyršová s Amalií Kožmínovou »Svéráz v zemích československých« (1921).

Pro lidové stavitelství, v němž se ze spisovatelů beletristů zvláště zalíbilo Sv. Čechovi jako obdivovateli a Al. Jiráskovi jako znalci, který první podal popisy spolehlivé, přinášeli porozumění milovníci a znalci výtvarně vzdělaní, dovedoucí popisy a výklady doprovázeti náskresy. Zorganizování již počátkem 80. let ve výtvarném odboru »Uměl. Besedy«, snažili se architekti nejen o popis, okreslování a o záchranu lidových staveb dřevěných, nýbrž i o použití jejich motivů pro architekturu vlastní; tyto tendence se vřadily organicky do hnutí t. zv. české renesance. Z těchto výtvarníků smyslem umělecky nejbezpečnějším honosil se budovatel »České chalupy« na »Zemské jubilejní výstavě« Antonín Wiehl (1848—1910), a vědomosti zvláště rozsáhlé si získal profesor české techniky architekt Jan Koula (1855—1919), odborně znalý též keramiky, lidového vyšívání a zámečnictví a výborný v muzejní organizaci. Nadšení až romantické provázelo turnovského malíře Jana Prouška (1857—1914); v duchu moderního stavitelství propracoval důkladně prostudované motivy moravské a slovenské architektury Dušan Jurkovič (* 1868), vydavatel významného soupisu lidové ornamentiky

»Práce našeho lidu« (1905—1913). Tyto snahy a zájmy doprovázela hojná činnost sběratelská, vztahující se zvláště také na výzdobu a uměleckou stránku lidového stavitelství. Četné práce jsou věnovány dřevěným stavbám s jejich ornamentikou v Čechách východních; podali je na Hlínecku otec a syn Karel a Karel V. Adámkové, na Chrudimsku Antonín Šolta (1855—1899), na Litomyšlsku Ter. Nováková; chodské selské obydlí popsal J. Fr. Hruška, slezský statek Václav Hauer (* 1860); odbornou metodou se zřeteli srovnávacími vynikají studie L. Niederle o stavbách Moravského Slovenska. Také přehledné stati v souborném díle »Národopisná výstava československá« (1896) od různých, tuto uvedených autorů, jsou cenné; mnohé z nich, zvl. o českém statku, napsal Em. Kovář. Soustavný prozkum bytu a stavitelství lidového, hlavně také v jeho poměru k architektuře umělé, spadá až do období následujícího; jest pak doprovázen věrnými fotografickými reprodukcemi památek valem mizejících.

Studium zvykoslovné se objevuje od samých počátků českého národopisu, ale za doby Krolmusovy i Hanušovy bylo zatemněno romantickými výklady rázu namnoze mytologického, což platí i o pracích, osvětlujících lidové názory o přírodě a světě. Zdravou reakcí proti tomuto upřílišnému apriorismu a předčasným závěrům bylo spolehlivé sběratelství jednotlivostí, jaké pěstovali na Moravě vedle Frant. Bartoše Hanák Jan Vyhlídal, Slovačka Augusta Šebestová (1852—1934) a Valach Matouš Václavek (v. v.); v Čechách podali velmi cenné snůšky hlavně Čeněk Zíbrt a Jan Soukup (* 1867); o feuilletonistických zpracováních látky zvykoslovné i demonologické od Josefa Košťála a Františka V. Vykoukala, u nichž občas proniká i hledisko srovnávací, v. na str. 813. Se zvláštní zálibou byly z obyčejů rodinných opětovně zaznamenávány zvyky při svatbě, jimž po bohaté látce, shromážděné v Erbenových »Písniích a říkadlech«, věnovali soustavnou pozornost Fr. V. Vykoukal, Č. Zíbrt v Čechách, Fr. Bartoš a B. M. Kulda na Moravě a A. E. Timko na Slovensku.

Rozsahem i rozmanitostí práce převýšil veškeré národopisce české dlouholetý redaktor »Českého lidu« Čeněk Zíbrt (1864—1932). Rodák z Kostelce nad Vltavou (* 12. října 1864) a absolvent gymnasia píseckého studoval nejprve filologii u Gebauera, a tu byl studiem starých textů přiveden ke zkoumání zevních forem života našich předků, až podněty Kalous-

kovy i Masarykovy a pobyt na západě i ve Slovanstvu obrátily pozornost mladého dějepisce ke kulturní historii, jež se u něho stala dějinami domácích starožitností se zřeteli národopisnými. R. 1893 se habilitoval na Karlově universitě a téhož roku vstoupil do knihovny »Národního musea«; tu působil až do smrti (14. února 1932 v Praze) jako universitní profesor všeobecné historie kulturní a ředitel knihovny musejní. Od r. 1889 uveřejnil nepřehlednou řadu mosaikově sestavených zvykoslovných a národopisných monografií, jež na základě podrobné četby starých našich památek i studia archivního, někdy cestou srovnávacích dějin, často i způsobem causeristickým, osvětlily jednotlivé stránky t. zv. soukromých starožitností českých. Práce ty se blížily metodou snůškám kulturně-historického materiálu, jaké podnikal Z. Winter, leč nedostihovaly velkých, třebaže přesně neujasněných kulturně-dějepisných cílů, jež si autor sám v přehledném a bibliografickém spise »Kulturní historie, její vznik, rozvoj a posavadní literatura« (1892) postavil. Objemem neb obecnější látkou vynikají nad ostatní knihy: »Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní« (1889), »Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské« (1892, II. díl od Z. Wintra), »Seznam pověr a zvyklostí pohanských« (1894), »Jak se kdy v Čechách tancovalo« (1895), »Veselé chvíle v životě lidu českého« (1909—1911, 8 sv.) a »Československý národopisný rok« (1928—1930, v 7 sv.); pak důležitá pomůcka národopisná »Bibliografický přehled českých národních písní« (1895). Stav se knihovníkem musejním, nabyt Č. Zíbrt přístupu k pokladům naší staré slovesnosti, z níž vydal jmenovitě »Staročeský Lucidář« (1903), Krausovu »Historii o Janu Faustu« (1903), »Frantova Práva« (1904), V. Hájka z Libočan »Snář« (1908), »Markolt a Nevím v literatuře staročeské« (1909), »Zlatý jelen na pražském mostě a jiná proroctví« (1914), »Eylenspiegel« (1927) a »Staročeské umění kuchařské« (1927); zvláště cenné jsou kapitoly »Z dějin českého knihtiskařství« (1913). Č. Zíbrt vynikal vždy horlivostí sběratelskou, neúnavností při shledávání, ba přeceňování sebe zapadlejšího materiálu, bibliografickou úplností a tak, opíraje se kromě toho i o největší bohemistickou knihovnu, mohl přistoupiti k soupisu české literatury dějepisné. Jeho obrovská »Bibliografie české historie« (1900—1912,

pět mohutných dílů, zahrnujících dobu od počátku českých dějin do r. 1679) snesla nepřehlednou látku, ale odborná kritika vytýká nemetodické spořádání a nedostatek účelného výběru, ukazujíc, že Č. Zíbrt ve snaze po mnohosti a úplnosti došel do zámezí. V l. 1899—1901 byl spoluredaktorem, 1902—1913 redaktorem »Čas. Čes. musea«. (Srvn. nekrolog od J. V. Šimáka 1932 nákl. »České akademie« s knihopisem od Ant. Dolanského a kritické ocenění K. Stloukalem v »Č. Č. H.« 1932.)

Na Slovensku ovládaly sice dlouho do 90. let zastaralé romantické názory o lidovém svérázu a podstatě národopisu, ale zároveň po sběratelské stránce vykonány významné práce, ve zvykosloví zásluhou Pavla Dobšinského (1828—1885, v. str. 185), ev. faráře v Drienčanech, v příslovnictví životním dílem učitele v Brezně Adolfa Petra Záturckého (1837—1904, v. str. 190), v lidové písni hromadným podnikem »Slovenské spevy« (v. str. 197). Z národopisných pracovníků, seskupených kolem »Museálnej Spoločnosti slovenské« v Turč. Sv. Martině, vynikli znalec výšivek, všestranný kněz buditel Andrej Kmeť (1841—1908), farář v Prenčově, a horlivý sběratel lidových písní martinský advokát Andrej Halaša (1852—1913) jako organisátoři; vedle nich podnětný a kritický Krištof Chorvát (1872—1897), farář na Kráľové, pracovník ve zvykosloví, nabádal k modernějšímu pojetí v slovenském národopisu, ale zemřel předčasně. Bohatě nashromážděná látka nebyla zvládnuta ani v monografiích ani v souborných obrazech slovenského lidu; jenom bojnický probošt Karol Anton Medvecký (1875—1937) spisem o Dětvě a bukovský farář Julius Bodnár (1870—1935) soustavným obrazem Myjavy uskutečňovali podnět, ježž dal nadšený diletant Joz. Capko; podobně pracovali v národopise sběratel písní na Spiši, spišský vikář Štefan Mišík (1843—1919) a proslulý botanik ze Zem. Podhradi Jozef Ludovít Holuby (1836—1923). Souborná díla o Slovensku vydali však Češi, dílem za spolupráce odborníků slovenských, dílem za žárlivé nevole separatistických vlastenců svatomartinských: r. 1901 vyšel péčí »Umělecké Besedy« a za redakce Fr. Pastrnka sborník »Slovensko«, r. 1912 vedením Fr. Bílého »Slovenská čítanka«; obě se závažnými příspěvky národopisnými. Mladší generace z »Hlasu« neměla pro etnografii na rozdíl od otců a dědů ani porozumění ani záliby.

[Dějiny čsl. národopisu kriticky a s vydatným knihopisem podal Jiří Horák v II. sv. »Čsl. vlastivědy« 1933, jiná přehled-

ná bibliografie od Drah. Stránské v »Příručce lidopisného pracovníka« 1936.]

Dějiny výtvarného umění, založené u nás J. E. Vocelem, překonávaly postupně starší archeologické období, obracející se hlavně k tvorbě středověké, a oplodněny vnímavým historismem, snažily se proniknouti ke všem oblastem časovým i věcným výtvarného umění. Aby vyložili vznik uměleckého díla, jeho autora i obsah jeho výtvorů, spoléhali se dějepisci hlavně na pomůcky historické, archivní a literární; zpravidla se nepovznášeli nad popis, aniž přistupovali k tvarové a slohové analýze. Zprvu si romantický historismus všímal zejména románských a gotických památek, zvláště církevních; snaha po uhájení národní autonomie i v umění vedla nejen k záslužné práci obranné proti dějepiscům německým, přisuzujícím takměř všecku výtvarnou tvorbu v zemi mistrům a dílnám německým, ale druhdy také k podceňování cizích vlivů a zanedbávání souvislosti s uměleckým rozvojem západní Evropy. Na universitě pražské, kde zřízena řádná katedra dějin výtvarných umění až r. 1911, neposkytována valná průprava odborná, pro niž se učelivý dorost uchýloval do ciziny, jmenovitě do Vídně, neb do museí, shromáždíšť vzácného materiálu, z nichž nad »Národní museum« vynikaly oba ústavy pražské, »Umělecko-průmyslové museum« a »Museum hl. města Prahy«. Valná tíha spočívala na pracovnících venkovských a zástupcích katolického kněžstva.

Dějinám stavitelství, hlavně v jeho gotickém a románském období, věnována pozornost zvláštní. Tu hlavními zástupci byli Ferd. J. Lehner a J. Braniš.

Ferdinand Josef Lehner (1837—1914), farář u sv. Ludmily na Kr. Vinohradech, založil vedle časopisu pro církevní hudbu »Cyril« (původně »Cecilie« od r. 1874), již r. 1875 »časopis věnovaný umění křesťanskému«, »M e t h o d«. Tu vyšly hlavní materiálie, které pro stavitelství, sochařství, malířství i umělecký průmysl doby románské zpracoval soustavně v monumentálně popisných »Dějínách umění národa českého« (1903—1907 ve 3 sv.), cenných snesením obrovité látky, již však neovládá žádoucí historická kritika. Důležitá jest i jeho monografie o t. zv. kodexu Vyšehradském »Česká škola malířská XI. věku« (1902).

Více opatrného rozmyslu a kombinačního důvtipu prokázal ředitel kladenské reálky Josef Braniš (1853—1911), důkladný znalec architektury kutnohorské a jihočeské a nejlepší odborník v dějinách středověkého umění v Čechách; zpracoval v duchu romantickém tutéž látku jako Lehner, ale stručněji

a přehledněji již r. 1892—93 v »Dějínách středověkého umění v Čechách«. Menší studie zaokrouhlil Braniš soustavně ve spisech: »Zvon« (1892), »Svatá Koruna, bývalý klášter cistercienský« (1907), »Obrazy z dějin jihočeského umění« (1909) a »Staročeské hrady« (1909). Jeho pokus o přehledný »Katechismus dějin umění« (1896) nevyhovuje však moderním požadavkům. Mezi nejhornlivější sběratele umělecko-historického materiálu k místopisným a výtvarným dějinám Prahy náležel Jan Herain (1848—1914), zakladatel stavebního archivu pražského; z rozsáhlých svých výpisů vytěžil nejvíce pro slovní průvod k Jansovým obrazům »Staré Prahy« (1903). Herainovým způsobem, ale bez jeho přesnosti pracoval též Luboš Jeřábek (1864—1937); lásku k stavebním památkám staropražským i k přírodním krásám vlasti s výtvarným vkusem poji zakladatel »Krásy našeho domova« Jan Emler (* 1877), vynikající pracovník v knihovnictví a ředitel Pražské universitní knihovny.

Později než architektuře se dostalo českému staršímu malířství zpracování historického; pouze miniatury středověké byly hojněji studovány. Hlavní práce tu vykonal **Karel Chytil** (* 18. dubna 1857 v Praze, † 2. července 1934 tamže), v l. 1885—1910 řídící kustos Umělecko-průmyslového musea v Praze, pak (1911—1927) první řádný profesor dějin umění na pražské universitě. Vyzbrojen důkladnou znalostí středověkého malířství, uměleckého průmyslu, renesanční i barokní architektury, ovládal veškerý hojný, ač dosud soustavně nekatalogisovaný výtvarný materiál český. Chytilovi náleží zásluha, že první postoupil od výhradně starožitnického výkladu a hodnocení výtvarných památek k historickému zjišťování jejich původu i k zařazování jich do vývojové souvislosti evropské. Hlavní práce Chytilovy jsou: »Vývoj miniaturního malířství českého za doby rodu jagelonského« (1896), »Český graduál literátů chrudimských« (1898), »O Junkerech pražských« (1903), »Malířstvo pražské XV. a XVI. věku« (1906), »Korunovačnicklenoty království českého (1912), »Illuminované rukopisy XIV. stol. v knihovně musea království Českého« (1915), »Česká koruna královská« (1918), »Antikrist v naukách a umění středověku« (1918), »Koruna Rudolfa II. a její autor« (1929), »Josef Mánes a jeho rod« (1934). Ostatní stati Chytilovy se zabývají uměleckým

průmyslem, stavebním rozvojem pražským, uměním doby Rudolfovy, otázkami organizace musejní i ochrany památek. (Jsou uloženy namnoze v »Ročence Kruhu pro pěstování dějin umění«, kterou 1916 založil a do smrti řídil a kde ve sv. za r. 1917 a 1926/27 jest knihopis jeho prací; tam r. 1935 napsal Chytilův nekrolog Ant. Matějček, jiné ocenění v »ČČH.« 1934 od Zd. Wirtha.) I Chytilův kolega na universitě Bohumil Matějka (1867—1909), od něhož jsou též práce umělecko-soupisné, přispěl k dějinám českého malířství a stavitelství románského a barokního drobnějšími monografiemi, »Miniatury doby románské« (1890) a »Přestavba a výzdoba chrámu sv. Tomáše« (1896).

Důležitou událostí pro dějiny českého umění výtvarného bylo, když se r. 1893 usnesla »Archeologická komise« při »České akademii« vydávati »Soupis památek historických a uměleckých v království českém«; r. 1894 podal K. Chytil v »Osvětě« program podniku, pak vyšly instrukce pro spolupracovníky a r. 1897 zahájen »Soupis« Mádlovým svazkem »Kolínsko«; doposud vydáno 47 sv. různého rozsahu a různé ceny, řazených podle okresů politických, ale občas velké objekty vyžádaly si umělecké svazky samostatné, na př. chrám sv. Víta, korunovační klenoty, hrad Křivoklát, zámek v Roudnici. Tu má býti zkatalogisováno, popsáno, částečně i zobrazeno všecko výtvarné bohatství naší vlasti od pravěku do XIX. století; část předhistorická bývá zpravidla přítěží a omezení rokem 1800 se také neosvědčuje. V některých svazcích brán jest zřetel i k umění soukromému a lidovému, kdežto jinak chrámové umění převládá. Kromě některých autorů jen ochotnických, kteří nebyli s úkol předsevzatý, střídají se v »Soupise« historikové s odbornými znalci vývoje výtvarného, kteří i po stránce názvoslovné si pevně propracovali metodu popisu a výkladu. Nejcenější a nejhojnější práce do »Soupisu« podali A. Podlaha a Zd. Wirth.

Antonín Podlaha (1865—1932, srv. str. 1153, 1157 a 1227—1228) vstoupil r. 1897 mezi čelné spolupracovníky »Památek archeologických«, jejichž hlavním redaktorem se stal posléze v l. 1913—1929, a od té doby připojil k své činnosti církevně vzdělavatelné i historické horlivé působení v dějinách umění. V »Soupisech« zpracoval od r. 1898 devět okresů, mimoto popsal zvláště poklad loretánský (1901) a svatovítský (1903), řadu výtvarných památek kultu českých patronů zemských a vyvrcholil své dílo monumentálním souborem soupisovým »Posvátná místa království Českého«

(1907—1913), kde v 7 sv. popsal 16 vikariátů arcidiecése pražské. Spojuje prozkoumání památek s místopisem, dbaje při vyčerpávajících popisech přesného názvosloví, přihlédaje bedlivě k materiálu pramennému, snesl vzácné bohatství látkové, jehož však sám neovládal ani metodou srovnávací ani zřetelem k souvislostem slohovým. Církevně oslavný a obranný tón doprovází jeho práce, stejně jako vřelě vlastenecké zánění. Četné práce konal i publikoval s ním jeho přítel, sídelní kanovník vyšehradský **Edward Šittler** (1864—1932).

Řadu nových hodnotných prvků do historie umění a zvl. do dějin architektury přinesl **Zdeněk Wirth** (* 11. srpna 1878 v Libčanech u Hradce Král.), v l. 1905—1918 úředník Uměl. prům. musea, od převratu úředník, posléze odb. přednosta osvětového odboru v ministerstvu školství. Nejsa historisujícím nadšencem ani pro gotiku ani pro barok, chápe zvláště jemně ducha i tvarosloví slohu empirového a hlásá se k modernímu hnutí pro architekturu spíše přísně účelnou než dekorativní, neupadá nikdy do normalisování, klade zvláštní důraz na prvky tektonické; nepojímá architektonické výtvoř osamoceně, nýbrž v celku městském a proto věnuje živou pozornost půdorysu a dobře rozumí jmenovitě světským stavbám malých měst. O tom podávají svědectví jeho práce historické: zpracoval pro »Soupis« (od r. 1902, částečně reviduje texty cizí) přísně vědeckým způsobem sedm okresů. Do složitých otázek českého vývoje stavitelského zasáhl podnětnou monografií »Barokní gotika v Čechách« (1908) a průkopnickým přehledem »Česká architektura 1800—1920« (1922 s Ant. Matějčkem). Spisy o »Pelhřimově« (1911) a o »Kutné Hoře« (1912) ukázal, jak pojímati a vykládati umělecký celek venkovského města v jeho vývoji. Pracemi »Pražské zahrady« (1910), »Klášter a poutní kostel na Bílé Hoře« (1921), »Pražské hřbitovy. I. Olšany« (1923) a hlavně monumentálním dílem »Praha v obraze pěti století« (1932) osvětlil památky a typy příznačné pro pražský celek stavební. Soustředěnou pozornost věnoval Zd. Wirth prozkoumání, zařazení, určení a ocenění prostonárodního umění československého, hl. stavitelství a právě tu se ukázal podnětným průkopníkem nových směrů vědeckých. Odmítaje přeceňování originality lidových výtvoř, odvozuje je z dobového umění kulturně vyšších vrstev a spatřuje v něm hlavně zbaroknění i zrokokisování naší kultury na rozhraní XVIII. a XIX. stol.; ač krásu lidového umění uznává, přece proklamuje reakci proti jeho romantické oslavě; občas zachází

tu v zámezí, upírá-li lidovým umělcům a lidovému prostředí vůbec schopnost tvořivou. Zásadně to vyložil v »U mění lidu československého« (1928 s L. Lábkem a Ant. Matějčkem), na konkrétních příkladech to dovodil v textových doprovodech k Vavrouškovým albům dokumentárních snímků »Dědina« (1924) a »Kostel na dědině« (1929). Tím zasáhl Zd. Wirth významně i do dějin českého národopisu.

Nad Wirtha badatele a spisovatele předčí ještě Wirth organizátor; rozvinuv v uměleckém měsíčníku »Stylu« (1908—1910) značnou činnost propagační pro moderní architekturu a osvědčiv se jak v »Památkách archeologických«, tak v »Časopise Společnosti přátel starožitností«, shromáždil kolem sebe všechny pracovníky umělecko-dějepisné v rozsáhlém díle soupisném »Umělecké poklady Čech« (1913—1915, III sv., zaniklo); také řídil knihovnu »Umění a řemesla«. Podobné cíle sledovala i sbírka drobných monografií »Umělecké památky« (1916—1924 v XVII sv. redakcí V. V. Štecha).

Ze starších pracovníků postupoval K. B. Mádl (v. str. 1093—1094) od historické archeologie k srovnávacímu studiu forem i slohů; jeho vlastní význam tkví však ve výtvarné kritice soudobého umění. Žákem české školy dějezpytné byl původně vychovanec Gollův, velký badatel v oboru uměleckého dějezpytu Max Dvořák (1874—1921), jenž do srovnávacích dějin výtvarných vnesl nová hlediska vývojeslovná i slohově kritická, aby posléze metodicky i prakticky vypracoval historii výtvarnou v široce založené »dějiny ducha«; tak sluje i jedno z hlavních děl posmrtných, vydaných po německu. Česky uveřejnil pouze vyličení zámku roudnického v »Soupise« a několik nabádavých statí v Č. Č. H. Ale jako profesor vídeňské university, jejíž přísně historické a slohové tradice ve výkladu vývoje výtvarného prohloubil, a jako podnětný spisovatel německý působil mocně na četné české žáky; ti přinesli jeho metodu nazpět do vlasti. Jeden, zvláště vynikající mezi nimi. Jaromír Pečírka (v. n.), pořídil ze statí Dvořákových skvělý výbor »Umění jako projev ducha« (1936, přel. Věra Urbanová), obrazy hlavní směry badání a myšlení Dvořákovy, i doprovodil je hojně dokumentovaným životopisem.

Profesor dějin umění na Karlově universitě **Vojtěch Birnbaum** (1877—1934) tkvěl kořeny ve vídeňské škole umělecko-historické, do níž se zařadil o něco později než mladší jeho vrstevník Max Dvořák; trvale vrostl do českého života až po své habilitaci v Praze r. 1919. Stále zůstával věren základnímu požadavku svých vídeňských učitelů, aby se k histo-

rické kritice textu pojil stále formální rozbor uměleckého díla. První jeho práce, psané německy, odpovídají k otázce, zda Východ či Řím působily na starokřesťanské umění hl. na architekturu, a tu se Birnbaum rozhoduje s důrazem pro Řím. Tak v hlavní své knize o »R a v e n n s k é a r c h i t e k t u ř e« (1916—21) vyložil důmyslně vznik starovlašského stavitelství z římských kořenů. Pak se obrátil řadou drobnějších pronikavých statí k dějinám románského stavitelství na české půdě, jehož soustavný obraz podal v souborném »Dějepisě výtvarného umění v Čechách«(1931); tam zpracoval i přehledné dějiny gotické architektury na naší půdě; posléze na sklonku života předčasně zlomeného zabral se do zkoumání pozdní gotiky stavitelské, zvl. Petra Parléře. Z dob římských jeho studií pochází monografie »D ů m z v a n ý L i v i e n a P a l a t i n ě« (1923). [Srv. nekrolog od Ant. Matějčka v ČČH. 1934.]

Českému **dějepis**u hudebnímu dal vědecký základ **Zdeněk Nejedlý** (* 10. února 1878 v Litomyšli), první profesor hudební vědy na univ. Karlově a tvůrce sociologie hudební. Za svých vědeckých začátků sloučil Zd. Nejedlý ve své osobnosti energické a příkře důsledné, neznající odstínů a myšlenkových modifikací, trojí mocný vliv: Gollův, Hostinského, Fibichův. Vědeckou výchovou Zd. Nejedlý jest historik Gollovy školy, vyzbrojený pomůckami kritiky pramenů, metodami dějepisů srovnávacího a uměním vyhledávacího za zevním děním proudění kulturní; též jeho ústřední zájem o reformační období národních dějin pochází ze školy mistrovky, od níž se však žák ideolog uchýlil, když tendenčně postavil poznatky i dohady dějepisné do služeb politického a společenského stranictví. Během doby byl vliv Gollův zastíněn dodatečným působením Masarykovým, ale posléze se Zd. Nejedlý přimkl k marxistickému materialismu historickému a splynul názorově s komunistickými zásadami sovětské Rusi, jejíhož tvůrce Lenina oslavuje někdejší Gollovec stejně hagiograficky jako B. Smetanu neb T. G. Masaryka.

První jeho větší práci jest vydání »Pramenů k synodám strany pražské a tábořské r. 1441—1444« (1900); výrazem lásky k rodnému městu jsou široce založené »Dějiny města Litomyšle a okolí« (1903, jen I. díl sahající do r. 1421), radící se k nejlepším místním historiím našim; po letech se vrátil k dějinám svého rodiště se zbystrěným smyslem pro vývoj kulturní v mistrovské monografii »Litomyšl. Tisíc let života českého města« (1934).

Od Hostinského přijal Zd. Nejedlý systém estetický, moderní to úpravu Herbartovy estetiky, názor, že krasověda jest vědou o konkrétním umění, požadavek uměleckého pokroku a konečně i hlavní obrysy dějinného vývoje české hudby. Jeho krasovědu dílem vydal, dílem rekonstruoval spisem »O t. H o s t i n s k é h o e s t e t i k a« (1921). Ale postoupil, veden historickým poznáním uměleckého dění, nad formalismus učitelův a zdůraznil v umění proti prvkům čistě tvarovým živly výrazové, ty totiž, jimiž se vyjadřuje tvůrčí osobnost, dobová náplň a národní duch; v otázce pokroku dospěl i jako estetik tvrdošíjných krajností. Z průpravného, potud nesamostatného období pocházejí malé příručky »K a t e c h i s m u s e s t e t i k y« (1902, pouze I. hist. díl) a přehledné »D ě j i n y č e s k é h u d b y« (1903).

Žák Hostinského měl otevřenu cestu k Zd. Fibichovi, jenž jej hluboko uvedl do podstaty moderní hudby a vzbudil v něm upřímné nadšení pro R. Wagnera i pro složité zjevy doby po-wagnerovské. Vyspěv názorově i vnímavostí, obrátil se od romantika Fibicha k národnímu klasikovi B. Smetanovi a našel v něm východisko i měřítko české hudby; z umělců současných přilnul zvláště důvěrně k J. B. Foerstrovi a O. Ostrčilovi. Ale sveden doktrinářstvím, které si pravdu rádo zajišťuje protikladem a rozlukou, postavil proti Smetanovi v nesmiřitelné příkrosti A. Dvořáka a proti Ostrčilovi Vít. Nováka a Josefa Suka jako umělce kompromisní, ba zpátečnické — tato krajní antinomie nebyla požehnáním ani české hudební kritice ani hudebnímu životu v Čechách vůbec. Významné jsou práce Zd. Nejedlého o Bedřichu Smetanovi; právem se prohlašuje za strážce jeho odkazu. Postaral se o vydání jeho skladeb z mládí i prací vokálních; pořídil kritický text S a b i n o v a libreta k »P r o d a n é n e v ě s t ě« (1908); založil Smetanovo museum i uspořádal významnou smetanovskou výstavu ve svém rodišti. Do průpravného období náleží přehledný spis »Z p ě v o h r y S m e t a n o v y« (1908); vývoj Smetanův vylíčil v přehledných rysech monografií »B e d ř i c h S m e t a n a« (1924 v »Zlato-rohu«), ale nepostoupil v ní za dobu göteborskou. K nejmohutnějším životopisným dílům našeho písemnictví náleží »B e d ř i c h S m e t a n a« (1924—1933, posud IV díly), prozatím dovedený až do r. 1843. Podivuhodný dar heuristický a zvláštní schopnost vyložiti nepatrnou životopisnou jednotlivost jako dokument vývojový se tu pojí se sytou a důvěrnou malbou kulturního prostředí, ale umělecká psychologie budoucí tvůrčí osobnosti se úplně ztrácí v kolektivních dějinách doby.

Obdařen spíše estetickým intelektualismem než sensitivností,

přispěl k ocenění novodobého českého umění hudebního monografiemi: »Zdenko Fibich, zakladatel scénického melodramatu« (1901; také vydání Fibichova »Milostného deníku« r. 1925 značí významný přínos), »Jos. B. Foerster« (1910), »Česká moderní zpěvohra po Smetanovi« (1911), »Památník zpěváckého spolku Hlaholu v Praze« (1911), »Vítězslav Novák« (1915) a znovu s titulem »V. Novák. Studie a kritiky« (1921), polemickou studii o Jos. Sukovi »Můj případ« (1919) a »Ot. Ostrčil. Vzrůst a uzrání« (1935). Osud fragmentů zůstal přisouzen Nejedlého široce založeným dílům z obecných dějin hudebních: »Všeobecné dějiny hudby« (1916—1930) uvázly v počátcích, zahrnujících prehistorii hudby a hudbu antickou, rovněž monografie »Richard Wagner, romantik« (1916, I. sv.) obsáhla pouze období 1813—1848; k ní přiléhají menší knižní studie »Nietzscheova tragedie« (1926) a »G. Mahler« (1913). [Viz i str. 1101.]

Vyvrcholením mladistvé práce Nejedlého byla epochální díla o dějinách českého zpěvu, kterými překonány jsou nesprávné »Dějiny posvátného zpěvu staročeského« (1881 a 1893) Karla Konráda (1842—1894). Předoslav »Dějiny předhusitského zpěvu« (1904), sahající k r. 1403, přistoupil Zd. Nejedlý na širších základech vědných r. 1907 k »Dějinám husitského zpěvu«, z nichž vyšly: »Počátky husitského zpěvu« (1907, sahají do r. 1417) a »Dějiny husitského zpěvu za válek husitských« (1913); díla ta obohacují štědře nejen naše dějiny hudební, ale i literární, náboženské a národnostní, a jsouce pojata jako obrana husitství a táborství, jsou z nejkrásnějších výtvorů školy Gollovy.

Přemítavého a ideologického ducha Zd. Nejedlého neuspokojuje plně tato prakse dějepisná a dějezpytná, i uchyluje se od ní k filosofii českých dějin, kterou sobě i čtenářům objasňuje jednak na základních otázkách, na př. husitství a Bílé Hoře, jednak na vůdčích osobnostech našich historiografů. Rozbor osobnosti Fr. Palackého (1920), Ern. Denise (1921) a zvl. »studie historická« Alois Jirásek (1921, po dvou knížkách průpravných 1902 a 1911) i se svěží monografií »B. Němcová a Ratibořické údolí« (1922) stojí výše než myšlenkově strohý »pokus o filosofii českých dějin«, »Spor o smysl českých dějin« (1914) a než tvrdě pamfletistická »Bílá Hora, Habsburg a český národ« (1920). Od ní vede jen krůček k politicky kritickým zájezdům v nenávistném duchu levice komunistické, uveřej-

ňovaným po publicistické průpravě v »Realistické Stráži« a »České stráži«, hlavně v revui »V a r« (1921—1926, pak 1927—1930). Sem hledí »Dr. K. Kramář« (1920), »Z prvních dvou let republiky« (1921); zde pohltil straník myslitele a fanatik pokroku dějepisce. Ačkoli v těchto spisech theoreticky hlásá i prakticky provádí zásady dějepisu kolektivistického se sociologickými zřeteli, přece jest Zd. Nejedlý vnitřním hlasem stále puzen k historickým monografiím o vůdčích jednotlivcích, zosobňujících ducha doby. Souběžně s velkým spisem o B. Smetanovi vychází od r. 1930 mohutné dílo »T. G. Masaryk« (posud IV díly o 5 sv., jež dospěly k »prvním výbojům« ve vědě a filosofii v l. 80.), široce založené jako dějiny českého duchovního života od let 70., ale pojaté spíše oslavně a obranně než kriticky. V apotheose silného individualisty a odpůrce dějinného materialismu projevil vyznavač Marxův, jenž pak hned přistoupil k přípravě obdobně rozsáhlého spisu o Leninovi, další paradox svého ducha, nedůsledného při veškeré umíněnosti. Podobně dovedl sloučiti češství až buditelské s doktrinářstvím mezinárodním, zálibu pro starodávné formy útulného maloměšťanství s obdivem pro revoluční proletariát, estetický formalismus se sociologickým výkladem podstaty umělecké tvorby, kriticismus s kultem vyvolených osob, státnost podání s dramatickým pathosem theamat, — jeho osobnosti podnětné a neklidné nadobro chybí jednota, kterou ve svých hrdinách Zd. Nejedlý opětovně velebí. [K 50. narozeninám Zd. Nejedlého r. 1928 vydali H. Doležal »Padesát let Zd. Nejedlého« a Mil. Matoušek »Pokus o ideový profil Zd. Nejedlého«; ve »Sborníku prací k jeho 50. narozeninám« uveřejnila A. J. Patzaková důkladný knihopis.]

15. Literatura pro mládež od osmdesátých let do války světové.

Bylo-li v prvních obdobích svého rozvoje české písemnictví pro mládež spíše jen prakticky užitou a beletristicky vyšperkovanou větví vychovatelství a vyučovatelsví, stává se od osmdesátých let živou částí krásné literatury. Osvobozuje se jak od vtíravé nadvlády mravoučné tendence, tak od poručnictví německých vzorů a jednak se dává proniknouti ideami, které oživují ostatní kulturu národní, jednak se snaží povznést k umělecké výši.

Znárodnění školy se hlásí důrazně v knihách pro mládež. Historismus, jenž ovládá současnou novelistiku, zplozuje četné povídky z národní minulosti, prosycené vlasteneckým nadše-

ním; vlastivědné záliby se projevují nejen v obrázcích cestopisných, ale i v rámci příběhů novelistických. V básních a deklamovánkách pro děti plesá a touží, uvažuje a k činu vybízí, avšak též prázdně řečňuje a hřímá ono české a slovanské smýšlení, které jest příznačné pro básnictví epigonů školy Sv. Čecha. Velká převaha povídek a pověstí historických, pohádek, čerpaných z pramenů lidových neb volně obměňujících jejich látky v české literatuře pro mládež, ukazuje k romantickému kultu dávnověkosti skutečné i smyšlené. Avšak lidový duch vniká i jinak do literatury pro mládež. Spisovatelé líčí nejraději život dětí venkovských, rolnických a řemeslnických a kreslí zároveň polorealistické, polotendenční obrázky z těchto vrstev; občas při tom nechybí živý detail národopisný, zajímavé zbarvení zvykoslovné, bystré pozorování zvláštností sociálních. Ačkoli spisovatelé pro mládež jsou takto vyzbrojeni realistickou znalostí života, přece nenacházíme mezi nimi pravých realistů; rozplétají děje rádi romanticky, porušují psychologickou pravdivost sentimentálním řešením a v nejlepším případě pracují technikou genrovou. Jsouce, byť někdy mimoděk, ovládnáni snahou vychovatelskou, upadají zpravidla v schematicnost, která se projevuje hlavně v jednotvárné a nuzné kresbě postav; ačkoli dobové záliby určují odlišně směr chtění a činů malých hrdin a hrdinek v dětských knihách, přece se v podstatě vracejí opotřebovaná paradigmata charakterní: nevinnost, vítězící nade všemi ošemetnými nástrahami, hrdinná odvaha, docházející po dobrodružných oklikách pevně vytčeného cíle, ostražitá vynalézavá svépomoc, domáhající se překonáním útrap velkého blahobytu, tklivé přátelství, osvědčené zkoušky života, přísně potrestaná úskočnost a zlovůle atd.

Proti této schematicnosti v podávání dětských povah a osudů hlásí se koncem 90. let — za doby stupňovaného kriticismu v české literatuře vůbec — reakce. I v beletrii jako ve vychovatelství se volá po zevrubném a důvěrném studiu dětské duše v jejích osobitých sklonech a svérázných projevech; žádá se přihlédání k skutečnosti i v jejích nepatrných a všedních jevech; odsuzuje se tendenční modelování příběhů a ukazuje se, že rozmar, humor, veselí dobře svědčí beletrii pro mládež. Pedagogové a kritikové správně vystihují hlubší příčinu zplanění t. zv. dětské literatury v tom, že se příliš osamostatnila a zpřetrhala souvislost s obecným slovesným uměním. V poslední době naopak dokazuje prakse literární, že možno dáti vybrané kusy z děl literatury domácí a světové s prospěchem do ruky i dětem, a proto se jednak pořizují účelné výběry z před-

ních spisovatelů domácích i cizích, jednak vůdčí autoři naši neváhají psátí pro mládež; ostatně od 80. let nejlepší knihy dětské literatury pocházejí z per beletristů i jinak osvědčených. Zůstaly-li pokusy Sv. Čecha, Jar. Vrchlického, Ant. Sovy a Ant. Klášterského pouhými episodami v jejich díle, zasáhli J. V. Sládek a Fr. S. Procházka svými básněmi o dětech a pro děti vlivně do literatury pro mládež a z úhrnu jejich vlastního tvoření nelze toto odvětví vyloučiti. Nejinak ani v povídkové beletrii. Ojedinelé povídkové práce Ter. Novákové, Jos. Holečka a Ign. Herrmanna i soustavnější pohádky i dívčí romány El. Krásnohorské jsou významu skromnějšího, zato životní úsilí Raisovo, významný podnět Al. Jiráska, šťastný objevitelský čin Franty Župana, úspěšné snahy R. Svobodové a B. Benešové tvoří významnou složku jejich slovesné činnosti. Ve výborech zobečnely jako četba pro mládež zvl. práce B. Němcové, J. Nerudy a V. Beneše Třebízského.

Bylo by nesnadno podati úplný přehled novější české literatury pro mládež a charakterisovati všechny její pěstitele; není to ani úkolem příručky literárně-dějepisné. Dostačí, vytkneme-li hlavní směry tohoto písemnictví, nesmírně rozvětveného, a upozorníme-li na jejich souvislost s kulturními i uměleckými směry naší beletrie vůbec; výběrem hlavních jmen bude přehled ucelen, — zvláštní pozornost pak bude věnována oněm spisovatelům pro mládež, s nimiž jsme se setkali již v předcházejících kapitolách o slovesném českém vývoji obecném. V jednotlivostech odkazujeme ke kritické části »Paedagogických rozhledů«, ke všem ročníkům kritické revue věnované literatuře pro mládež, »Úhor« (od r. 1913, zal. Ot. Svoboda, po něm vedl V. F. Suk, nyní D. Filip), k nedokončenému spisu Jana Dolenského »Průvodce četby mládeže« (1897), k Sukovu »Seznamu dobré četby dětem« (1920), k »Dětské literatuře české« od Ot. Pospíšila a V. F. Suka (1924), k Fr. Bulánka-Dlouhána »Úvodu do literatury pro mládež« (1937) a Štěp. Poláška-Topola »České literatuře pro mládež« (1937).

Většina knih pro mládež vyšla ve sbírkách, jež se liší v programu jen nepatrně. Ze starších podniků se udržely Knappovy *B e s e d y m l á d e ž e*« (do r. 1915), hovějící namnoze mravoučné tendenci; k nim přibyly pak v letech 80. a 90. tyto knihovny: Řehákova *O b r á z k o v á k n i h o v n a p r o m l á d e ž*« (1883—1890), Hynkova *P o k l a d n i c e m l á d e ž e*« (1884—1911), Štorchovy *Č e s k é s p i s y p r o m l á d e ž*« (1886—1904), Jos. Sokolem vzorně řízená sbírka *V l a s t a s v ě t*« (1885—1894), Bačkovského *S b í r k a s p i s ů p r o m l á*

dež« (1893—1907), Vilímkova »Knihovna Malého Čtenáře« (od r. 1893), Plačkova »Vybraná četba české mládeže« (1916—1918) a zvl. pečlivě od pedagogů vedené »Knihovna českých dětí« (1904—1931) i »Knihnice mládeže« (od r. 1900), ona v »Ústředním knihkupectví učitelském«, dále v »Dědictví Komenského«. Tři soubory si vytkly úkol zvláštní: Vilímkova »Knihovna mládeže dospívající« (od r. 1889—1914), která přinesla valnou většinou překlady, shromazďuje povídky exotické a vědecko-fantastické romány; »Česká knihovna zábavy a poučení« (1894—1918), již pro středoškolské studentstvo založil Fr. Bílý, obracela pozornost k poučnému čtení a těžila šťastně z poznatků literární historie; Pavlou Maternovou, pak O. Petrovou redigovaná knihovna »Dívčímsrdcí« (od r. 1902) chce vychovávatí povahu i mrav dívek malými jímavými románky z dívčího života. Moderní obrodné snahy o literaturu pro mládež našly od prahu XX. věku orgány v těchto knižnicích: Laichterova »Žeň z literatur« (od r. 1903, řízená Václavem Říhou [= V. Tillem]) hledá v světové literatuře i v starší české pohádkové tradici klasické kusy přiměřené vkusu dětskému; Topičovo »Osení« (1908—1928) za redakce Adolfa Weniga poskytovalo mládeži různých stupňů vývojových básnické i vzdělávací čtení esteticky hodnotné, vychovávajíc hlavně pro pochopení domácího písemnictví; Laichterovy »Pěkné knihy pro mládež« (od r. 1908), založené Marií Gebauerovou, spojují program obou předešlých knižnic.

Z časopisů prožily celý rozvoj novější literatury pro mládež a vydatně čerpaly z jeho ovoce »Besídka malých« (1879—1913), založ. Janem Svobodou, a »Malý čtenář« od r. 1882), v jehož redakci vystřídal zakladatele G. Smetanu, K. Vognara a J. Zeleného Fr. S. Procházka. Krátké trvání měly časopisy: »Jarý věk« (1883—1888), jímž redaktor Josef Sokol úspěšně přispěl k zdůraznění českého a slovanského ducha v literatuře pro mládež, »Zlaté mládí« (1885—1895), řízené A. Mojžíšem a M. Marhanem, »Květy mládeže« (1894—1898) a pokračování jejich »České mládeži« (1898—1901), obé za redakce Jana Dolenského. Katolicko náboženským duchem vedena jest kromě něžného »Anděla strážného« (od r. 1882), jež rediguje po zakladateli V. Ambrožovi Jan Dvořáček, i výbojnější a hrubší »Rajská zahrádka« (od r. 1892) za vedení Václava Špačka a pak Josefa Bartoně; třídní vědomí dělnické a nenáboženský názor světový

šířilo »Jaro« (1907—1921, později »Nové jaro«, řízené Ant. Mackem).

Básně pro mládež, pokud netěží z nevyčerpatelného pokladu lidové poesie v souborech Erbenových a Bartošových, hlásí se zprvu k tradici živě čtveračivého Karla Vinařického a něžně vážného Františka Douchy, dvou zakladatelů deklamovánek dětských, kteří prostou a náboženskou morálku dovedli podávati v lehké a úsečné formě; po jejich způsobě veršovali o dětech svých škol a rodin pedagogové Josef Vocásek Zaříčanský (1844—1924), Filip Hyšman (1851—1922), Jan Kozel (1855—1928), Karel Jiránek (1856—1929), kdežto básničky pro děti Božena Studničková (1849—1934), Ludmila Tesařová (1857—1936), Pavla Maternová (1858—1923, v. str. 675) a Ludmila Grossmanová-Brodská (1860—1935), v jejichž říkánkách vystupuje živel ženský a rodinný, pomýšlely často na potřeby škol mateřských. Zvláštní odrůdu básniček a říkánek pro nejmladší děti tvoří t. zv. leporela, otiskovaná na tuhých deskových listech skládacích; tekst tu jest jenom doprovodem barevných obrázků. Karel V. Rais (viz na str. 777—778 i bibliografii jeho veršů pro děti) rozšířil značně obzor dětské poesie, vloživ do veršů, nikdy nepohřešujících epického jádra, obrázky z venkova, výjevy ze školy, historické příběhy, vlastenecké tužby, vzpomínky na domov atd. Omlazující osvícení do básnictví pro děti přinesl reformátor čítanek a moderní pedagog Josef Kožíšek (1861—1933), jenž od r. 1891 vydal a r. 1920 a 1921 v úhrnném dvojdílném výboru zhustil řadu veršovaných knih pro děti různého stupně vývojového, vynikajících zpěvností; epika u něho převládá nad lyrikou. Domov a příroda, zvířátka v průvodě dětí i sama, cit vlastenecký a nevinná radost ze života jsou hlavní náměty Kožíškovy poesie. S ním zahajuje nové období velký básník Josef V. Sládek (v. str. 677—683) knihami: »Zlatý máj«, »Skřivánčí písně«, »Zvony a zvonky«, kde stručným a hutným způsobem svých lidových popěvek zpívá pro děti a o dětech, o přírodě pozorované s jejich něhou a anthropomorfismem, o venkově a domově, vše s humorem, s názorností, beze stínu mravouky, ale zato s velkou posvěcující něhou. Čtvrtým mistrem dětské poesie jest Fr. S. Procházka (v. str. 670—672), i v tomto odvětví svého básnění učitel jasného humoru, energie občanské, lásky vlastenecké, horlivosti pracovní; vzpomínky na přírodu a selský domov prozracují také jeho básně pro děti. V jejich stopách píší své básně pro děti graciousní a tklivá Vil-

ma Sokolová-Seidlová (* 1859), v poslední době Antonín Klášterský (v. str. 726—728). Scénické hry pro dětská divadla námětů hlavně pohádkových skládala vedle Ludmily Tesařové zvláště Vojtěška Baldessari-Plumlovská (1854—1934); jinak se sahalo v tomto období hlavně k zásobám lidového divadla loutkového.

Historická povídka zaujímá také v literatuře pro mládež místo tak význačné jako v naší beletrii vůbec. Volice svoje látky z nejrůznějších století, vypravující se stejnou zálibou o událostech válečných i obdobích kulturního poklidu, čerpajíce z pramenů historických, kronikářských, ale i z historické beletrie, vyplňují vypravěči dějový rámec didakti dějepisnou, podrobnostmi kulturními, exkursy zvykoslovnými, jednotlivostmi z tradic místních; nešetří ani vlasteneckou tendencí ani retoricnými vložkami a umísťují do středu příběhů veřejných sentimentálně truchlivé neb hrdinsky hlomozné osudy dětí; dlouho se udržuje onen primitivní způsob vypravování, který v povídce historické sdružen se jménem Tylovým neb Ehrenbergrovým. Zástupci jeho jsou mezi dějepisnými povídkáři pro mládež: Karel V. Tuček (1848—1922), Josef Flekáček (1857—1906), Alois Dostál (1858—1934), Čeněk Tonder (1859—1934). Nového ducha uvedl do historické povídky pro mládež Václav Beneš Třebízský (viz str. 747—750); učil i děti pojímání naše dějiny jednotněji a opravdověji, vzněcoval v malých čtenářích nadšení pro velkou národní minulost i bolest nad úpadkem, zasvěcoval do smyslu reformace, zdůrazňoval význam prostého lidu v dějinách; rovnal své práce v jednotné cykly, podtrhoval některé typické postavy; v tom ve všem našel věrné následovníky v Karlu V. Raisovi a Josefu Braunovi, později v J. Fr. Karasovi a F. J. Čečetkovi, kteří napsali hojné historické povídky též pro děti; také František Hrnčíř (1860—1928), činný organizátor písemnictví pro mládež, šel tímto směrem. Originální druh povídkových pohledů do minulosti uvedl do české literatury pro mládež Eduard Štorch (* 1878), který se pokoušel také o reformu školského vyučování dějepisného a napsal řadu popularizačních knih o prehistorii a starožitnictví. Opírá se hlavně o vykopávky z okolí pražského a o vědecké poznatky i domněnky, zvláště Píčovy a projevuje živý smysl pro epickou dobrodružnost. Mladé čtenáře provádí pravěkem od počátku doby čtvrtohorní až do úsvitu slovanského kmene na naší půdě; ve formě povídek pro mládež předběhl tu analogické skladby Hofmeisterovy. Jen v začátcích, o něž se zasloužili Ž. P o d l i p s k á,

K. V. Rais, Fr. J. Andrlík a Jos. Krušina ze Švamberka, zůstala v tomto období výchovná a příkladná povídka životopisná.

V. B. Třebízský čerpal vydatně z místních i národních pověstí, které též jinak často bývaly zpracovány za četbu mládeže (srv. str. 175—185). Ne vždy šťastně: podružné maličernosti, lokální zájmy, dějové násilnosti rušily namnoze ve vypravování rozvleklém, banálním neb titěrném. Tím trpí knihy Matouše Václavka (1842—1908) a Klimenta Čermáka (1852—1917), jenž pěkným způsobem seznamoval mládež s českým starožitnictvím. Jak dlužno mládeži vypravovati pověsti, ukázal Alois Jirásek r. 1894 vzornými »Starými pověstmi českými«: položil důraz na ty pověsti, jež mají význam obecně národní, zbavil je všeho anekdotického i veškeré povrchní arabesky, našel tón zvučný, velebný, hymnický, zcela přiměřený tendenci výchovně vlastenecké. Od něho se učil Jan Dolenský (1859—1933), všestranný organizátor literatury školské a dětské; kromě obrázků přírodopisných vydal zvláště šťastně vypravované »Obrazové dějiny národa českého« (1893), zpracované podle A. Rezka, a pokus o historický místopis pro potřebu mládeže, »Praha ve své slávě i utrpení« (1903). Žákem Jiráskovým jest též zakladatel »Osení« Adolf Wenig (* 1874), šťastný napodobitel lidových pohádek a neúnavný vydavatel báchorkového pokladu literatury světové. V jeho cyklech pověstí a zkazek, které mají částečně jádro historické a jsou umnými parafrázemi a kombinacemi, proniká smysl pro slohovou zdobnost, jadrný vtip, půvabný archaismus; dar nálady prozrazuje preciosního lyrika, jenž se však brzy odmlčel, etické jádro vychovatele, rámcová úprava milovníka velkých novelistických děl písemnictví světového. Z Wenigových souborů pověstí jsou zvláště pozoruhodné: »Kocourkov« (1903), »Bohatýrské zvěsti« (1905), »Pověsti o hradech« (1907), »Věvec pražských pověstí« (1908), »Kytka pověstí« (1911), »Staré pověsti pražské« (1930), »České pověsti« (1932), »Moravskoslezské pověsti« (1933).

Genrové povídky pro mládež prošly dlouhou a krivolakou drahou vývojovou. Především bylo nutno překonati dvojí konvenční romantiku, která převládala v povídkách ze současného života pro mládež hluboko do let sedmdesátých, romantiku rytířsko-idylistickou, stvořenou Křištofem Schmidem, a romantiku moralistně občanskou, již prosytili své vlivné a

obratně vypravované povídky Gustav Nieritz a Franz Hoffmann. Čeští spisovatelé se snažili o to jednak tím, že naplňovali svá vypravování vlasteneckou tendencí a národně slovan-ským uvědoměním, jednak že tlumíce mravoučnou tendenci, dotud tlustě nanášenou, kreslili nesmělým způsobem genrového realismu život českého dítěte v české škole a v české rodině, kam zaléhaly byt jen v ohlasu velmi vzdáleném ohlasy národních tužeb veřejných. O to si získali hlavní zásluhy Karolina Světlá, Josef Sokol, Eliška Krásnohorská, která vedle Sofie Podlipské a Věnceslavy Lužické stvořila povídku pro dívky, trpící pohříchu namnoze lichou citlivostí a přihlízející spíše k výchově dobrých způsobů než charakterní opravdovosti. Z ostatních spisovatelů (viz i str. 604 a 605) nejhorlivěji publikovali Jan T y k a ě (1842—1921), Josef Soukal (1852—1928), Václav Špaček (1856—1927), Antonín Mojžíš (1856—1927), Bedřich Moravec (* 1859), Ladislav Benýšek (* 1860), Jan Milota (1861—1929), Karel J. Z á k o u c k ý (1862—1925), A. B. Š t a s t n ý (1866—1922) a Antonín Jenne (1881—1935). Nad ně vynikli jadrností realistického podání, jiskrnou charakteristikou a zdravým humorem Franta Župan (vl. Fr. Procházka, v. str. 801) v cyklických obrazech o »Pepánku nezdarovi« z venkovského prostředí podbrdského a Josef Krušina ze Švamberka (v. str. 779) v chlapeckých příbězích z Podkrkonoší a Pojizeří.

Kromě autorů, uvedených v přehledu povídky historické, kolísají spisovatelé ostatní namnoze mezi zastaralým směrem naivního moralisování, mezi vlasteneckým genrem a mezi opravdovým zpodobováním života a citění dětského. Vzorem se nejednomu stala klasická kniha pro mládež »Srdce« Edm. de A m i c i s, kde se spisovatel geniálně vmyslil do duše dětské, vyrůstající ve školském prostředí, a vytvořil z této intuice jak jímavý deník školákův, tak řadu mistrovských povídek. Tyto podněty zvláště šťastně zpracoval František Josef Andrlík (1852—1924), který i jinak vnesl do dětské beletrie nový tón, vybíraje pro svá rušná vypravování látku ze života a bojování na Balkáně. Z hlubin důvěrné a pozorné lásky k dětské duši, z realistického studia jejích projevů vznikly některé utěšené obrázky dětského světa, v nichž nemá místa morálka, ale kde za to vládne jasný humor; pro ně typické jsou povídky Marie Gebauerové (1869—1928, v. str. 1025), zvláště v cyklu o »Jurkovi«, drobné práce Bronislavy Herbenové (* 1861) i novely o dětech od B. Benešové

(v. str. 1032—1034); mistrovství, s nímž líčí děti ruští realisté a angličtí i američtí humoristé, ukazovalo tu namnoze cestu. Humorista František Flos (* 1864) se pokusil o vytvoření české dobrodružné povídky pro hochy, zaváděje své chlapecké i dospělé hrdiny na moře i do zámoří, hlavně do exotických krajín, mezi zbytky staré civilizace indiánské a divošské v Americe a v Africe; v tom měl předchůdce jen ve Fr. Heritesovi, kdežto jinak se ukájela tato potřeba čtoucích hochů dlouho výhradně překlady z Defoea a Coopera, Julesa Verne a Marryata i K. Maye. Pro mládež upravili své vzpomínky a zkušenosti hlavně mistři cestopisného feuilletonu Jos. Kořenský, E. St. Vráz a Al. Musil (v. str. 812). Dívčí románek, většinou rázu sentimentálně konvenčního, byl u nás namnoze z předloh německých a ruských, které byly horlivě počestřovány a lokalisovány, oč se přičiňovala také Eliška Krásnohorská; o samostatné práce se v tomto oboru po Sofii Podlipské pokoušely Anna Řeháková, Gabriela Preissová, R. Jesenská, Jiří Sumín a zvláště zdařile Božena Kvapilová (1859—1925).

Pohádková literatura česká mohla vydatně těžiti z bohaté žně starších, polonárodopisných sběratelů, tvůrců a napodobitelů, zejména Boženy Němcové, Beneše Methoda Kuldy, Matěje Mikšíčka, Karla Jaromíra Erbena, jejichž sbírky byly vždy znovu přetiskovány věrně i v úpravách, ve výběru i v celku. Jiným pramenem byly slavné soubory germánské, národní pohádky bratří Grimmů, umělé báchorky Němce Wilhelma Hauffa a Dána Hanse Christiana Andersena, pak nepřebraný poklad pohádek východních; na nich se zakládají různé sbírky, pořizené Josefem Kalenským (vl. Josefem Urbánkem * 1860) a Anežkou Čermákovou-Slukovou (* 1864), neteří a tajemnicí K. Světlé; samostatněji tvořila v naivním duchu dětském Bohumila Klimšová (1851—1917), řídící se částečně vzorem El. Krásnohorské; domažlický vypravěč Jindřich Š. Baar (1869—1925, v. str. 785—786) šťastně vyvážil motivy z lidového podání chodského, jehož slohový výraz věrně zachoval. Novými cestami šel Václav Říha (= Václav Tille, viz str. 1204—1205). Srovnávacím studiem literatury pohádkové, na niž hleděl zrakem školeného národopisce a literárního znalce, při volbě základních motivů, které obratně rozvíjel a obměňoval, dobral se umění vypravování cyklického i rámcového a dospěl působivého, jasného slohu epického, který vyniká archaistickým zbarvením a pointovanou mluvou. To ukázal v

»Povídce o svatbě krále Jana« (1900), »Knižce o Růžence a o Dobešovi« (1901), »Letní noci« (1906), »Povídkách« (1912), »Palečkovi« (1918), »Strnadových povídkách« (1919), »Dvanácti pohádkách z onoho světa« (1921), »Čtení zimního času« (1927), »Zvířátkách« (1928) a v souboru »Říhových pohádek« (1915). Také Adolf Wenig zpracovával vedle pověstí s darem umělé kombinace a teplého přednesu pohádkové motivy písemnictví domácího a světového, a to jak umělého, tak lidového.

Obrázky z přírody. Již Karel Vinařický i František Doucha zařadili do svých knih pro mládež ne jeden obrázek ze života zvířecího ve verši a próse: naivní anthropomorfismus, něžná láska k tvorstvu, idylické zbarvení charakterisují tyto »zvířecí genry«, které odtud nevymizely z dětské literatury. Souvisely někdy s literaturou bajkovou, jindy s motivy pohádkovými; obohacovaly se z naukového poznání i z pozorování zvířectva, žijícího s člověkem; sloužily vědecké didaksi, ale také moralisování málo zastřenému. Není zcela snadno určití hranici mezi beletristickými obrázky z přírody a polovědeckou causerií pro mládež; o tuto mají zvláštní zásluhu: Karel Starý (1831—1898), Bohumil Bauše (1845—1924), Karel Vognar (1848—1928), Karel Steinich (1855—1924) a Gustav Klika (1870—1920). Nad ostatní zpodobovatele světa zvířat, z nichž jmenujeme Stanislava Řeháka Kamenického (1854—1921), který s něhou zpodoboval volnou přírodu, T. E. Tisovského (vl. Tobiáše Eliáše * 1863), mistra v bodré a humorné anthropomorfisaci a v přetváření živočišných osudů do tvarů lidských [zvl. »Příhody malé myšky« (1896), »Na panství kmotra čápa« (1897), »Černý kohoutek« (1899), »Čumil a Chytrouš« (1901), »Šakala Skvrna« (1925); sebr. spisy od r. 1918—1925], vynikl jadrnou originálností Jan Karafiát (1846—1929, v. str. 1158. Jeho »Broučci« (1876 a častěji) podávají půvabný a jímavý mikrokosmos, v němž se v ladnou jednotu pojí reálné postřehy, rodinná důvěrnost, cudně vyložená křesťanská morálka.

V poslední době se znovu budí zájem o **bajkářství**, dlouho zanedbávané; Jan František Hruška (1865—1937, v. str. 787) osvěžuje je lidovými rysy chodskými, Václav Říha návratem k původním pramenům, Václav Krofta se pokusil o bajku veršem. Na nejnovější obrázky z přírodního života působí i u nás vliv velkých básnických znalců zvěře

ve volné exotické přírodě, R. Kiplinga, Thompsona Setona a Jacka Londona, u nás hojně překládaných.

Na Slovensku [srv. Jána Štefánika »S úpis slovenskej literatúry pre mládež« (1932)] vládly až do převratu podobné poměry jako v české předbřeznové literatuře pro mládež: úplný nedostatek prací původních a přebytek překladů knih namnoze zastaralých se pojily k vtíravému moralisování v duchu úzkoprse konfesijním. Hlavními orgány dětského písemnictví byly časopisy »Priateľ dieťok« (1887—1894), vydávaný K. Salvou, a Bežovy »Noviny malých« (1890—1914). Mezi hlavní pracovníky náleželi František Otto Matzenauer, pseudonym Beňovský (1845—1901), horlivý překladatel bez uměleckého vkusu, ale uvědomělých národně i nábožensky výchovných tendencí, Ján Bežo (1842—1905), naivní povídkář, a Rehor Uram Podtatranský (1846—1924), skladatel básniček pro děti, později snaživý upravovatel české literatury Ludovít V. Rízner (1849—1913), známý knihopisec. Z významnějších slovenských spisovatelů psali i pro mládež T. Vansová, L. Podjavorinská a Martin Braxatoris-Sládkovičov.